

SOCIAL
FORSKNINGS
INSTITUTTET

06:19

Redigeret af:
Thomas P. Boje
Torben Fridberg
Bjarne Ibsen

DEN FRIVILLIGE SEKTOR I DANMARK

– OMFANG OG BETYDNING

06:19

DEN FRIVILLIGE SEKTOR I DANMARK

– OMFANG OG BETYDNING

Redigeret af
Thomas P. Boje,
Torben Fridberg &
Bjarne Ibsen

KØBENHAVN 2006
SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTET

DEN FRIVILLIGE SEKTOR I DANMARK – OMFANG OG BETYDNING

Afdelingsleder: Ole Gregersen

Afdelingen for socialpolitik og velfærdsydelser

Projektet har været fulgt af en koordinationsgruppe og en følgegruppe.

Koordinationsgruppen har bestået af repræsentanter fra Beskæftigelsesministeriet, Integrationsministeriet, Kulturministeriet, Sundhedsministeriet og Undervisningsministeriet.

Følgegruppen har bestået af repræsentanter fra: Kristeligt Studenteresetlement, KFUM's Sociale Arbejde, Diabetesforeningen, Kræftens Bekæmpelse, Dansk Røde Kors, Dansk Flygtningehjælp, Danmarks Idrætsforbund, Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger, Amatørernes Kunst og Kultur Samråd (AKKS), Dansk Folkeoplysnings Samråd, Dansk Ungdoms Fællesråd, Torben Grønnebæk, Rådet for Frivilligt Socialt Arbejde, ISOBRO, Folkekirkelige Organisationers Fællesudvalg (FKOF).

ISSN: 1396-1810

ISBN: 87-7487-822-0

Layout: Hedda Bank

Oplag: 1000

Tryk: BookPartnerMedia A/S

© 2006 Socialforskningsinstituttet

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

Tlf. 33 48 08 00

sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

INDHOLD

	FORORD	7
	RESUMÉ	9
1	INDLEDNING	15
2	DEFINITION AF DEN FRIVILLIGE SEKTOR I DANMARK	19
	<i>Af Bjarne Ibsen og Ulla Habermann</i>	
	Indledning	19
	Fem kendetegn ved den frivillige sektor	20
	Tre organisationsformer	25
	Diskussion af definitionen	30
3	FRIVILLIGT ARBEJDE	41
	<i>Af Torben Fridberg, Inger Koch-Nielsen og Lars Skov Henriksen</i>	
	Indledning	41
	Hvor lægges det frivillige arbejde?	44

	Tid anvendt på frivilligt arbejde	48
	Udføres den frivillige indsats stadig i foreningsregi?	50
	Hvem er de aktive?	53
	Anledning til at komme i gang med det frivillige arbejde	60
	De ikke-frivillige	64
	Sammenfatning	68
4	FORENINGERNE OG DE FRIVILLIGE ORGANISATIONER	71
	<i>Af Bjarne Ibsen</i>	
	Indledning	71
	Om undersøgelsen	72
	Udbredelse og mangfoldighed	74
	Udvikling	77
	Frivilligt arbejde	81
	Fire perspektiver	87
	Sammenfatning	114
5	NONPROFITSEKTORENS SAMFUNDSØKONOMISKE OG BESKÆFTIGELSESMÆSSIGE BETYDNING	119
	<i>Af Thomas P. Boje</i>	
	Indledning	119
	Nonprofitsektorens indtægter og udgifter samt værditilvækst	120
	Indtægter og udgifter i den danske nonprofitsektor	121
	Filantropi	127
	Værditilvæksten i den danske nonprofitsektor	129
	Lønnet arbejde og ulønnet frivilligt arbejde i den danske nonprofitsektor	133
	Konklusion	139
6	SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER	143
	<i>Af Thomas P. Boje, Torben Fridberg, Lars Henriksen og Bjarne Ibsen</i>	

LITTERATUR	163
SFI-UDGIVELSER SIDEN 2005	167

FORORD

Denne publikation udgør den afsluttende og sammenfattende rapportering fra den danske Frivillighedsundersøgelse, der har til formål at kortlægge og analysere den frivillige sektors omfang og betydning i Danmark.

Undersøgelsen indgår i det internationale The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, der omfatter ca. 50 lande.

I Danmark omfatter undersøgelsen tre forskellige delstudier, som alle bliver præsenteret i denne publikation. En befolkningsundersøgelse af den danske befolknings deltagelse i frivilligt arbejde og uformelle hjælpeaktiviteter, en undersøgelse af den frivillige sektors organisationer, deres organisatoriske opbygning, formål og økonomiske forhold, samt endelig en undersøgelse af den frivillige sektors økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning i det danske samfund baseret på en selvstændig analyse af nationalregnskabet samt data fra de to øvrige undersøgelser. Alle oplysninger indhentet i de tre undersøgelser hidrører fra årene 2003 og 2004.

Projektet er gennemført i et samarbejde mellem Socialforskningsinstituttet ved seniorforsker Inger Koch-Nielsen og seniorforsker Torben Fridberg, Roskilde Universitetscenter ved professor Thomas P. Boje, Syddansk Universitet, Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund ved forskningsleder Bjarne Ibsen, samt Center for frivilligt socialt arbejde, Odense.

Denne publikation er skrevet af professor Thomas P. Boje, RUC, seniorforsker Torben Fridberg, SFI, seniorforsker Ulla Habermann, SDU,

lektor Lars Skov Henriksen, AAU, forskningsleder Bjarne Ibsen, SDU, samt tidligere seniorforsker Inger Koch-Nielsen, SFI.

En særlig tak skal rettes til Filip Wijkström, Handelshögskolan i Stockholm, der har fungeret som referee på rapporten.

Undersøgelsen er finansieret af Socialministeriet, Kulturministeriet, Undervisningsministeriet, Integrationsministeriet, Sundhedsministeriet og Beskæftigelsesministeriet med Socialministeriet som den koordinerende part.

København, august 2006

Jørgen Søndergaard

RESUMÉ

Den frivillige sektor har de senere år haft stor politisk og mediemæssig bevågenhed. Nogle mener, at det frivillige arbejde er et stadigt eksisterende og væsentligt aspekt af det civile samfund, som styrker sammenhængskraften i velfærdssamfundet. Andre mener, at dette aspekt stille og roligt er ved at forsvinde i takt med en øget globalisering og nogle individualistiske tendenser i de yngre generationer.

Frivillighedsundersøgelsen, som er den danske del af et stort internationalt forskningsprojekt, sætter som den første undersøgelse af sin art pålidelige tal på den frivillige nonprofitsektors samlede størrelse og fordeling på samfundsområder i Danmark. Dermed tegner den et omfattende billede af hele den danske frivillige sektors karakteristika og interne forskellighed.

Frivillighedsundersøgelsen består af tre omfattende delstudier, der med hver deres vinkel kan bidrage til forståelsen af den frivillige sektor: Hvem er de frivillige? Hvilke organisationer består sektoren af? Og hvilken økonomisk og beskæftigelsesmæssig betydning har den for det danske samfund? Nærværende rapport sammenfatter resultaterne fra de tre delstudier. Detaljeret dokumentation for delstudierne er udgivet i to selvstændige rapporter (Koch-Nielsen et al., 2005; Boje & Ibsen, 2006).

En tredjedel af danskerne er frivillige – især inden for 'idræt'

Omkring en tredjedel af den danske befolkning udfører frivilligt arbejde. Der har tilsyneladende været en vækst i denne andel fra ca. en fjerdedel i begyndelsen af 1990'erne.

Det frivillige arbejde er fordelt over mange områder. Idrætsområdet er det absolut største – her er 11 pct. af befolkningen engageret. Dernæst følger 'bolig- og lokalsamfund' og social- og sundhedsområdet med hver ca. 6 pct. af befolkningen. Det frivillige arbejde består desuden af mange forskellige aktiviteter eller arbejdsopgaver, der tiltrækker forskellige grupper af mennesker. Administration og praktisk arbejde i bestyrelser og udvalg fylder meget, uanset hvilket område man ser på. Men på kultur- og fritidsområdet har uddannelse, træning og holdledelse også en fremtrædende plads, og på det sociale område fylder rådgivning også en del.

De frivillige bruger i gennemsnit 17 timer om måneden på det frivillige arbejde. Nogle få har, hvad der svarer til fuldtidsarbejde, men på de store områder for frivilligt arbejde bruges der typisk 10-15 timer om måneden.

Travle børneforældre med fuldtidsjob arbejder også frivilligt

De frivillige rekrutteres fra alle grupper i samfundet, men der er især mange blandt dem, som i øvrigt er meget aktive. Det er de 30-49-årige børneforældre med fuldtidsarbejde, der mest hyppigt er frivilligt arbejdende. Mindst aktive er de ældste aldersgrupper og grupper af befolkningen uden en erhvervsuddannelse. De generelle uligheder i samfundet kan altså tilsyneladende genfindes i den frivillige sektor. Kun på social- og sundhedsområdet er der lige så meget brug for – eller interesse blandt – folk uden uddannelse eller arbejde og de ældre.

Mange engagerer sig på opfordring fra andre

Undersøgelsen viser, at det er af stor betydning at blive opfordret til at deltage i frivilligt arbejde. Rekruttering er afhængig af sociale netværk eller social kapital, som øger chancen for at blive opfordret.

Endelig ser der ud til at være et pænt potentiale for at rekruttere nye frivillige. Op mod halvdelen af samtlige ikke-frivillige svarer, at de godt kunne tænke sig at deltage i frivilligt ulønnet arbejde, hvis nogen bad dem om det. I de yngste aldersgrupper er det op mod to tredjedele. De unge er næsten lige så aktive frivillige som de lidt ældre, men der lader til at være et endnu større potentiale blandt de unge.

Flest frivillige organisationer inden for 'kultur og fritid'

Vi har set på tre hovedkategorier af frivillige organisationer: foreninger, selvejende institutioner og landsorganisationer. Når man ser på antallet af foreninger, er fritids- og kulturområdet langt det største (57 pct.). Det næststørste område omfatter fagforeninger, brancheforeninger og professionsforeninger (12 pct.). De idébaserede foreninger – 'politik', 'religion', 'miljø', 'internationalt/humanitært arbejde' mv. – tæller tilsammen 11 pct. af alle foreninger. Foreninger for 'bolig og lokalsamfund' – bl.a. beboerforeninger, grundejerforeninger, ejerlejlighedsforeninger og kolonihaveforeninger – udgør 11 pct. Endelig omfatter de sociale og sygdomsbekæmpende foreninger 9 pct. af alle foreningerne.

De selvejende institutioner findes især på fire områder: 'social service og sundhed' (33 pct.), 'undervisning' (27 pct.), 'idræt og kultur' (24 pct.) og 'lokalsamfund' (16 pct.). Blandt landsorganisationerne udgør branche- og fagforeningerne en meget større del og fritids- og kulturorganisationerne en mindre del af det samlede antal, end de tilsvarende organisationskategorier gør på lokalt niveau.

Den frivillige sektor vokser

Vi finder generelt mange nye organisationer. Halvdelen af de eksisterende organisationer er dannet siden 1975, og hver fjerde siden 1990. Det gælder både for foreninger, selvejende institutioner og landsorganisationer. Det tyder på en betydelig vækst i den frivillige sektor, selv hvis der tages højde for en kontinuerlig udskiftning i sektoren. Samtidig viser undersøgelsen, at antallet af medlemmer og deltagere i såvel foreningerne som de selvejende institutioner er voksende.

De fleste foreninger er afhængige af frivillige

Langt de fleste foreninger er helt afhængige af frivillige. Det gælder også for de fleste landsorganisationer. 80 pct. af foreningerne benytter udelukkende frivillig og ulønnet arbejdskraft, og 91 pct. af alt arbejdet udføres af frivillige. Udgifterne til løn udgør kun 7 pct. af de samlede udgifter. Blandt landsorganisationerne benytter 51 pct. sig udelukkende af frivillig arbejdskraft, og 18 pct. af udgifterne går til løn. I de selvejende institutioner er det frivillige arbejde i højere grad et vigtigt supplement til det lønnede arbejde. Her udgør det lønnede arbejde en meget større del af det samlede arbejde. Her er 67 pct. af alt arbejde lønnet, og lønudgifterne udgør 48 pct. af de samlede udgifter.

Mest frivilligt arbejde inden for 'idræt'

Det største frivillige arbejde målt i arbejdstimer findes i idrætsforeningerne, mens der arbejdes mindst frivilligt i foreninger inden for 'undervisning og skole', 'miljø og natur', 'politik mv.' og 'arbejde'. Blandt de selvejende institutioner arbejdes der mest frivilligt i institutioner for 'kunst og kultur', mens det frivillige arbejde kun spiller en lille rolle i de selvejende institutioner inden for 'idræt og fritid' (fx idrætshaller).

Arbejdet skal være frivilligt – og der er nok frivillige

Det store flertal af foreninger, landsorganisationer og selvejende institutioner synes ikke, at det er noget stort problem at skaffe nye frivillige. De foreninger og institutioner, som synes, at det er et problem, er især de foreninger, hvor det frivillige arbejde udgør hovedparten eller alt arbejde i organisationen. Samtidig er der hos disse en meget udbredt tilslutning til idealet om, at arbejdet skal udføres af frivillige. Kun 5 pct. af foreningerne synes entydigt, at arbejdet i foreningerne i højere grad bør lønnes. Blandt de selvejende institutioner er tilslutningen til idealet knap så stor, idet hver femte institution synes, at alt arbejde bør udføres af ansatte. Denne holdning finder man først og fremmest blandt de selvejende institutioner, der allerede helt overvejende er professionaliseret.

Ressourcerne i den frivillige sektor svarer til 9,6 pct. af BNP

Delundersøgelsen om økonomi og beskæftigelse viser, at den frivillige sektor i Danmark har et ganske betydeligt omfang. Et centralt mål på sektorens økonomiske betydning er størrelsen af den værditilvækst, som sektoren tilfører samfundet. Den har vi i delundersøgelsen opgjort til knap 37 milliarder kr. Dertil skal lægges de overførsler, der sker til sektoren i form af medlemsafgifter, offentlige tilskud, gaver etc., hvilket er anslået til mere end 62 milliarder. Samlet er der altså tale om et beløb på næsten 100 milliarder kr. svarende til 7,1 pct. af det danske bruttonationalprodukt. Hvis også en omregning af det ulønnede frivillige arbejde til en økonomisk værdi inkluderes, når vi en samlet værdi på 134,5 milliarder kr., hvilket svarer til 9,6 pct. af det samlede danske bruttonationalprodukt i 2004.

De frivillige skaffer selv de fleste indtægter

Halvdelen af sektorens indkomst stammer fra egne aktiviteter – kontingenter og produktion – mens knap 38 pct. er tilskud fra stat og kommune. De sidste godt 12 pct. stammer fra filantropi og renteindtægter. Hvis den beregnede værdi af det ulønnede frivillige arbejde inkluderes i kategorien

filantropi, øges dennes andel af nonprofitsektorens samlede ressourcer fra 6,5 pct. til knap 30 pct. af den samlede indkomst.

De økonomiske ressourcer går især til velfærdsydelse

Den frivillige sektors produktion af velfærdsydelse – især 'uddannelse m.v.' og 'social service' – har en helt dominerende rolle i den danske nonprofitsektor. Den disponerer over knap halvdelen af nonprofitsektorens indtægter og udgifter. Og når det drejer sig om den værditilvækst, som produceres i nonprofitsektoren, er velfærdsydelse endnu mere dominerende, idet de står for næsten fire femtedele af værditilvæksten. Ud over velfærdssektoren er det kun 'branche og faglige organisationer', som råder over væsentlige økonomiske ressourcer.

Mere lønnet end ulønnet arbejde i Danmark – til forskel fra det øvrige Norden

For den samlede nonprofitsektor er mængden af lønnet arbejde større end mængden af det frivillige ulønnede arbejde. Det lønnede arbejde udgjorde i 2004 godt 56 pct. af den samlede arbejdsindsats i nonprofitsektoren. Her adskiller Danmark sig markant fra de andre nordiske lande, hvor den ulønnede frivillige arbejdsindsats klart er i overvægt. Specielt i Sverige er nonprofitsektoren domineret af ulønnet frivilligt arbejde, og det lønnede arbejde udgør kun en femtedel af den samlede arbejdsindsats. Det er primært inden for de to velfærdssektorer – 'uddannelse mv.' samt 'social service' – at det lønnede arbejde helt dominerer i Danmark. Det gælder også inden for sektorerne 'branche og faglige organisationer' samt 'bolig og lokalsamfund'. Det ulønnede frivillige arbejde indtager en dominerende rolle inden for 'kultur og fritid', 'miljø og natur' samt 'religion'. Her bliver kun omkring 15 pct. af den samlede arbejdsindsats udført af lønnet arbejdskraft.

250.000 er beskæftiget i den frivillige sektor

Godt 200.000 personer var i 2004 ansat i lønnet arbejde i den frivillige sektor. Et betydeligt antal er ansat på deltid, men omregnet til heltidspersoner kan antallet af 'fuldtidsjob' i sektoren opgøres til ca. 140.600. Tilsvarende er den samlede ulønnede frivillige arbejdsindsats i 2004 opgjort til ca. 110.000 fuldtidsjob. Næsten halvdelen af det ulønnede frivillige arbejde blev udført i forbindelse med aktiviteter inden for 'kultur og fritid', mens alle andre områder står for blot 4-7 pct. af den samlede udførte ulønnede frivillige arbejde.

Det totale antal aktive i 2004 – i lønnet og ulønnet beskæftigelse – var altså ca. 250.600 fuldtidsaktive personer. Det lønnede arbejde målt i heltidsansættelser svarede til 3,9 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning, mens det ulønnede frivillige arbejde havde et omfang svarende til 3,1 pct. af den erhvervsaktive befolkning. Totalt er der således tale om, at den samlede arbejdsmæssige indsats i nonprofitsektoren svarer til 7,1 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning. Dette omfang er noget mindre end i de øvrige nordiske lande. Sverige har opgjort den samlede arbejdsindsats til omkring 10 pct. af den erhvervsaktive befolkning, mens det tilsvarende tal for Norge er 8,1 pct. I begge lande har man konstateret en vækst i arbejdsindsatsen, specielt hvad angår den ulønnede frivillige indsats. En tilsvarende vækst har der formodentlig været i Danmark.

INDLEDNING

Den frivillige sektor har i en årrække stået højt på dagsordenen såvel på det politiske som det forskningsmæssige felt, uden at der har foreligget en særligt klar forestilling om sektorens omfang, karakter og betydning i det danske samfund. Det er baggrunden for, at Frivillighedsundersøgelsen blev sat i værk som et treårigt forskningsprojekt finansieret af seks ministerier med Socialministeriet som den koordinerende part.

Formålet med den samlede undersøgelse af den frivillige organisering i Danmark er:

- at afdække størrelsen af og de særlige karakteristika ved den frivillige sektor i Danmark
- at belyse og forklare udviklingen i den frivillige organisering
- at belyse og forklare ligheder og forskelle i den frivillige organisering mellem forskellige samfundsområder
- at belyse og forklare forskelle på den frivillige sektor i Danmark og andre lande.

Frivillighedsundersøgelsen omfatter tre omfattende delstudier, der på forskellig vis kan bidrage til forståelsen af den frivillige sektor:

1. **Befolkningsundersøgelsen.** En repræsentativ spørgeskemaundersøgelse af den danske befolknings deltagelse i frivilligt ulønnet arbejde, gennemført af Socialforskningsinstituttet.
2. **Organisationsundersøgelsen.** En kortlægning og analyse af de lokale, regionale og landsdækkende frivillige organisationer, foreninger og institutioner i Fyns amt, gennemført af Syddansk Universitet, Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund ved forskningsleder Bjarne Ibsen.
3. **Økonomi og beskæftigelse.** En analyse af den frivillige sektors økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning, gennemført primært på grundlag af Danmarks Statistiks nationalregnskabstal af Roskilde Universitetscenter ved professor Thomas P. Boje.

Netop for at kunne sammenligne resultaterne af den danske undersøgelse med oplysninger om den frivillige sektor i vores nabolande og i andre lande er undersøgelsen gennemført inden for rammerne af en international komparativ undersøgelse, den såkaldte Johns Hopkins-undersøgelse (The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project), hvis formål er at indsamle sammenlignelige oplysninger om den frivillige sektors størrelse i så mange lande som muligt (Salamon & Anheier, 1997; Salamon et al., 2003; United Nations, 2003). Gennem Johns Hopkins-undersøgelserne er der udviklet en række definitioner og klassifikationer af den frivillige sektor til brug for bestræbelserne på at etablere data, som er sammenlignelige mellem landene. Der er indtil nu gennemført undersøgelser i over 40 lande efter disse fælles retningslinjer. Også i Norden (bortset fra i Danmark) er der tidligere gennemført sådanne undersøgelser (Lundström & Wijkström, 1997; Sivesind et al., 2002; Wollebæk et al., 2000; Helander et al., 1999).

I såvel denne som andre publikationer fra undersøgelsen benyttes både den frivillige sektor og nonprofitsektoren som betegnelse for sektoren. Den frivillige sektor er i daglig tale nok den mest gængse betegnelse for sektoren, men denne betegnelse kunne indikere, at arbejdet i organisationen primært er frivilligt, og det er på ingen måde tilfældet i store dele af sektoren. I de fleste selvejende institutioner og almennyttige fonde samt væsentlige dele af de ikke finansielle markedsproducenter udgør det frivillige arbejde en meget begrænset del af det samlede arbejde. I disse sammenhænge er betegnelsen 'nonprofitsektoren' derfor at foretrække som betegnelse for sektoren.

Denne rapport præsenterer en række hovedresultater fra alle de tre

delundersøgelser og udgør dermed en afsluttende og sammenfattende oversigt over Frivillighedsundersøgelsen.

Publikationen indledes i kapitel 2 med en definition af den frivillige sektor i Danmark i forhold til de kriterier, der er angivet i det internationale forskningsprojekt The Johns Hopkins Comparative Non-profit Sector Project. Efterfølgende gives en karakteristik af de tre hovedorganisationsformer, som den frivillige sektor først og fremmest kan afgrænses til: Foreningen, den selvejende institution og den almennyttige fond. Herefter diskuteres det, hvorvidt en række organisationsformer, der ligger i en slags gråzone mellem den frivillige, den offentlige og den kommercielle sektor, hører med under den frivillige sektor og dermed skal medtages i Frivillighedsundersøgelsen.

I kapitel 3 gennemgås nogle af hovedresultaterne fra Befolkningsundersøgelsen mht., hvor store andele af befolkningen der udfører frivilligt ulønnet arbejde, inden for hvilke sektorer af samfundet dette arbejde lægges, og om arbejdet lægges i foreningsregi eller andre steder. Kapitlet belyser endvidere, hvem der udfører det frivillige arbejde, og hvorledes de frivillige er blevet rekrutteret. Endelig gennemgås nogle resultater vedrørende den del af befolkningen, der ikke udfører frivilligt arbejde.

Befolkningsundersøgelsen er baseret på en telefoninterviewundersøgelse med et repræsentativt udsnit af den 16-85-årige befolkning. Undersøgelsen blev gennemført i sommeren og efteråret 2004 og havde en svarprocent på 75 svarende til 3.100 opnåede interview.

Kapitel 4 indeholder hovedresultater fra Organisationsundersøgelsen om de frivillige organisationers udbredelse, deres fordeling på forskellige sektorer i samfundet og udviklingen af den frivillige sektor. Endvidere undersøges betydningen af det frivillige ulønnede arbejde for organisationerne, og endelig analyseres de frivillige foreningers og organisationers samfundsmæssige rolle ud fra en række forskellige synsvinkler.

Organisationsundersøgelsen er baseret på en total registrering af lokale og regionale frivillige foreninger, selvejende institutioner og almennyttige fonde repræsenteret på Fyn, samt de landsdækkende frivillige organisationer. Endvidere er der gennemført en spørgeskemaundersøgelse udformet til hver af de forskellige organisationsformer. Denne del af undersøgelsen blev gennemført som en postspørgeskemaundersøgelse udsendt i april 2004.

Kapitel 5 gennemgår resultaterne fra undersøgelsen af den frivillige sektors, eller den frivillige nonprofitsektors, samfundsøkonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning. Først bliver sektorens samfundsøkonono-

niske betydning kortlagt på grundlag af oplysninger hentet fra Danmarks Statistiks nationalregnskabsstatistik. Herefter bliver omfanget af lønnet arbejde og ulønnet frivilligt arbejde udført i nonprofitsektoren beregnet og sektorens samfundsøkonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning for samfundet vurderet.

Analysen bygger dels på tal hentet fra Danmarks Statistiks nationalregnskabsstatistik, dels på oplysninger fra Organisationsundersøgelsen vedrørende de frivillige organisationers indtægter og udgifter, og endelig på oplysninger fra Befolkningsundersøgelsen om omfanget af gaver og bidrag fra individuelle personer, samt omfanget af frivilligt ulønnet arbejde i det danske samfund.

Endelig i kapitel 6 bliver Frivillighedsundersøgelsens resultater sammenfattet og sat i perspektiv, og betydningen af den frivillige sektor i det danske samfund bliver diskuteret.

Resultaterne fra de enkelte delundersøgelser er i øvrigt publiceret separat: Befolkningsundersøgelsen i Koch-Nielsen et al. (2005), og Organisationsundersøgelsen og undersøgelsen af økonomi og beskæftigelse i Boje & Ibsen (2006). Alle rapporter kan downloades fra SFI's hjemmeside www.sfi.dk eller fra Frivillighedsundersøgelsens hjemmeside <http://www.frivillighedsus.dk>, hvor man også kan finde en række arbejdsnotater og pjecer med resultater fra undersøgelsen.

DEFINITION AF DEN FRIVILLIGE SEKTOR I DANMARK

Bjarne Ibsen og Ulla Habermann

INDLEDNING

I Danmark er udtrykket den frivillige sektor efterhånden udbredt i den politiske retorik, den offentlige forvaltning og den samfundsvidenskabelige forskning som betegnelse for aktiviteter og organisationsformer, der hverken er offentlige eller kommercielle, og som heller ikke hører ind under familien. Der er dog langt fra en entydig forståelse af, hvad denne sektor består af, og i de forskellige forgreninger af det, vi i denne undersøgelse har defineret som den frivillige sektor, er der slet ikke den samme 'sektor-bevidsthed', som vi finder i den offentlige og den kommercielle sektor. Den frivillige sektor er et relativt nyt og teknokratisk konstrueret begreb, der fungerer som fællesnævner for en række organisationsformer og betegnelser, der længe har været udbredt og kendt i Danmark. Det gælder først og fremmest foreningerne, de selvejende institutioner og de almennyttige fonde.

Denne artikel indeholder først en præsentation af den definition af den frivillige nonprofitsektor, som det internationale forskningsprojekt, denne undersøgelse indgår i, benytter, og af, hvordan vi har 'oversat' definitionen til en dansk sammenhæng. Derpå defineres og beskrives ovennævnte tre organisationsformer, som den frivillige sektor i Danmark først og fremmest kan afgrænses til. Til slut problematiseres definitionens relevans, præcision og entydighed ved at diskutere, hvorvidt en række orga-

nisationstyper, der hører til i den grå zone mellem den frivillige, den kommercielle og den offentlige sektor, hører med under den frivillige sektor.

FEM KENDETEGN VED DEN FRIVILLIGE SEKTOR

I bogen *Defining the nonprofit sector – A cross-national analysis*, der bygger på de første komparative analyser af den frivillige sektor i forskningsprojektet Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, diskuterer forfatterne forskellige definitioner af den frivillige sektor (Salamon & Anheier, 1997, Part I). For det første kan man definere sektoren ud fra lovgivningen. For eksempel er nonprofitorganisationer i USA defineret i lovgivningen som “incorporated entities that qualify for exemption from federal income tax”. En sådan afgrænsning er imidlertid umulig at bruge, når de deltagende lande enten har forskellig afgrænsning i lovgivningen eller slet ikke har en sådan lovgivning. For det andet kan sektoren defineres ud fra graden af afhængighed af offentlig finansiering. Ud over det problematiske ved alene at bruge denne dimension som kriterium for at høre til den frivillige sektor er det meget vanskeligt at opgøre den offentlige støttes andel af organisationernes indtægter, fordi støtten ofte består af gratis benyttelse af offentlige lokaler, og fordi en stor del af organisationernes ’indtægter’ består af frivilligt, ulønnet arbejde. Endvidere findes der ikke offentligt tilgængelige regnskabsoplysninger for hovedparten af de frivillige organisationer, og derfor ville man ikke på forhånd vide, hvilke organisationer der hører med. For det tredje kan sektoren defineres funktionelt ud fra de opgaver, organisationerne har, fx at organisationen skal tage sigte på almenvellet, samfundets bedste eller offentlige mål og interesser. Til empiriske undersøgelser vil en sådan afgrænsning være vanskelig at bruge, fordi det forudsætter, at der er en entydig forståelse af, hvad almenvellet og ’samfundets bedste’ er. Tager en patientforening fx sigte på almenvellet, og fremmer de mange fritids- og hobbyforeninger offentlige mål og interesser?

Salamon og Anheier (1997) finder da også, at ingen af de nævnte definitioner er tilfredsstillende og praktisk anvendelige. På baggrund af analyserne af den frivillige sektor i de lande, som deltog i den første runde af den internationale komparative undersøgelse, finder de, at den frivillige sektor kan defineres ved fem kendetegn:

Formaliseret organisering

For det første består sektoren af *organisationer*, dvs. at enheden er en 'institutionaliseret realitet'. Det kan være i form af en juridisk status eller ved at have en organisatorisk permanens med vedvarende aktiviteter, formelle mål, strukturer og procedurer (der fx fremgår af nedskrevne vedtægter), jævnlige møder, en adresse eller et samlings- eller mødested samt en meningsfuld afgrænsning i forhold til omgivelserne. Derfor hører uformelle grupper, ad hoc-grupper og midlertidige sammenslutninger og grupper ikke med under definitionen.

I en dansk kontekst har vi stillet følgende krav til formaliseringen og institutionaliseringen:

- Organisationen har et navn.
- Organisationen kan afgrænses forholdsvis entydigt (fx hvem der er medlem, og hvilke aktiviteter den beskæftiger sig med).
- Organisationen har et vedvarende sigte, dvs. at midlertidige projekter og aktiviteter samt institutioner oprettet for en kortvarig periode ikke hører med.
- Organisationen har en eksplicit – formaliseret – struktur, som regel i form af skriftlige vedtægter, men det kan også være en uformel, traditionsbestemt struktur mv.
- Organisationen har en entydig ledelse, som fremgår af vedtægter og regler eller oplyses i informationsmateriale om organisationen.
- Organisationen er 'offentlig', dvs. kendt i (en afgrænset del af) offentligheden og i princippet åben for andre end de eksisterende medlemmer. Enhver forening kan selvfølgelig stille krav til et potentielt medlem, og mange organisationer ser sig nødsaget til at begrænse antallet af medlemmer uden af den grund at falde uden for definitionen.

Uafhængig af offentlig sektor

For det andet skal organisationen være *privat*, dvs. at organisationen ikke er en del af eller kontrolleret af den offentlige sektor, og at organisationen er organisatorisk adskilt derfra. Dette kriterium hindrer dog ikke, at organisationen udfører opgaver for den offentlige sektor eller overvejende er finansieret derfra.

I en dansk kontekst har vi derfor stillet følgende krav, for at organisationen er en del af den frivillige sektor:

- Flertallet af medlemmerne i ledelsen (bestyrelsen) må ikke være kom-

munale/statslige repræsentanter, og eventuelle offentlige repræsentanter i bestyrelsen må ikke have vetoret i forhold til afgørende beslutninger (formål, aktiviteter, vedtægter, struktur, ophør mv.).

- Organisationen skal selv kunne bestemme, om organisationen skal ophøre, ændres mv. Det forhindrer dog ikke, at organisationen kan eksistere under vilkår, der betyder, at det reelt er kommunen eller staten, der bestemmer, om organisationen kan fortsætte (fx selvejende institutioner, der har en driftsaftale med kommunen). Det er heller ikke en hindring for at være en frivillig organisation, at kommunen stiller en række krav om, hvordan organisationens virksomhed skal varetages som forudsætning for offentlig støtte til denne virksomhed.

Institutioner og organisationer, der er oprettet ved lov eller aktstykke, er således *ikke* en frivillig organisation, fordi organisationen af samme grund kan nedlægges, hvis kommunalbestyrelsen, den ansvarlige minister eller en anden politisk myndighed ønsker det.

Der er store forskelle på graden og karakteren af selvstændigheden. Her skal der skelnes mellem fire grader af afhængighed:

1. Organisationen/institutionen er etableret ved lov som en selvejende institution, de væsentligste regler er fastlagt i lovgivningen, flertallet af bestyrelsesmedlemmerne og/eller formanden er udpeget af ministeren eller anden politisk myndighed, organisationen er underlagt almindelige forvaltningsretlige regler (offentlighedslov, revisionslov mv.), og organisationen kan opløses ved lov. Eksempler på denne organisationstype er Danmarks Tekniske Universitet, Center for frivilligt socialt arbejde og Team Danmark.
2. Organisationen/institutionen er etableret på et privat, frivilligt initiativ, men forudsætter reelt en anerkendelse af en offentlig myndighed i henhold til lovgivning, dvs. at der skal gives en tilladelse for oprettelsen af en ny organisation inden for det pågældende samfundsområde for at kunne opnå offentlig støtte. Eksempler derpå er almene boligorganisationer og a-kasser.
3. Organisationen/institutionen er etableret på et privat, frivilligt grundlag under forudsætning af, at organisationen opfylder en række specifikke krav i henhold til lovgivning. Organisationen har altså krav på anerkendelse og offentlig støtte, såfremt organisationen lever op til de specificerede krav. Det gælder bl.a. for private og frie grundskoler, ungdoms- og efterskoler samt højskoler.

4. Organisationen/institutionen, der er etableret på et privat/frivilligt grundlag, kan få offentlig støtte, hvis den opfylder en række krav fra stat eller kommune i henhold til lovgivning. Kravene er dog forholdsvis små og upræcise. Dette gælder bl.a. for idrætsforeninger, spejderkorps og andre fritids- og kulturforeninger, der modtager støtte i henhold til Folkeoplysningsloven.

I denne undersøgelse falder organisationer under punkt 1 klart uden for denne definition af en frivillig organisation, mens organisationer under punkt 4 falder klart inden for. Organisationer under punkt 2 og 3 ligger i en gråzone. Vi har valgt at inkludere de frie og private skoler under punkt 3, fordi både etablering og lukning af disse i princippet afgøres af skolen selv. Vi har imidlertid udelukket organisationer under punkt 2, fordi etableringen forudsætter en offentlig, politisk godkendelse, samtidig med at organisationerne er underlagt en meget stærk offentlig regulering.

Nonprofit

For det tredje skal organisationen arbejde *nonprofit*, dvs. at det ikke er organisationens primære formål at generere profit, hverken direkte eller indirekte, og organisationen er ikke primært styret af kommercielle mål og hensyn.

I en dansk kontekst har vi stillet følgende krav til organisationen for at være en del af den frivillige sektor:

- Et overskud eller en økonomisk gevinst i organisationen må ikke fordeles mellem ejerne eller medlemmerne (fx som fordeling af overskud til andelshavere i kooperativer eller økonomisk gevinst til medlemmerne af en andelsboligforening ved salg af andelslejlighed). Et overskud skal altid føres tilbage til organisationen for at fremme organisationens formål. Tilsvarende må en organisations aktiver ikke fordeles mellem dens medlemmer, hvis den ophører.
- Dette hindrer imidlertid ikke, at organisationen kan have kommercielle aktiviteter, og den må gerne have som formål at tjene penge, hvis overskuddet går til almennyttige formål, til en anden almennyttig forening (fx støtteforeninger) o.l. Endvidere må organisationen gerne have som formål at fremme økonomiske interesser for dens medlemmer (fx fagforeninger, brancheforeninger, grundejerforeninger, aktieforeninger mv.).

Selvbestemmelse

For det fjerde skal organisationen være *selvbestemmende*, dvs. at organisationen selv bestemmer over egne anliggender og ikke er kontrolleret af andre organisationer.

Denne del af definitionen er delvis sammenfaldende med kendetegnet uafhængighed af offentlig sektor, men vedrører også fx en virksomheds eller en landsorganisations eventuelle kontrol af en forening eller institution. Selv om ingen organisationer er helt uafhængige af andre, så skal organisationen selv kontrollere ledelse og aktiviteter. Det hindrer selvfølgelig ikke, at fx landsorganisationer og andre organisationer kan stille krav til organisationen, men den skal i princippet selv bestemme, om den fx vil være medlem af landsorganisationen, hvilke aktiviteter den vil beskæftige sig med, hvem der skal være i bestyrelsen, hvordan vedtægterne skal se ud osv. Det selvbestemmende princip vedrører imidlertid ikke den måde, organisationen blev dannet, graden af offentlig regulering af aktiviteter eller eksterne dominerende indtægtskilder.

I forhold til dette princip er der mange organisationer og institutioner, som vi i denne undersøgelse interesserer os for, der befinder sig i en gråzone. Det gælder fx de selvejende institutioner, der i vid udstrækning må følge lovbestemte eller kommunalt bestemte regler for driften. Og der findes mange lokale afdelinger af landsorganisationer, som nærmest fungerer som en lokal 'afdeling' af landsorganisationen, som derfor også kan nedlægge foreningen eller institutionen.

Frivillighed

For det femte skal deltagelse i organisationen være *frivillig*, dvs. at medlemskab eller deltagelse er frivillig, og at der også udføres frivilligt, ulønnet arbejde i organisationen. Det hindrer dog ikke, at frivillige organisationer kan varetage opgaver, som gør deltagelse i dem nødvendige for at udøve en profession, men så længe medlemskab ikke er en betingelse for medborgerskab, kan organisationen fortsat betragtes som frivillig. Organisationer, hvor medlemskab, deltagelse og støtte er bestemt af lovgivning eller bestemt af fødslen, tilhører ikke den frivillige sektor.

I den danske kontekst har vi stillet følgende krav til organisationen, for at den kan betragtes som frivillig:

- Medlemskab, deltagelse eller økonomisk støtte skal være frivilligt for den enkelte (eller dennes værge). Det sidste gælder dog ikke betaling af kontingent, såfremt man frivilligt melder sig ind i en forening eller

frivilligt vælger en selvejende institution (fx en selvejende daginstitution). Det er dog ikke alle foreninger, der opfylder dette krav. For eksempel betyder eksklusivaftaler, at man på nogle arbejdspladser skal være medlem af en bestemt fagforening for at være ansat, og mange steder er det et krav, at man skal være medlem af grundejerforeningen eller boligforeningen, hvis man bor i det pågældende boligområde. Men så længe medlemskab ikke er en betingelse for medborgerskab, kan organisationen fortsat betragtes som frivillig.

- Der skal være et element af frivilligt arbejde i organisationen, enten i de aktiviteter, som organisationen står for, eller i ledelsen. En fuldstændig professionaliseret organisation falder således uden for definitionen. Dette er dog et 'gråt' område. For eksempel i fagforeningerne, hvor tillidsmanden har ret til at bruge sin arbejdstid på fagligt arbejde, dvs. i princippet får løn for det faglige arbejde.

TRE ORGANISATIONSFORMER

I en dansk kontekst inkluderer ovenstående definition af den frivillige sektor især tre organisationsformer – *foreningen, den selvejende institution og den almennyttige fond* – som har til fælles, at de a) er oprettet på et privatretligt grundlag, b) ikke drives med profit for øje, c) og har en selvstændig bestyrelse. De adskiller sig imidlertid fra hinanden på de opgaver, de typisk beskæftiger sig med, samt på beslutningsstrukturen og den måde, ledelsen sammensættes på.

Foreningen

En forening opfattes normalt som en sammenslutning af mennesker (herunder sammenslutninger af foreninger) med et fælles mål eller en fælles interesse, som er organiseret og ledet efter almindelige demokratiske regler og procedurer. Denne organisationsform opstod i begyndelsen af 1800-tallet og adskilte sig fra før-moderne sammenslutninger ved at være formaliseret (typisk med nedskrevne regler), ved at være et afgrænset interessefællesskab, ved at medlemskabet er frivilligt og i princippet åbent for alle og ved at have en demokratisk beslutningsstruktur (Balle-Petersen, 1976; Clemmensen, 1987). Det er karakteristika, som fremhæves i de sociologiske definitioner af organisationsformen. Disse definitioner lægger dog mere vægt på det særlige ved denne organisationsform end ved kommercielle virksomheder og offentlige institutioner. Heinemann og Horch de-

finerer foreninger ved fem karakteristika: 1) frivilligt medlemskab, 2) demokratisk beslutningsstruktur, 3) uafhængighed af det offentlige, 4) frivilligt og ulønnet arbejde og 5) interesseforpligtelse over for medlemmerne. Med det sidste punkt menes, at foreninger til forskel fra offentlige institutioner og private virksomheder er kendetegnet ved en stor overensstemmelse mellem foreningens mål og deltagernes motivation og interesser (Horch, 1982; Heinemann, 1987).

Foreningen som organisatorisk princip for organiseringen af fælles interesser og mål vandt som tidligere nævnt mere og mere indpas i løbet af 1800-tallet i takt med de strukturelle ændringer i samfundet, der førte til dannelsen af nye klasser. Modsætningerne mellem de nye klasser kunne ikke indpasses i den traditionelle organisationsstruktur, og foreningerne udfyldte det organisatoriske tomrum, som skiftet fra det traditionelle feudale stændersamfund til det moderne kapitalistiske klassesamfund efterlod. Foreningerne afløste de feudale institutioner i by og på land. Den samfundsmæssige differentiering skabte behov for nye fællesskaber, og den samfundsmæssige forandring skabte nye organisationsidealer (Clemmensen, 1987).

Foreningerne blev samtidig i det små og nære en realisering af demokratiets principper og idealer. I overgangsfasen fra det traditionelle samfund til det moderne samfund opstod nye problemer for individerne, og det førte til dannelsen af nye sociale grupperinger, klasser eller kategorier. I disse grupper opstod der nye værdier og en social utopi om, hvorledes verden bør indrettes. Det gjaldt også de organisatoriske strukturer i de sociale bevægelser (Gundelach, 1988). Derved blev foreningerne den altdominerende organisationsform for de store samfundsændringer gennem mere end hundrede år.

Det er en grundlovssikret ret at danne foreninger. I § 78 i Danmarks Riges Grundlov står der, at "borgerne har ret til uden forudgående tilladelse at danne foreninger i ethvert lovligt øjemed", og "ingen forening kan opløses ved en regeringsforanstaltning. Dog kan en forening foreløbig forbydes, men der skal da straks anlægges sag imod den til dens opløsning". I Foreningsfrihedsloven er det endvidere fastlagt, at en arbejdsgiver ikke må afskedige en lønmodtager, fordi denne er medlem af en bestemt forening, eller fordi denne ikke er medlem af en bestemt forening (Lov-

bekendtgørelse nr. 443 af 13. juni 1990).¹ Men der findes ingen egentlig lov om foreninger i Danmark, dvs. en lov, som stiller specifikke krav til, hvordan en forening skal se ud for at være lovlig, for at kunne modtage offentlige tilskud mv. Definitionen deraf er derfor overladt til den øvrige lovgivning, der i specifikke sammenhænge tager sigte på foreninger. Det gælder fx Folkeoplysningsloven, som indeholder reglerne for 'offentlige tilskud mv. til den frie folkeoplysende virksomhed, der bygger på fællesskab og de enkelte initiativtageres idégrundlag'. For at modtage støtte skal den folkeoplysende virksomhed være etableret af en forening, og kravene til denne er bl.a., at den har en bestyrelse, der er valgt af medlemmerne eller medlemsorganisationerne, at den har et formuleret formål med foreningsdannelsen, og at den har en virksomhed, der er almennyttig og kontinuerlig (Lov nr. 480 af 31/05/2000). I fondsloven er der endvidere en bestemmelse for 'arbejdsgiverforeninger, fagforeninger og andre faglige sammenslutninger, der har til hovedformål at varetage de økonomiske interesser for den erhvervsgruppe, som medlemmerne hører til, og foreninger, hvis midler hovedsageligt består af bidrag fra de nævnte foreninger', hvoraf det fremgår, at der for sådanne foreninger skal oprettes en vedtægt med angivelse af foreningens navn, tilhørssted, formål, hvordan ledelsen udpeges mv., der skal indsendes til skattemyndighederne i den kommune, hvor foreningen hører til (Lovbekendtgørelse nr. 698 af 11. august 1992).

Selvejende institutioner

Betegnelserne 'fond', 'selvejende institution', 'stiftelse' og 'legat' har terminologisk været anvendt sideløbende, og disse institutioner er i den gældende lovgivning samlet under fællesbetegnelsen 'fond'. 'Lov om Fonde og visse Foreninger' fra 1984 gælder således også for selvejende institutioner.

Begrebet 'selvejende institution' er en dansk egenart og kendes ikke i andre lande. De mange bestræbelser på at etablere de såkaldte 'selvejende institutioner' i Danmark har givet anledning til mange teoretiske og praktiske overvejelser om privatretlige og offentligretlige spørgsmål.

Selv om der retsligt ikke drages nogen relevant sondring mellem fonde og selvejende institutioner, er det klart, at en lang række selvejende

1. Dette gælder dog ikke, hvis virksomheden har som sit udtrykte formål at fremme et bestemt politisk, religiøst eller kulturelt standpunkt, og den pågældendes foreningsforhold må anses for at være af betydning for virksomheden.

institutioner, navnlig inden for det sociale område (fx børnehaver og plejehjem) og undervisningssektoren (fx skoler), driver en virksomhed, der ofte adskiller sig betydeligt fra den virksomhed, som udøves af 'typiske' almennyttige fonde. De opgaver, de selvejende institutioner løser, kan i princippet også løses af det offentlige eller af private virksomheder. For en stor del af de opgaver, som selvejende institutioner tager sig af, gælder det, at det offentlige er lovmæssigt ansvarlig for, at disse opgaver løses.

Den selvejende institution er ikke et organiseret samvirke som en forening. Den ejer så at sige sig selv, og der er ikke 'nogen anden' end 'formålet', som er berettiget til et evt. overskud ved institutionens ophør (Hasselbalch, 1992). Set med amters og kommuners øjne opfattes de selvejende institutioner (ofte) ikke som 'frivillige', fordi de helt overvejende er offentligt finansieret, og fordi hovedparten af arbejdet udføres af lønnede medarbejdere. Dertil kommer, at der nu også er forældrebestyrelser i kommunale daginstitutioner og skoler, hvilket i praksis kan gøre det vanskeligt at skelne mellem kommunale og selvejende institutioner. Ofte er ikke engang personalet opmærksom på, hvilken formel, juridisk status deres arbejdsplads har (Habermann, 1993).

I et notat om selvejende institutioner på det sociale område (Hansen & Henriksen, 2001) gives en karakteristik af de selvejende institutioner og deres særlige placering mellem det offentlige og det private. Forfatterne anlægger et objektivt og et subjektivt perspektiv på sagen. Objektivt set er en selvejende institution en selvstændig økonomisk enhed med egen bestyrelse, der løser formålsbestemte opgaver – primært for det offentlige. Subjektivt set bygger de selvejende institutioner på en værdiorientering – forskellig fra institution til institution – og det er denne værdibase, som (ideelt set) tegner institutionens ansigt udadtil.

De seneste årtier er der i stigende omfang oprettet offentlige selvejende institutioner og fonde. Der er tale om organisationer, der anvender offentlige ressourcer og/eller løfter en offentlig opgave, men som har en grad af uafhængighed – ledelsesmæssigt og organisatorisk. Men selv om de offentlige selvejende institutioner og fonde formelt lever op til fondslovgivningens kriterier, er der alligevel klare forskelle mellem de offentlige og de private selvejende institutioner. For det første er stiftelsesgrundlaget for de offentlige selvejende institutioner lovbestemt, og de oprettes på politisk initiativ, når der er brug for en vis uafhængig status (fx ombudsmandsinstitutionen). For det andet stiftes de som regel uden kapital. For det tredje har de offentlige selvejende institutioner og fonde (som regel) ikke medlemmer eller medlemsorganisationer. For det fjerde har de typisk ikke

frivillige medarbejdere, og hele eller dele af bestyrelsen er som regel politisk udpeget. Endelig kan de offentlige selvejende institutioner ikke opløse sig selv, som de private selvejende i princippet kan (selv om kommunerne i stigende grad stiller krav om, at det ikke kan ske uden kommunens godkendelse for at indgå en driftsaftale). En offentlig institution kan kun nedlægges på politisk initiativ eller efter politisk godkendelse.

Fonde

En fond kan defineres som en formue, der er henlagt (udskilt) under en selvstændig bestyrelse til varetagelse af bestemte formål (Lyng Andersen, 1998: 119). Fondebegrebet er dog ikke defineret i lovgivningen. Det forklares med, at begrebet er så indarbejdet, at der ikke er behov for en præcisering af alle de elementer, der indgår i en definition. På grundlag af 'praksis og sædvane' kan en fond defineres ved følgende karakteristika:

- En formue, som er adskilt fra stifterens formue.
- Rådighed tilkommer en selvstændig ledelse (bestyrelse).
- Fonden er et selvstændigt retssubjekt.
- Fonden – og ikke fx stifterens arvinger – har ejendomsretten.

Derudover skal en fond leve op til kriterier, der også gælder for frivillige organisationer, om formål, vedtægter, ledelse og 'varighed'. At fondens virksomhed skal have en vis varighed, betyder, at fondens formue skal uddeles 'løbende' til det opstillede formål. Begrebet 'den døde hånd' (mort main) har været kendt i århundreder. Det henviser til en afstandtagen fra, at en virksomheds aktiver sættes uden for den almindelige omsætning (her tænkes især på erhvervsdrivende fonde), og interessen har bl.a. koncentreret sig om fast ejendom. Sagens kerne er, at der er politisk interesse i, at økonomiske aktiver kommer i 'omløb'. Lyng Andersen (1998: 189) mener, at 'den døde hånd' ikke helt kan undgås, idet man i så fald enten måtte forbyde de selvejende institutioner eller lovmæssigt/legislativt begrænse deres levetid. Fondens midler er jo i princippet urørlige, og selv om lovgivningen kræver, at fondens midler i rimeligt omfang uddeles i henhold til formålet, kan man ikke undgå en vis 'ophobning'. Det er samfundets pris for at acceptere fondsdannelserne.

Fonde – eller stiftelser – har været kendt praksis i Danmark i århundreder. I de første beskrivelser af disse stiftelser blev der lagt vægt på 'stiftertiljen'. Det var opfattelsen, at når borgeren oplevede en mild og retfærdig regering og begyndte at elske sit fædreland og skønne på den

beskyttelse og sikkerhed, han nød godt af, så fik han lyst til at give tilbage. Hans velgerning rakte frem mod efterslægten, og han skabte sig selv et minde. Det er altså stifterens vilje og 'naturlige lyst' til at virke til gavn for samtiden og eftertiden, der lægges vægt på. Og stifterens vilje, som den udtrykkes i fundatsen, anses stadig for at være fondens 'grundlov'. Her kan stiftelsernes oprindelse og formål komme i modsætning til det offentlige, som det udtrykkes i Oppermanns bog om stiftelser fra 1860:

... Staten og Kommunen ere Institutioner, som med Nødvendighed danne sig efterhånden, som Samfundslivet udvikler sig ... Stiftelserne ere, hvad Ordet også antyder, ikke grundet i en (samfundsmæssig) Nødvendighed, de ere i Reglen udsprungne fra en Villiesbeslutning hos Private og virke i Reglen for Formaal, der ikke umiddelbart fremmes af det Offentlige ... (her citeret fra Lyng Andersen, 1998: 109)

Fonde og stiftelser blomstrede op i slutningen af 1800-tallet som en del af den nationaldemokratiske bevægelse. Nederlaget til tyskerne i 1864 sved hårdt, og mottoet 'hvad udad tabes, skal indad vindes' motiverede til en styrkelse af fædrelandet og danskheden. Et typisk eksempel er brygger Jacobsens gave til det danske folk: Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot (Habermann, 2004).

Ud over stifterens filantropiske tilbøjeligheder og fædrelandskærlighed kan der være mange andre motiver til at oprette en fond, fx et ønske om at undgå splid i familien, at omgå skatteregler, at tilbagebetale sin gæld til samfundet eller at sætte sig et minde. Men det var først omkring midten af det 20. århundrede, at fondsformen blev det instrument, vi kender i dag – det var der, stiftelserne blev til fonde. Lyng Andersen (2002) noterer sig en markant forskel i tonearten i den ret beskedne litteratur om stiftelser og fonde. Fra de ældre forfatteres ærbødighed og respekt for stifternes filantropiske tilbøjeligheder til den nyere litteraturs nytteorientering, som i højere grad drejer sig om, hvad en fond kan bruges til.

DISKUSSION AF DEFINITIONEN

At definere har to formål. Dels skal definitionen *skabe større bevidsthed og klarhed* om et begreb. Hvad mener vi fx med begreber og udtryk som den frivillige sektor og det civile samfund? Dels skal den *afgrænse* et emne eller

samfundsområde empirisk – hvad hører med, og hvad hører ikke med – som grundlag for undersøgelser. Blandt andet er hensigten her at kunne sammenligne den frivillige sektor i Danmark med den frivillige sektor i andre lande. Eller at skabe grundlag for politiske, administrative og juridiske afgørelser, fx for at vide, hvem der skal have økonomisk støtte, eller hvem en bestemt lovgivning skal gælde for. Der er således store politiske og organisatoriske interesser i at definere og afgrænse den frivillige sektor på en bestemt måde. Derfor er det ikke kun af 'akademisk' interesse, hvordan vi definerer begrebet. Kravet til en god definition er, at den er både *præcis* og *meningsfuld*. Vi vil til slut diskutere, hvor præcis og meningsfuld den her anvendte definition for den frivillige sektor er ved at inddrage en række organisationstyper, der befinder sig i en gråzone mellem den frivillige sektor på den ene side og den offentlige eller den kommercielle sektor på den anden side.²

Definitionens præcision og entydighed

Til trods for, at ovenstående definition af den frivillige sektor er relativt præcis, og der foreligger detaljerede anvisninger for, hvordan definitionen skal fortolkes,³ viser en gennemgang af det danske organisationslandskab, at det er forbundet med betydelige vanskeligheder at afgrænse den frivillige sektor empirisk. Vi vil særligt fremhæve tre vanskeligheder ved at foretage en entydig afgrænsning.

1. For det første er der *formaliseringskriteriet*. Det er vanskeligt at trække grænsen mellem uformel frivillig aktivitet og den mere organiserede, formelle aktivitet eller kravet om, at enheden skal udgøre en 'institutionaliseret realitet' for at tilhøre den frivillige sektor. Dette kriterium giver bl.a. et problem i forhold til selvhjælpsgrupperne, som siden midten af 1980'erne har fået en betydelig udbredelse. En selvhjælpsgruppe er en mindre gruppe af mennesker, som ønsker at hjælpe og støtte hinanden ved at arbejde med et problem, som deltagerne har til

2. Se uddybning af denne diskussion i forskningsnotatet: *Definition af den frivillige sektor* (Ibsen & Habermann, 2005).

3. På baggrund af erfaringerne med at definere den frivillige sektor på en ensartet måde i de lande, som deltog i den første runde af forskningsprojektet Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project i første halvdel af 1990'erne, blev der udarbejdet en 'manual' for, hvordan den frivillige, nonprofit sektor skal defineres (Salamon, L.M. og Anheier, H.K. (1996): *Defining the non-profit sector: a cross cultural analysis*. Manchester University Press).

fælles. I mange år nød selvhjælpsgrupperne stor politisk bevågenhed under betegnelsen 'den nye frivillighed' til forskel fra den mere formaliserede forenings- og institutionsorganiserede frivillighed (Adamsen & Habermann, 1995; Mehlbye & Christoffersen, 1992; Hansen, 1997). Selvhjælpsgrupperne falder imidlertid uden for denne definition af den frivillige sektor, fordi de typisk er midlertidige og lukkede. Mange selvhjælpsgrupper hører dog under de mere formelle organisationsformer og vil som sådan være inkluderet. Dette peger imidlertid på et generelt problem ved definitionen. Selvhjælpsgrupper er en forholdsvis ny organisationsform, og det er en udbredt antagelse, at der i stigende grad dannes sådanne mindre formelle og ofte midlertidige grupper, netværk mv., der ikke har samme formelle karakter, som foreningen, den selvejende institution og den almennyttige fond (Christensen & Isen, 2001). Det giver et problem både ved en sammenligning over tid og ved en sammenligning mellem forskellige lande, hvor selve formaliseringsgraden måske er forskellig på visse samsømråder.

2. For det andet er der *nonprofit-kriteriet*. Det er ofte vanskeligt at trække en klar grænse mellem nonprofit- og for-profitorganisationer. På den ene side vil organisationer, der er domineret af et 'markeds-rationale', men ikke fordeler overskuddet mellem sine medlemmer, høre med under den frivillige sektor, som den her er defineret. På den anden side falder kooperativerne udenfor, selv om mange af disse a) har et slægtskab med frivillige sociale bevægelser (fx andelsbevægelsens historiske og ideologiske forbindelse til de frie skoler), b) er organiseret som en forening med individuelt medlemskab og demokratisk valgt ledelse, og indflydelsen ikke som i almindelige virksomheder er bestemt af andelen af omsætningen eller investeringen (én mand én stemme), c) er private og uafhængige af det offentlige (betydeligt mere end flere af de organisationsformer, som er medtaget), d) til fulde lever op til kravet om at være selvbestemmende, e) og har et betydeligt frivilligt arbejde (især i bestyrelse og udvalg). Kooperativerne er således personsammenslutninger til forskel fra aktieselskaberne, som er kapitalsammenslutninger (Michelsen, 1995: 170-176; Bager, 1992: 61-87). Endelig kan man anføre, at nonprofitbegrebet ikke er så entydigt. I kooperativerne får medlemmerne ganske vist del i selskabets overskud eller kapitalværdistigning (fx andelsboligforeninger). Et afkast i et kooperativ er imidlertid altid forbundet med en konkret ydelse (køb eller salg af varer, benyttelse af en bolig o.l.), og det er ikke et resultat af en

kapitalinvestering. Michelsen (1995: 177) karakteriserer kooperativerne som 'selvhjælpsorganisationer', hvor medlemmerne selv – til forskel fra 'filantropiske organisationer' – nyder godt af organisationens aktiviteter. Ud fra denne synsvinkel er der ikke større principiel forskel mellem et kooperativ og en idrætsforening, fordi medlemmerne begge steder er 'købere' af konkrete ydelser (Gui, 1991). Non-profitorienteringen er derfor – mener Michelsen – af samme karakter i kooperativer som i mange sociale og kulturelle foreninger. Dette ændrer dog ikke ved det principielle forhold, at i langt de fleste kooperativer fordeles et eventuelt overskud mellem medlemmerne. I forhold til de kriterier, der afgrænser frivillige, nonprofitorganisationer i denne undersøgelse, falder kooperativerne derfor uden for undersøgelsens afgrænsning.

3. Den sidste – og største – vanskelighed er imidlertid at trække *grænsen mellem det private og det offentlige*. Fire organisationsformer har især givet hovedbrud og kan illustrere vanskelighederne med at definere og afgrænse den frivillige sektor empirisk. Det drejer sig om Folkekirken, Hjemmeværnet, a-kasserne og de almene boligorganisationer.
- Hvad angår *Folkekirken*, fremgår det af Grundlovens § 4, at "Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten", og i Grundlovens § 66 står der, at "Folkekirkens forfatning ordnes ved lov". Med denne formulering har Grundlovens givere stillet en lovgivning i udsigt, som skulle give Folkekirken en egen forfatning. Denne løfteparagraf er dog aldrig blevet opfyldt, og derfor har det gennem årene været Folketinget, som har gennemført en lang række love om folkekirkelige forhold, også bestemmelser, som regulerer visse af Folkekirkens indre anliggender, og Kirkeministeriet er dermed den øverste administrative myndighed inden for Folkekirken. I Danmark er kirken, trods sin betegnelse som 'folkekirke', altså en statsinstitution – men samtidig består den også af demokratisk valgte menighedsråd, der udfører frivilligt arbejde i kirkens regi, og frivillige kirkelige organisationer, fx Kirkens Korshær, De Samvirkende Menighedsplejer, FDF og genbrugsbutikker. Dette arbejde er i nogen grad knyttet til Folkekirken, bl.a. ved at nogle præster, lønnet af Folkekirken, er folkekirkeligt ordineret til tjeneste i de diakonale organisationer.
 - *Hjemmeværnet* blev oprettet i 1949 på initiativ af de hjemmевærnsforeninger, der efter anden verdenskrig blev stiftet af tidligere mod-

standsfolk. Hjemmeværnet er en folkelig bevægelse, der har til formål at udtrykke befolkningens forsvarsvilje og styrke det militære beredskab, og den hviler på og legitimeres af et frivilligt, ulønnet medlemskab. Hjemmeværnet er imidlertid oprettet og reguleret ved lov og formelt en del af det danske forsvar. I *Lov om hjemmeværnet* (senest revideret i 2006) samt i *Lov om forsvarets formål m.v.* (senest revideret i 2001) fremgår det, at Hjemmeværnet som en del af det militære forsvar deltager i løsningen af de opgaver, der påhviler hæren, søværnet og flyvevåbnet, og i Hjemmeværnslovens § 5 fastslås det, at sammensætning og organisation af hjemmeværnet fastsættes af forsvarsministeren.

- *Arbejdsløshedskasserne* er, ifølge lov om arbejdsløshedsforsikring, “en forening af personer, der har sluttet sig sammen alene med det formål at sikre sig økonomisk bistand i tilfælde af ledighed og at administrere andre ordninger, som ifølge lovgivning er henlagt til kasserne” (§ 30). Den første lov for statsanerkendte arbejdsløshedskasser blev vedtaget i Rigsdagen i 1907, hvorved princippet om obligatorisk statslig understøttelse af arbejdsløse blev stadfæstet. En a-kasse er formelt en *privat* organisation. Alle kan i princippet tage initiativ til at stifte en a-kasse, medlemskab deraf er frivilligt,⁴ og kassens repræsentantskab og bestyrelse vælges af medlemmerne. A-kasserne skal dog anerkendes af beskæftigelsesministeren, og en sådan anerkendelse forudsætter, at kassen lever op til en række krav. Samtidig er kasserne underlagt en lovgivning, der i detaljer fastlægger, hvordan de skal fungere. Beskæftigelsesministeren kan endvidere fratage den enkelte a-kasse sin anerkendelse, hvis den ikke opfylder betingelserne eller tilsidesætter reglerne i henhold til loven (§ 36-38).
- *Almene boligselskaber* (i dag boligorganisationer) har eksisteret siden midten af 1800-tallet, da Foreningen til opførelse af Arbejderboliger blev dannet, men det var først i 1887, at Rigsdagen vedtog den første lov om offentlig støtte til boligbyggeri. Det overordnede formål for de almene boligorganisationer er at yde en social indsats på boligområdet. Organisationerne kan opføre, udleje, administrere, vedligeholde og renovere almene familieboliger, almene ungdomsboliger og almene

4. For lønmodtagere er forsikringen dog i mange tilfælde tvungen, fordi mange overenskomster mellem arbejdsmarkedets parter indeholder en bestemmelse om, at de lønmodtagere, som overenskomsten omfatter, skal være arbejdsløshedsforsikrede (Jørgensen, 2003: 4).

ældreboliger. Der er i princippet tale om en *privat* organisation, og ledelsen består udelukkende af beboere, der er valgt af de øvrige beboere i boligkomplekset. Endvidere skal enhver form for overskud, der akkumuleres, bruges til organisationens formål og må ikke fordeles mellem beboerne eller ledelsen. Boligselskaberne er ikke oprettet ved lov eller aktstykke, men selskaberne er underlagt lovgivning og er under kommunalt tilsyn, dvs. at de fungerer under en bestemt lovgivning, der giver mulighed for støtte fra landsbyggefonden til byggeriets opførelse. Lovgivningen og det kommunale tilsyn stiller endvidere en række krav til de almennyttige boligselskaber, som begrænser deres reelle selvbestemmelse. Principielt kan enhver tage initiativ til at stifte en ny almen boligorganisation, men i praksis sker det i samarbejde med kommunalbestyrelsen, idet der efter de gældende bestemmelser ikke kan opføres byggeri med offentlig støtte uden kommunalbestyrelsens medvirken.

Vi har i denne undersøgelse vurderet, at de fire organisationer i punkt 3 ikke hører med under den frivillige sektor, selv om alle fire opfylder flere af definitionens kriterier og har meget til fælles med dele af den frivillige sektor. I alle fire organisationsformer er der et betydeligt civilt, frivilligt engagement; medlemskabet er frivilligt; ledelsen består – helt eller delvist – af personer, som medlemmerne har valgt; organisationerne er på mange områder selvbestemmende; og såvel boligselskaberne som arbejdsløsheds-kasserne er formelt private organisationer. Vi har imidlertid valgt at se bort fra alle fire, fordi de er underlagt offentlig styring og kontrol på områder, der er helt afgørende for deres eksistens og funktion.

Vi har til gengæld valgt at medtage de frie og private skoler, selv om de også er stærkt reguleret af den offentlige sektor. De frie og private skoler omfatter frie og private grundskoler (undertiden kombineret med et privat gymnasium) samt frie kostskoler (efterskoler og højskoler). Formelt er skolerne private, dvs. at de ikke er en del af den offentlige sektor. Alle kan oprette en fri grundskole eller en fri kostskole, og hvis skolen opfylder en række detaljerede regler og bestemmelser, der fremgår af lovgivningen, kan de modtage et tilskud pr. elev, der som regel udgør hovedparten af skolens indtægter. Det er bl.a. et krav, at skolerne skal være selvejende institutioner, og reglerne for styrelse og økonomi skal godkendes af undervisningsministeren. Loven præciserer endvidere, at midlerne til skolen kun må komme skolen til gode, dvs. at de skal være nonprofitorienterede. Staten kan ikke lukke skolerne, men de kan fratages statstilskuddet, hvis de

ikke lever op til lovgivningens krav. De private og frie grundskoler er underlagt et offentligt tilsyn, som først og fremmest skal sikre, at skolen giver en undervisning, der står mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen, men det er i princippet forældrene til børnene i skolen (forældrekrædsen), der bestemmer, hvordan tilsynet skal udøves. Hvis en skole fratages offentligt tilskud, kan den i princippet fortsætte uden for lovgivningen, men så er det kommunens pligt at holde opsyn med skolen for at sikre, at undervisningspligten overholdes. Vi har valgt at inkludere de private og frie skoler i den frivillige sektor, fordi såvel etableringen som lukningen af en fri skole i princippet afgøres af skolen selv, dvs. det kræver ikke på samme måde som for arbejdsløsheds-kasserne og boligselskaberne en godkendelse af en offentlig myndighed. Hvis skolerne lever op til lovgivningens krav, har de ret til at etablere sig. Endvidere vurderer vi, at skolerne har en højere grad af selvbestemmelse end de to andre organisationsformer.

Gennemgang viser imidlertid, at det er vanskeligt at foretage en entydig, stringent empirisk afgrænsning af den frivillige sektor. Dertil er kriterierne for, hvornår en organisation er 'en institutionaliseret realitet', er 'nonprofit' og er 'privat' og 'selvbestemmende' ganske enkelt for upræcise. Det har imidlertid afgørende konsekvenser for kortlægningen af sektoren og opgørelsen af dens størrelse, hvilke organisationsformer der medtages, som nedenstående figur illustrerer.

Hvis vi anlægger strenge krav til kriteriet om, at organisationen skal være privat og selvbestemmende (men ikke nødvendigvis økonomisk uafhængig), så omfatter den frivillige nonprofitsektor i Danmark almindelige foreninger, almennyttige fonde og selvejende institutioner, som ikke er underlagt særlig lovgivning og ikke har en driftsaftale med det offentlige. Anlægger vi mindre strenge krav til dette kriterium, vil den frivillige sektor også omfatte organisationsformerne i den midterste ring i figuren, dvs. de frie og private grundskoler, de frie kostskoler og de mange selvejende institutioner inden for ældrepleje, børnepasning mv., der har driftsoverenskomst med kommunen. Anlægger vi imidlertid den bredeste fortolkning af den frivillige nonprofitsektor i Danmark, vil det også inkludere de organisationsformer, som vi har valgt at se bort fra i denne undersøgelse, og som i figuren er placeret i den yderste ring, dvs. Hjemmeværnet, Folkekirken, boligselskaberne, a-kasserne og kooperativerne.

Organisationsformerne i den yderste ring er ikke medtaget i denne undersøgelse, fordi de enten er halvoffentlige (oprettet ved lov og/eller underlagt omfattende offentlig kontrol) eller har et formål, der især tager

Figur 2.1

Afgrænsning af den frivillige sektor

sigte på at give det enkelte medlem en økonomisk gevinst. Men de har det til fælles med de organisationsformer, der indgår i undersøgelsen, at de er opstået som en del af en folkelig eller social bevægelse, de bygger på individuelt medlemskab, og en del af arbejdet deri er frivilligt og ulønnet. Dertil kommer, at de har en demokratisk valgt ledelse (med visse modifikationer i Folkekirken og Hjemmeværnet) og har ideelle, samfundsorienterede mål (fx at organisationens aktiviteter skal være til gavn for andre eller samfundet som helhed). De sidste to kriterier indgår imidlertid ikke i definitionen. Hvis undersøgelsen havde fulgt en definition, der i højere grad vægtede den demokratiske og den normative/ideelle dimension og i mindre grad havde vægtet nonprofitkravet og kravet om formel selvstændighed i forhold til den offentlige sektor, havde den frivillige sektor set anderledes ud.

Definitionens meningsfuldhed

Ovenstående fører os ind på det andet kriterium for en god definition: at den er *meningsfuld*. Hvad er det centrale og vigtige ved samlebetegnelsen den frivillige sektor? Svaret på dette er i sidste instans normativt og politisk. Derfor ser vi også, at der inden for dette brede felt er meget forskellige

opfattelser af, hvad der konstituerer feltet, eller hvilke dimensioner der tillægges størst betydning. Der er ganske enkelt interesser forbundet med at 'høre til' og 'ikke høre til' den frivillige sektor. Vi vil til slut diskutere fem forskellige dimensioners betydning for konstitueringen eller 'konstruktionen' af den frivillige sektor: uafhængighed, demokrati, nonprofit, frivillighed og idealitet.

Uafhængighedsdimensionen, dvs. at organisationerne har selvbestemmelse over væsentlige sider af deres virksomhed, tillægges normalt stor betydning i de fleste frivillige organisationer. Det er fx en forudsætning for de frie skolers eksistensberettigelse – ifølge skolernes selvforståelse. Den normative begrundelse for dette i konstitueringen af den frivillige sektor er for det første, at det ikke giver mening at tale om en særlig sektor, hvis organisationerne ikke selv bestemmer over egne anliggender. Dernæst er det en forudsætning for, at demokratidimensionen og idealitetsdimensionen giver mening. Denne dimension har imidlertid været under pres de seneste år. På flere områder er lovgivningen strammet, så der stilles større og mere detaljerede krav for at opnå offentlig støtte (bl.a. lovgivningen for frie skoler og faste kontrakter for serviceydelser).

Demokratidimensionen er en helt afgørende dimension i store dele af den frivillige sektor. Det er bl.a. et krav i Folkeoplysningsloven, at en organisation skal have en demokratisk valgt ledelse for at kunne få offentlig støtte. Men det gælder langt fra for hele den frivillige sektor, som vi ovenfor har defineret den. De almennyttige fonde og mange selvejende institutioner har således ikke en bestyrelse, der er valgt af individuelle medlemmer. Den normative begrundelse for denne dimension som en vigtig dimension ved den frivillige sektor er et ideal om 'selvstyrefællesskab' som en central side af et demokratisk samfund og som 'skoling' til det store demokrati. Det er en dimension, som efter anden verdenskrig blev tillagt voksende betydning (som vi ser i fx lovgivningens krav til frie skoler, boligselskaberne samt aftenskoler og fritids- og kulturforeninger).

Nonprofitdimensionen, dvs. kravet om, at organisationens overskud eller kapital ikke må fordeles mellem medlemmerne eller en gruppe deraf, står centralt i såvel organisationernes selvforståelse som de politiske forventninger. Begrundelsen for denne dimension er for det første en påstand om, at der er en modsætning mellem et muligt profitmotiv og et ideelt sigte. For det andet er det normalt en forudsætning for offentlig støtte, at denne støtte ikke går i private lommer. For det tredje begrundes den med en forestilling om, at aktiviteter og service bliver dyrere, hvis organisationen også skal forrente en kapital eller tjene penge til 'ejerne'.

Denne dimension står også centralt i lovgivningen for de forskellige sider af den frivillige sektor, men i takt med at den offentlige sektor udliciterer opgaver og indgår kontrakter med private, kommercielle firmaer om løsningen af offentlige opgaver, svækkes denne dimensions position i konstitueringen af den frivillige sektor.

Frivillighedsdimensionen har de seneste årtier spillet en betydelig rolle i mange frivillige organisationers argumenter for at få offentlig støtte ('Hvad ville det ellers koste det offentlige' og 'idealiteten' bag frivilligheden ses som et gode i sig selv), og i takt med 'genopdagelsen' af det frivillige arbejde på den politiske dagsorden har denne dimension fået en mere central betydning i forståelsen af den frivillige sektor. Men det har ikke haft samme centrale rolle i lovgivningen – som kriterium for offentlig støtte – som demokratidimensionen og nonprofitdimensionen har.

Idealitetsdimensionen går ud på, at frivillige organisationer arbejder for ideelle formål. I Sverige benytter man betegnelsen 'den ideelle sektorn' som udtryk for denne dimensions centrale rolle, og lignende betegnelser bruges også inden for dele af den frivillige sektor i Danmark. For eksempel karakteriserer børne- og ungdomskorpserne ofte deres aktiviteter som 'det idébetonede børne- og ungdomsarbejde'. Denne dimension indeholder to sider: For det første antages det, at de frivillige organisationer – eller deres medlemmer og frivillige – arbejder uegennyttigt for ideelle formål til forskel fra især private virksomheder, som forventes at arbejde for 'profit'. For det andet antages det, at de frivillige organisationer repræsenterer og arbejder for forskellige mål og værdier til forskel fra offentlige institutioner, der sigter mod at være ens og tilgodesee 'den gennemsnitlige borger'. Som sådan antages det, at den frivillige sektor bedre formår at afspejle og repræsentere mangfoldigheden og forskelligheden i befolkningen. Det er således en helt central begrundelse for friskolerne og de selvejende institutioner. Endelig indeholder denne dimension også en forestilling om, at de frivillige organisationer ikke blot arbejder for egen gruppes bedste, men også for hele samfundets bedste. Imidlertid er der en noget uklar holdning til 'idealitet' såvel blandt de frivillige organisationer som i den offentlige sektor. Undersøgelser viser, at mange frivillige organisationer er usikre på værdigrundlag og formål, og en stigende del af organisationerne føler sig knyttet til idébaserede bevægelser. Fra politisk side ses på den ene side øgede krav om, at foreninger og institutioner skal præcisere deres formål, som forudsætning for at få offentlig støtte (se bl.a. den seneste større revision af Folkeoplysningsloven). På den anden side er der også kritik af foreninger og selvejende institutioner, som arbejder for holdninger og

værdier, der afviger fra de dominerende værdier i det moderne Danmark (fx visse kristne og muslimske private skoler).

Værdier og idealer er foranderlige og afspejler den tid og det samfund, de frivillige organisationer lever og arbejder i. Men for os at se, er der ingen tvivl om, at den frivillige sektor – på godt og ondt – har udviklet organisationsformer, som kan og skal rumme samfundets mangfoldige ideer og modstridende interesser, som en del af den demokratiske proces. Netop derfor er en kritisk diskussion af de frivillige organisationer og deres legitimitet hele tiden nødvendig.

FRIVILLIGT ARBEJDE

Torben Fridberg, Inger Koch-Nielsen og Lars Skov Henriksen

INDLEDNING

Befolkningsundersøgelsen viser, at omkring en tredjedel af den danske befolkning udfører frivilligt arbejde. I undersøgelsen er der både spurgt til, om man i det hele taget arbejder frivilligt, og om man har gjort det inden for det sidste år og inden for den sidste måned.

- 38 pct. svarer ja til, at de arbejder frivilligt
- 35 pct. svarer ja til, at de har udført frivilligt arbejde inden for det sidste år
- 26 pct. svarer ja til, at de har udført frivilligt arbejde inden for den sidste måned.

Tilsyneladende har der været en vis vækst gennem de sidste ca. 15 år i den andel af befolkningen, der udfører frivilligt arbejde. Siden 1990 er der gennemført flere undersøgelser af den danske befolknings deltagelse i frivilligt arbejde. Spørgsmålene er ikke blevet stillet helt på samme måde i de forskellige undersøgelser, hvilket gør det vanskeligt at sammenligne resultaterne. Men i de europæiske værdiundersøgelser er enslydende spørgsmål om frivilligt arbejde stillet i 1990 og 1999. Disse undersøgelser viste, at 26 pct. af den voksne befolkning i Danmark arbejdede frivilligt i 1990. I 1999

var andelen øget til 38 pct. af befolkningen, hvilket svarer til andelen i denne frivillighedsundersøgelse.

Frivilligt arbejde forstås her som en aktivitet, der:

- er ulønnet (dog med mulighed for kompensation for udgifter)
- er frivillig (fx ikke aktivering)
- udføres i en organisatorisk sammenhæng, som godt kan være offentlig
- er til gavn for andre end en selv og den nærmeste familie
- er aktiv (dvs. medlemskab af en organisation er ikke nok).

I denne forståelse af frivilligt arbejde indregnes således ikke helt uformelle hjælpeaktiviteter, idet der kræves en vis organisatorisk struktur som baggrund for indsatsen.

I spørgeskemaet blev der spurgt på følgende måde:

Her kommer nogle spørgsmål om frivilligt, ulønnet arbejde. Frivilligt ulønnet arbejde kan udføres på mange områder. Ofte er det for frivillige foreninger og organisationer, men det kan også finde sted for en offentlig eller privat virksomhed. Ulønnet frivilligt arbejde kan bestå i mange forskellige ting: Man kan træne et fodboldhold, man kan også være museumsvagt, samle penge ind, sidde i bestyrelsen i grundejerforeningen, i skolebestyrelsen, være frivillig på et værested og meget andet. Frivilligt arbejde er ikke den hjælp, du giver til familie og nære venner. Der arbejdes frivilligt på mange områder i samfundet. Arbejder du frivilligt inden for ...?

Herefter nævnes så 14 områder, som det frivillige arbejde kan være udført inden for. Områderne følger den såkaldte ICNPO-klassifikation, International Classification of Nonprofit Organizations (Salamon et al., 2003).

Her er de forskellige områder listet med eksempler på, hvad der hører under dem. Disse eksempler stod dels i spørgeskemaet, dels i den interviewguide, som interviewerne fik udleveret.

Kulturområdet

For eksempel museer, kulturinstitutioner, kulturelle foreninger, lokalhistoriske foreninger og arkiver, kulturbevaringsforeninger og sangkor.

Idrætsområdet

For eksempel idrætsforeninger og sportsklubber, danseforeninger, rideklubber, idrætshaller og -anlæg, fritidscentre, badeanstalter, skøjte- og svømmehaller.

Fritidsområdet i øvrigt

For eksempel hobbyforeninger, børne- og ungdomskorps, spejderkorps, ungdomsklubber, jagtforeninger, kolonihaveforeninger, haveforeninger, slægtsforskning, soldater-, single- og sømandsforeninger, Rotary, Lions Club o.l.

Uddannelse, undervisning og forskning

For eksempel skolebestyrelser, grundskoler, gymnasier, friskoler, ungdoms- og efterskoler, aftenskoler, højskoler, voksen- og fritidsundervisning, efteruddannelse, husflids-, husmoder- og husholdningsforeninger, foredragsforeninger, selvejende forskningsinstitutioner og videnscentre.

Sundheds- og sygdomsområdet

For eksempel afholds-, patient-, handicap- og misbrugsforeninger, hospitaler, det psykiatriske område, krisehjælp og bloddonorer.

Det sociale område

For eksempel foreninger og klubber for børn, unge og ældre, pensionistforeninger, besøgstjeneste, selvejende institutioner (plejehjem, daginstitutioner, ungdomshjem, stofmisbrugsinstitutioner, krisecentre), andre tilbud til marginaliserede grupper og flygtningeorganisationer (Flygtninge i Danmark, Flygtningevenner).

Miljøområdet

For eksempel miljøforeninger, naturforeninger, naturfredningsforeninger, dyreværns- og dyrebeskyttelsesforeninger, parker, reservater og selvejende haver.

Bolig- og lokalsamfundsområdet

For eksempel sogneforeninger, borger- og beboerforeninger, genbrugs- og antenneforeninger, vindmøllelaug, foreninger til fremme af områder og regioners infrastruktur, økonomi mv., bolig-, lejer- og grundejerforeninger, Lejernes Landsorganisation, forsamlingshuse, beboerhuse og aktivitetshuse.

Fagligt arbejde og erhvervs- og brancheorganisationer

For eksempel faglige organisationer og foreninger, fagforbund og fagforeninger, arbejdstagerorganisationer og lønmodtagerorganisationer, håndværker- og handelsstandsforeninger, turistforeninger, biavlerforeninger, musikerforbund og andre erhvervs- og brancheforeninger.

Rådgivning og juridisk bistand

For eksempel fortalerorganisationer, foreninger for borgerlige rettigheder, menneskerettigheder o.l., Amnesty International, foreninger for bestemte værdier, foreninger til forebyggelse af kriminalitet, juridiske rådgivningsforeninger, retshjælp og forbrugerorganisationer.

Politik og partiforeninger

For eksempel vælger- og partiforeninger, politiske ungdomsforeninger, øvrige politiske foreninger og græsrodsorganisationer.

Internationale aktiviteter

For eksempel internationale humanitære organisationer, freds- og solidaritetsorganisationer, exchange-organisationer, udviklingsorganisationer, Foreningen Norden.

Religion og kirke

For eksempel religiøse foreninger og menigheder, søndagsskoler, anerkendte kirkesamfund, frie kirker og trossamfund, dvs. også uden for folkekirken.

Andet

Der bliver således spurgt ganske detaljeret til frivilligt arbejde inden for forskellige aktivitetsområder. Interviewpersonen er således klar over, hvad der menes med frivilligt arbejde, og har en chance for at komme i tanker om en eventuel frivillig indsats, som han/hun yder eller har ydet inden for disse meget forskellige områder.

HVOR LÆGGES DET FRIVILLIGE ARBEJDE?

Tabel 3.1 viser, på hvilke områder den frivillige indsats ligger. Den samme person kan have udført frivilligt arbejde på flere områder, hvorfor man vil nå til mere end de 35 pct., der har udført frivilligt arbejde inden for det

sidste år, ved en sammenlægning af de forskellige områder. 9 pct. af befolkningen udfører frivilligt arbejde på flere områder, hvilket svarer til 24 pct. af de frivillige.

Tabellen viser i øvrigt, at det frivillige arbejde er fordelt over mange områder med idrætsområdet som den absolutte topscorer, hvor mændene dominerer. 14 pct. af alle mænd lægger en frivillig indsats her. Herefter følger bolig og lokalsamfund, hvor det også er flest mænd, der er aktive. Det, der i offentligheden ofte opfattes som det egentlige frivilligt arbejde – nemlig det frivillige arbejde på sundheds- og socialområdet – fylder derimod ikke særlig meget. Men selv om andelen ikke er særligt store, drejer det sig ikke desto mindre om mange mennesker: 1 pct. af befolkningen i 16-85-årsalderen svarer til ca. 42.000 personer.

Det frivillige arbejde består i mange forskellige aktiviteter eller arbejdsopgaver, der tiltrækker forskellige grupper af mennesker, og som forskellige grupper har forskellige muligheder for at løfte. Også metoden til at spørge, om de forskellige arbejdsopgaver er i overensstemmelse med det internationale spørgeskema fra Johns Hopkins-projektet. Inden for hvert enkelt af de områder, som det frivillige arbejde udføres på, blev der nævnt en række arbejdsopgaver, som interviewpersonerne så kunne svare ja eller nej til. Der var mulighed for at svare ja til flere opgaver, og det gennemsnitlige antal arbejdsopgaver, som de frivillige er engageret i, ligger på tre (når opgaverne deles op som i tabel 3.2).

De arbejdsopgaver, som det drejer sig om, har for manges vedkommende med selve *foreningens drift* at gøre: at sidde i udvalg, bestyrelser og råd, at udføre sekretariatsopgaver og administrative opgaver, at skrive ansøgninger og samle penge ind gennem indsamlinger, basarer, genbrugsbutikker o.l. Det er således driftsopgaver, der skal få det frivillige arbejde til at fungere. *Selve arbejdet* kan så dreje sig om at informere på forskellig vis: at træne, lede og undervise, at hjælpe ansigt til ansigt, at være en person, som sørger for kontakten på forskellige områder eller at give forskellig – evt. juridisk – rådgivning.

Selve foreningsdelen af det frivillige arbejde – det at holde organisationen i gang – fylder meget, som det fremgår af tabel 3.2. Det gælder både bestyrelsesarbejdet, det administrative arbejde og arbejdet med at skaffe de økonomiske midler. Andet praktisk arbejde kan både relatere sig til sekretariatsarbejdet og bestå i arbejdsopgaver i forbindelse med afvikling af begivenheder og aktiviteter. Blandt de udadrettede aktiviteter er det information og kampagnearbejde samt uddannelse og træning, som relativt mange er engagerede i. Det at være kontaktperson for foreningen eller

Tabel 3.1

Andelen af den danske befolkning, som har udført frivilligt arbejde inden for det sidste år på forskellige områder. Mænd og kvinder. 2004. Procent.

	Mænd	Kvinder	Samtlige
Kulturområdet (fx museer, lokalhistoriske arkiver, sangkor)	3	3	3
Idrætsområdet * (fx sportsklubber, danseforeninger, svømmehaller)	14	9	11
Fritidsområdet i øvrigt (fx hobbyforeninger, slægtsforskning, spejder)	5	4	5
Uddannelse, undervisning og forskning (fx skolebestyrelse, voksen- og fritidsundervisning, husholdningsforening)	3	4	3
Sundheds- og sygdomsområdet * (fx bloddonor, patientforening, krisehjælp)	2	4	3
Det sociale område * (fx pensionistforeninger, væresteder, flygtninge- venner, daginstitutionsbestyrelser)	2	4	3
Miljøområdet (fx naturfredning, dyreværn, selvejende haver)	1	1	1
Bolig- og lokalsamfundsområdet * (fx beboerforeninger, antenneforeninger, grund- ejerforeninger)	8	4	6
Fagligt arbejde og erhvervs- og branche- organisationer (fx fagforbund, handelsstandsforening, turist- forening)	3	2	3
Området omhandlende rådgivning og juridisk bistand (fx forbrugerorganisationer, menneskerettigheder, retshjælp)	1	0	0
Politik og partiforeninger (fx vælgerforeninger, græsrodsorganisationer)	2	1	1
Internationale aktiviteter (fx humanitære, freds- og solidaritets- organisationer)	1	2	2
Religion og kirke (fx menighedsarbejde, søndagsskole)	2	2	2
Andre områder	2	3	3
Frivilligt arbejde i alt *	38	32	35
Antal	1.502	1.632	3.134

En * betyder, at der er signifikant forskel ($\alpha = 1\%$) på mænd og kvinder.

Kilde: Koch-Nielsen et al., 2005, tabel 2.1.

for en konkret aktivitet spiller også en rolle. Derimod fylder de personlige kontakter på det sociale område ikke så meget i det samlede billede (besøgsvener o.l.).

Som det fremgår af tabel 3.3 fylder det frivillige arbejde i bestyrelser og udvalg, arbejdet med administration og det praktiske arbejde samlet set meget, uanset hvilket område man ser på. Specielt på *uddan-*

Tabel 3.2

Andele af befolkningen, som udfører forskellige arbejdsopgaver i deres frivillige arbejde. Mænd og kvinder. 2004. Procent.

	Mand	Kvinde	Samtlige
Udvalg, bestyrelse og råd *	21	16	18
Sekretariat og administration	14	12	13
Andet praktisk	18	16	17
Oplysning og information	13	11	11
Politisk arbejde og kampagne	5	3	4
Uddannelse, undervisning, holdleder, instruktør *	13	8	10
Rådgivning, retshjælp, bisidder	4	3	4
Omsorgs-/besøgs-/kontaktperson på det sociale område	1	2	1
Kontaktperson på øvrige områder *	13	9	11
Ansøgninger, indsamlinger, genbrug osv.	9	8	8
Vagttjeneste	2	1	2
Andet	5	4	5
Gennemsnitligt antal opgaver	3	3	3
Antal	1.502	1.632	3.134

En * betyder, at der er signifikant forskel ($\alpha = 1\%$) på mænd og kvinder.

Kilde: Koch-Nielsen et al., 2005, tabel 4.1.

nellesområdet og *bolig- og lokalsamfundsområdet* er dette en væsentlig del af selve det frivillige arbejde, idet hhv. 74 pct. og 79 pct. lægger det frivillige arbejde i bestyrelser, udvalg og råd.

På det *sociale område* og på *fritidsområdet* er det til gengæld relativt få af de frivillige, der bruger deres tid på bestyrelsesarbejde. Også hvad angår administration og sekretariatsarbejde laves der relativt lidt frivilligt arbejde på det sociale område. På bolig- og lokalsamfundsområdet er det relativt få, som bruger tid på at rejse midler, sandsynligvis fordi det meste arbejde ligger i aktiviteter, hvor der ikke skal rejses midler til store udadrettede aktiviteter.

Til trods for at driftsopgaverne fylder rigtigt meget, kan man på områderne 'kultur og fritid', 'social og sundhed', 'politisk og fagligt arbejde' og inden for 'uddannelse, undervisning og forskning' se en overensstemmelse mellem området, dets udadvendte formål og aktivitetsformen. På kultur- og fritidsområdet har uddannelse, træning, holdledning en relativt fremtrædende plads, på det politiske og faglige område er politisk aktivitet, kampagner og oplysning velrepræsenteret, mens det sociale område markerer sig med en relativt stor andel, der rådgiver. På uddannelsesområdet er relativt mange (28 pct.) beskæftiget med uddannelsesaktiviteter, men der er også en del, der yder rådgivning og fungerer som kontaktpersoner.

Tabel 3.3

Andelen af frivillige på de enkelte områder, som udfører forskellige arbejdsopgaver. 2004. Procent.

	Udvalg bestyrelse	Sekretariat, administration	Praktisk arbejde	Skatte midler	Oplysning, politiske aktiviteter	Uddannelse, instruktør	Kontaktperson	Rådgivning, retshjælp	Antal
Fritid (Kultur, Idræt, Fritid)	41	30	50	24	29	41	28	5	571
Socialt (Sundhed, Sociale område, Rådgivning)	34	20	35	20	24	9	23	17	184
Politisk (Fagligt politisk, Internationalt)	56	41	30	27	54	18	39	14	158
Uddannelse	74	34	40	13	37	28	37	11	109
Bolig og lokalsamfund	79	44	40	8	26	1	30	7	194
Andre områder (Miljø, Religion, Andre)	45	32	43	18	31	18	31	15	159
Frivilligt arbejde i alt	52	37	49	24	35	30	34	11	1.093

1. En person kan godt være frivillig på flere forskellige områder, hvorfor ovenstående antal ikke summer til 1.093, der er det samlede antal personer, der er frivillige på mindst ét område.
Kilde: Koch-Nielsen et al., 2005, tabel 4.3.

Arbejdsopgaven 'kontaktperson' må antages at dække over vidt forskellige aktiviteter på de forskellige områder. På fritidsområdet kan der være tale om en kontaktperson i forbindelse med intern organisering af foreningen, telefonkæder etc. På det sociale område drejer det sig sandsynligvis om besøgsvenner og andre former for omsorg og kontakt.

TID ANVENDT PÅ FRIVILLIGT ARBEJDE

De frivillige har i gennemsnit brugt 17 timer inden for den sidste måned på det frivillige arbejde, svarende til ca. fire timer om ugen. Men dette gennemsnit dækker over en meget stor spredning. Cirka en fjerdedel af de frivillige lægger mindre end fire timer om måneden, og ca. en fjerdedel arbejder mellem fem og ni timer om måneden. Gennemsnittet er således

præget af, at nogle lægger rigtig megen tid i det frivillige arbejde. Næsten halvdelen af de frivillige arbejder mindre end ti timer om måneden. I den anden ende er der godt en fjerdedel, der har arbejdet frivilligt i mindst 20 timer inden for den sidste måned, og nogle lægger meget mere tid i det frivillige arbejde. Nogle få arbejder frivilligt, hvad der svarer til fuldtidsarbejde.

Tabel 3.4

Tid brugt på frivilligt arbejde blandt dem, som har udført frivilligt arbejde sidste måned. 2004.

	1-4 timer	5-9 timer	10-19 timer	20+ timer	I alt	Antal timer gns.	Antal
Fritid (Kultur, Idræt, Fritid)	23	21	27	30	101	17	390
Socialt (Sundhed, Sociale område, Rådgivning)	31	22	24	22	99	15	103
Politisk (Fagligt politisk, Internationalt)	34	22	18	26	100	15	107
Uddannelse	49	25	17	9	100	8	77
Bolig og lokalsamfund	52	20	20	8	100	7	143
Andre områder (Miljø, Religion, Andre)	32	14	25	29	100	18	118
Frivilligt arbejde i alt	26	22	24	28	100	17	797 ¹

1. En person kan godt være frivillig på flere forskellige områder, hvorfor ovenstående antal ikke summer til 797, der er det samlede antal personer, der har arbejdet frivilligt sidste måned på mindst et område.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

Som det fremgår af tabel 3.4, er der mellem de forskellige områder forskel på, hvor megen tid der bruges mellem de forskellige områder. På området med uddannelse og undervisning og på bolig- og lokalsamfundsområdet er tidsforbruget noget lavere med et gennemsnit på syv-otte timer om måneden. Mest tid bliver der lagt på fritidsområdet med kultur- og idrætsaktiviteterne samt i kategorien andet, hvor det især er på området religion/kirke, at der bliver brugt megen tid.

Trods ovennævnte forskelle i gennemsnitligt tidsforbrug er det dog slående, hvor ens timeforbruget er på fx de fire store områder 'fritid', 'socialt', 'politisk' og 'andet'. På alle disse områder bruges der typisk omkring 10-15 timer om måneden, hvilket jo er ganske interessant, idet det må formodes, at man arbejder med vidt forskellige formål for øje på fx fritidsområdet og det politiske område. Som vist består en stor del af det

frivillige arbejde på alle områder af bestyrelses-, udvalgs-, administrations- og sekretariatsarbejde. Det at holde den frivillige forening eller organisation i gang optager en stor del af det frivillige arbejde og tager muligvis lige meget tid, uanset hvilket område indsatsen lægges på. Det frivillige arbejde er dog andet end administration og bestyrelsesarbejde, og de udadrettede aktiviteter på områderne har næppe samme rytme og tidsforbrug. Forklaringen skal derfor muligvis ikke søges i arbejdets art, men i de tidsmæssige begrænsninger, som de fleste mennesker lever med. Med arbejde og familie er der måske ikke tid til meget mere end disse 10-15 timer månedligt. Selv om der også er fx efterlønsmodtagere og enlige blandt de frivillige, kunne man forestille sig, at det frivillige arbejde ville blive nødt til at indrette sig efter disse hensyn, i hvert fald med hensyn til nogle aktiviteter.

UDFØRES DEN FRIVILLIGE INDSATS STADIG I FORENINGSREGI?

Det bliver ofte antaget, at foreningsmedlemskabets betydning for det frivillige arbejde er på retur, og at en stigende andel af det frivillige ulønnede arbejde bliver ydet i andre sammenhænge. Men Frivillighedsundersøgelsen viser, at en meget stor del af de frivillige har udført det frivillige arbejde som medlemmer af en forening eller en organisation. I alt har 79 pct. af de frivillige udført det som medlemmer af foreninger eller organisationer.

Men der bliver også ydet en hel del frivilligt ulønnet arbejde i tilknytning til institutioner, fx i skole- eller daginstitutionsbestyrelser o.l., hvor arbejdet ikke ydes i forbindelse med et medlemskab, men fordi børnene er indskrevet i den pågældende institution eller skole. Der er derfor også en del forskelle mellem de forskellige områder, som der bliver skelnet mellem i undersøgelsen (se tabel 3.5).

Den mindste andel, der arbejder frivilligt som foreningsmedlemmer, finder man inden for området 'uddannelse, undervisning og forskning', hvor det bl.a. drejer sig om skolebestyrelser o.l. Inden for dette område er det 40 pct. af de frivillige, der er medlemmer af den organisation eller forening, som de arbejder frivilligt for.

Også inden for områderne sundheds- og sygdomsområdet og det sociale område er det kun ca. halvdelen af de frivillige, der lægger arbejdet som medlemmer af en forening. Det sociale område omfatter bl.a. frivilligt arbejde i daginstitutionsbestyrelser, hvor der i reglen ikke er tale om medlemskab.

Tabel 3.5

Andelen af den danske befolkning, der har udført frivilligt arbejde inden for det sidste år, og andele heraf som medlemmer af en forening/organisation. 2004. Procent.

	Andel af befolkningen, der har arbejdet frivilligt inden for det sidste år	Andel heraf, der er medlem af den forening eller organisation, som man udfører frivilligt arbejde for
Fritid (Kultur, Idræt, Fritid)	18	81
Socialt (Sundhed, Sociale område, Rådgivning)	6	52
Politisk (Fagligt politisk, Internationalt)	5	84
Uddannelse	3	40
Bolig og lokalsamfund	6	91
Andre områder (Miljø, Religion, Andre)	5	70
Frivilligt arbejde i alt	35	79
Antal	3.134	

Kilde: Koch-Nielsen et al., 2005, tabel 3.2.

Inden for områderne 'fagligt arbejde og erhvervs- og brancheorganisationer' og 'politik og partiforeninger' er det til gengæld langt de fleste af de frivilligt arbejdende, der oplyser, at de er medlemmer af den forening eller organisation, som de udfører det frivillige arbejde for (84 pct.). Også det arbejde, der lægges på bolig- og lokalsamfundsområdet bliver helt overvejende ydet, fordi man er medlem af en forening – en grundejerforening, en lejerforening e.l. (91 pct.).

Inden for fritidsområdet er det 81 pct., der er medlemmer af de foreninger, som de arbejder for.

Og inden for 'religion og kirke' svarer 82 pct. af de frivilligt arbejdende, at de gør det som medlemmer af en organisation – fx udfører menighedsarbejde som medlemmer af et menighedsråd eller evt. blot som medlemmer af Folkekirken.

Interviewpersonerne er blevet spurgt, om de udfører et frivilligt arbejde særskilt inden for hvert af de områder, der indgår i tabel 3.1. Der er derfor en del, som har oplyst, at de udfører frivilligt arbejde inden for flere områder, og at de udfører frivilligt arbejde inden for et område som foreningsmedlemmer og inden for et andet område uden at være medlemmer af en organisation/institution.

Samlet er det 70 pct. af de frivillige, der udelukkende har arbejdet frivilligt som foreningsmedlemmer. 9 pct. har både arbejdet som medlemmer og uden at være medlemmer, og 21 pct. har udelukkende arbejdet som frivillige uden at være medlem af den institution, som de har arbejdet for. Der er således i alt 30 pct. af de frivillige, der lægger et stykke arbejde uden for et foreningsmedlemskab.

Det svarer til, at i alt 11 pct. af den voksne befolkning har arbejdet frivilligt, uden at det har været som medlem af en forening eller organisation. Heraf har de 8 pct. udelukkende arbejdet som ikke-medlemmer og de 3 pct. har arbejdet både som medlemmer og uden at være medlem hos dem, de har arbejdet for. 24 pct. af befolkningen har udelukkende arbejdet frivilligt som medlemmer af en forening eller organisation.

De, der udelukkende har været frivillige i forbindelse med et medlemskab, har klart nok overvejende oplyst, at det er en forening, det drejer sig om. Men 17 pct. har oplyst at være medlemmer, når arbejdet er udført for selvejende institutioner eller offentlige institutioner. Der kan her være tale om medlemskab af bestyrelser i daginstitutioner mv. Endvidere kan der være tale om medlemskab af religiøse organisationer, der indgår som selvejende institutioner.

Tabel 3.6

Andele af de frivillige, der har udført arbejdet for forskellige foreninger, institutioner eller andet, særskilt efter, om de er medlemmer eller ikke. 2004. Procent.

	Har arbejdet frivilligt			Alle, der har arbejdet frivilligt
	Udelukkende som medlem	Både-og	Udelukkende ikke-medlem	
En frivillig forening / organisation	75	80	43	68
En selvejende institution (herunder religiøse org.)	17	31	14	18
En offentlig institution	9	41	30	16
Folkekirken	2	4	1	2
En erhvervsvirksomhed	3	15	8	5
Andet	3	9	6	4
Antal	765	100	236	1.101

Kilde: Koch-Nielsen et al., 2005, tabel 3.4.

Disse resultater kunne pege på, at en stor del af det frivillige arbejde, der bliver ydet af børnefamilierne, uden at de er medlemmer af en forening, i stedet bliver ydet i forbindelse med børnenes skole, børnehave, fritidsordning e.l. Og en del af det frivillige arbejde for foreninger ydes i forbindelse

med børnenes medlemskab af fx en idrætsforening, hvor den frivilligt arbejdende forælder ikke nødvendigvis selv er medlem.

Så vidt man kan se af sammenligninger med ældre undersøgelser, er der ikke tale om, at det frivillige arbejde i stigende udstrækning ydes uden for foreningernes regi. Der har været en vækst i andelen af befolkningen, der er frivilligt arbejdende ikke-medlemmer, men der har også været en vækst i den indsats, der ydes inden for foreningernes rammer. Den samlede vækst i frivilligheden omfatter således en vækst på begge områder, og den helt overvejende del ydes fortsat i foreningsregi.

HVEM ER DE AKTIVE?

Som det allerede er fremgået, er der lidt flere mænd end kvinder, der arbejder frivilligt: 38 pct. af mændene og 32 pct. af kvinderne. Det fremgik tydeligt af tabel 3.1, hvorfra denne forskel især stammer – nemlig fra fritidsområdet, og at det er sporten, som gør udslaget. Men også på politik- og lokalsamfundsområderne er mændene lidt mere aktive – sandsynligvis med organisatorisk arbejde. Når kvinderne er mest aktive på det sociale område, kan det skyldes de traditionelle kønsroller, hvor kvinderne er omsorgsgivere. Men det kan muligvis også have noget at gøre med, at der er flere kvinder, der arbejder i social- og sundhedssektoren og derved kommer i kontakt med det frivillige arbejde på dette område eller efter pensioneringen fortsætter med en frivillig indsats på det område, hvor de før var beskæftiget.

Tabel 3.7

Andelen af frivillige efter køn og aldersgrupper. 2004. Procent.

	16-25 år	26-35 år	36-45 år	46-55 år	56-65 år	66-75 år	76 år og der- over	Alle
Mænd	28	39	46	47	38	34	15	38
Kvinder	29	34	41	34	27	22	19	32
				***	**	**		***
Alle	29	36	43	40	33	27	17	35
Antal	415	590	624	584	454	291	176	3.134

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: * p<0,1; ** p<0,05; *** p<0,01.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

Den generelle forskel mellem mænd og kvinders deltagelse i frivilligt arbejde findes imidlertid først og fremmest i aldersgrupperne over 45 år, som

tabel 3.7 viser. I de yngre grupper er der ingen signifikant forskel mellem mænd og kvinders deltagelse, og blandt de yngste er det endda lidt flere kvinder end mænd, der arbejder frivilligt. Det kan være udtryk for, at forskellen er ved at blive udjævnet med de nye generationer. Som det fremgår nedenfor hænger frivilligt arbejde også sammen med uddannelsesniveau. Det gælder ikke mindst for det organisatoriske arbejde, som mænd i højere grad end kvinder arbejder med i de ældre aldersgrupper. Da uddannelsesforskellene mellem mænd og kvinder i øvrigt udjævnes, kan dette også tyde på, at mændenes overvægt som frivillige vil blive udjævnet.

Efter alder er andelen af frivillige lavest blandt de ældste og højest blandt de 30-49-årige (41 pct.). Blandt de 30-49-årige er den gennemsnitlige tid, der i løbet af en måned bliver brugt på frivilligt arbejde, til gengæld lidt mindre (se tabel 3.8), hvilket kan hænge sammen med, at der også er flest i denne aldersgruppe, der i øvrigt er optaget af fuldtidsarbejde og hjemmeboende børn. De unge 16-29-årige ligger på niveau med de 50-65-årige, hvilket dementerer påstanden om, at de unge skulle udgøre en mere individualistisk og selvoptaget generation end de ældre generationer. I gennemsnit bruger de unge frivillige 20 timer om måneden, hvilket er mere end i de ældre aldersgrupper.

I øvrigt viser undersøgelsen, at man i alle grupper af befolkningen finder pæne andele af befolkningen, der har udført frivilligt arbejde inden for det sidste år. Men det fremgår også af tabel 3.8, at der er nogle systematiske forskelle.

Der er en klar sammenhæng mellem uddannelse og frivilligt arbejde. Jo længere uddannelse, jo større andele finder man, der arbejder frivilligt. Andelen stiger fra 25 pct. blandt personer uden erhvervsuddannelse til 45 pct. af dem med en lang videregående uddannelse. Frivillige uden erhvervsuddannelse bruger til gengæld lige så meget tid på det frivillige arbejde, som de unge under uddannelse og de langvarigt uddannede gør, nemlig 20 timer om måneden i gennemsnit. Gruppen af faglærte bruger i gennemsnit mindst tid på det frivillige arbejde, dvs. ca. 13 timer om måneden.

Der er en vis forskel på aktiviteten mellem land og by – den er højest i landdistrikter og bymæssige bebyggelser (37 pct.) og lavest i hovedstaden med forstæder (31 pct.). Desuden er der forskel på de forskellige områder, således at der på kultur- og fritidsområdet er flere aktive i de bymæssige bebyggelser og i landdistrikterne end i hovedstaden. I modsætning til dette mønster er det 9 pct., der laver frivilligt arbejde i hovedstaden på bolig- og lokalsamfundsområdet over for 5 pct. uden for hovedstads-

området. Det betyder også noget, hvor længe man har boet i kommunen. Jo længere man har boet i en kommune, jo mere aktiv er man, hvilket styrker antagelsen af, at forankringen i sociale netværk fremmer deltagelse.

Af undersøgelsen fremgår det også, at personer uden børn generelt er mindre aktive end personer med børn. I familier med hjemmeboende børn under 18 år er det 42 pct. af de voksne, der arbejder frivilligt. I familier uden hjemmeboende børn er dette 32 pct. Derimod har det næsten ingen betydning, om man er enlig eller gift/samlevende. De aktive børnefamilier findes især på fritidsområderne og på uddannelsesområdet, dvs. på idrætsområdet, evt. spejderområdet, og i forbindelse med børnenes skolegang (skolebestyrelser etc.).

Tilknytning til arbejdsmarkedet er ligesom uddannelse en ressource, som på den ene side indebærer kontakter og adgang til de arenaer, hvor der er chance for at blive opfordret til at indgå i foreninger og frivilligt arbejde. På den anden side lægger erhvervsarbejdet beslag på en stor del af individernes og familiernes tid, hvilket kunne være en hindring for at deltage i frivilligt arbejde. Undersøgelsen viser imidlertid, at man finder de største andele frivilligt arbejdende i de grupper, der også er i arbejde og arbejder mest, dvs. mere end 40 timer om ugen. Her er det 48 pct., der arbejder frivilligt. Aktiviteten er lavest blandt dem uden for arbejdsmarkedet (28 pct.). Til gengæld bruger de frivillige, der ikke er i arbejde, i gennemsnit noget mere tid på det frivillige arbejde. Det er også karakteristisk, at forskellene i andel af frivillige mellem grupper i arbejde og grupper uden for arbejdsmarkedet ikke findes på det sociale område og på området 'andet', som omfatter aktiviteter omkring miljø, religion og kirke mv.

Som det også tidligere er påvist (Koch-Nielsen & Clausen, 2004), stiger den frivillige aktivitet stærkt og systematisk med stigende kirkelig deltagelse. Ser man på alle områder samlet, stiger andelen, der udfører frivilligt arbejde således fra ca. en tredjedel for dem, der sjældent går i kirke, til ca. halvdelen af dem, der går i kirke mindst én gang om måneden. Men også her er sammenhængene noget forskellige mellem aktivitetsområderne. Den er ikke overraskende stærkest på området 'andet' (miljø, religion/kirke, andet) og på det sociale område, hvor meget arbejde netop udføres gennem kirkelige sociale organisationer. På det sociale område stiger andelen, som udfører frivilligt arbejde, fra 4 pct. til 10 pct. Også på det politiske område og på uddannelsesområdet ses der en sammenhæng,

Tabel 3.8

Andelen af forskellige grupper i befolkningen, der har arbejdet frivilligt inden for det sidste år. Procent. De frivilliges tid brugt på frivilligt arbejde sidste måned. Gennemsnit. Sandsynligheden for at arbejde frivilligt. Odds ratio-estimer fra logistisk regression. 2004.

	Andel frivillige sidste år. Procent	Antal	Frivilliges tid på frivilligt arbejde. Gns.	Logistisk regression, Parameterestimer	Odds ratioestimer	P
Konstant				-2,6088		***
Alle	35	3.134	17			
Mænd	38	1.502	18	0,2162	1,241	**
Kvinder	32	1.632	16	reference		
16-29 år	32	622	20	0,4701	1,6	***
30-49 år	41	1.240	15	0,6414	1,899	***
50-65 år	35	805	19	0,3976	1,488	**
66- år	23	467	18	reference		
Under uddannelse	34	453	20	0,4304	1,538	***
Ingen erhvervsuddannelse	25	704	20	reference		
Faglig uddannelse e.l.	36	930	13	0,3323	1,394	***
Kort videregående uddannelse	36	266	19	0,3608	1,435	**
Mellemlang videregående uddannelse	42	492	16	0,4942	1,639	***
Lang videregående uddannelse	45	286	20	0,4866	1,627	***
Hovedstaden med forstæder	31	704	17	reference		
Provinsbyer med forstæder	35	1.448	16	0,2539	1,289	**
Bymæssige bebyggelser	37	532	22	0,3579	1,43	***
Landdistrikter	37	445	14	0,3641	1,439	***
Har børn under 18 år	42	974	16	0,2048	1,227	**
Har ikke børn under 18 år	32	2.160	18	reference		
Ikke i arbejde	28	1.266	21	reference		
Arbejder 1-40 timer om ugen	37	1.429	15	0,1613	1,175	
Arbejder over 40 timer om ugen	48	439	17	0,4969	1,644	***
I kirke hver måned	53	262	26	1,1494	3,156	***
I kirke en gang imellem	45	389	17	0,6216	1,862	***
Kun til højtid/(næsten) aldrig	31	2.466	15	reference		
Meget interesseret i politik	46	520	22	0,8533	2,347	***
Ret interesseret i politik	37	1.397	17	0,5025	1,653	***
Næsten ikke interesseret i politik	30	912	13	0,3033	1,354	*
Slet ikke interesseret i politik	22	293	16	reference		

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: ***: $p < 0,01$; **: $p < 0,05$; *: $p < 0,1$.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

som imidlertid kun er svagt signifikant. På fritidsområdet og bolig- og lokalsamfundsområdet er der ingen sammenhæng med kirkegang.

Aktiviteten stiger også systematisk med stigende interesse for politik. Andelen af frivillige stiger fra 22 pct. blandt dem, som slet ikke er interesserede i politik, til 46 pct. blandt dem, som er meget interesserede. Sammenhængen er ikke overraskende stærk på det politiske område, men den er også markant på uddannelses- og undervisningsområdet samt på bolig- og lokalsamfundsområdet. Mindre stærk er den på fritidsområdet. På det sociale område og på området 'andet' (miljø, religion, andet) er sammenhængen derimod meget svag. Politisk interesse fremmer således ikke alle former for frivilligt arbejde.

Der tegner sig således et billede af, at der især er mange, der yder en frivillig indsats i grupper af befolkningen, som i øvrigt er meget aktive. Det er de 30-49-årige børneforældre med fuldtidsarbejde, der mest hyppigt er frivilligt arbejdende. Mindst aktive er, naturligt nok, de ældste aldersgrupper og grupper af befolkningen helt uden en erhvervsuddannelse, som der i øvrigt også er flest af i de ældste aldersgrupper.

Undersøgelsen viser også en klar sammenhæng med uddannelse. Jo højere uddannelse, jo flere er engageret i frivilligt arbejde. Endelig peger analysen på, at der er en holdningsmæssig dimension i baggrunden for at lave frivilligt arbejde. Et religiøst engagement i form af at være flittig kirkegænger og politisk interesse har således en signifikant selvstændig sammenhæng med frivilligt arbejde.

En logistisk regressionsanalyse viser, at alle disse forhold hver for sig har en selvstændig betydning, som er statistisk signifikant, for at være engageret i frivilligt arbejde. Selv om en del af sammenhængen mellem uddannelse og frivilligt arbejde skyldes, at uddannelsesniveaue er højere i de yngre årgange, er der herudover en selvstændig signifikant større sandsynlighed for, at personer med en videregående uddannelse er frivillige, end at personer uden erhvervsuddannelse er det (se tabel 3.8). Tilsvarende er sandsynligheden større blandt folk i provinsen end i hovedstadsområdet, større blandt børnefamilierne end i familier uden børn, større blandt dem, der arbejder mindst 40 timer om ugen, og større blandt de flittige kirkegængere og blandt de meget interesserede i politik.

Tabel 3.9

Andelen af frivillige i forskellige grupper. Særskilt for områder. 2004. Procent.

	Fritid	Socialt/ sundhed	Politisk	Uddan- nelse	Bolig, lokal- område	An- det	Alle områder	Antal
Køn	***	***	***		***		***	
Mænd	21	4	6	3	8	5	38	1.502
Kvin- der	15	7	4	4	4	5	32	1.632
Alder	***		***	***	***		***	
16-29	18	4	4	3	1	5	32	622
30-49	23	6	6	6	8	5	41	1.240
50-65	15	7	7	1	8	6	35	805
66-	10	6	2	1	5	5	23	467
Uddan- nelse	***		***	***	***	**	***	
Lang	21	7	9	9	9	8	45	286
Mellem	22	8	6	4	9	6	42	492
Kort	21	6	5	3	6	7	36	266
Faglig	19	4	6	3	8	4	36	930
Ingen Under	11	6	2	1	4	4	25	704
udd.	19	6	4	5	2	6	34	453
Samtlige	18	6	5	3	6	5	35	3.134

Anm.: Se tabel 3.3 for de specifikke områder af frivilligt arbejde, der er inkluderet.

 χ^2 uafhængighedstest: ***: $p < 0,01$; **: $p < 0,05$; *: $p < 0,1$.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

Dette generelle mønster varierer dog noget mellem de enkelte aktivitetsområder. Som det allerede fremgik af tabel 3.3, er der lidt flere mænd end kvinder, der arbejder frivilligt. Af tabellen fremgik det også tydeligt, hvorfra denne forskel især stammer – nemlig fra idrætsområdet. Også på bolig- og lokalsamfundsområdet og på det politiske område er der signifikant flere mænd end kvinder, der arbejder frivilligt. På uddannelsesområdet og på området 'andet' er der ikke forskel mellem kønnes indsats, men på social- og sundhedsområdet er der til gengæld flere kvinder end mænd, der lægger en frivillig indsats.

Som det fremgår af tabel 3.9, skiller området for socialt frivilligt arbejde og området 'andet' sig også ud, ved at de aktive her er relativt ældre og relativt mange ikke har en erhvervsuddannelse. Denne tendens findes også i en norsk undersøgelse (Wollebæk et al., 2000), der viste, at i de sociale og humanitære organisationer og i de religiøse foreninger er den socio-demografiske sammensætning af de frivillige nærmest spejlvendt i forhold til sammensætningen på andre områder for frivilligt arbejde. I Danmark er der ikke tale om en direkte spejlvendt sammensætning, men

om, at der ingen sammenhæng er mellem alder og at være frivillig på disse områder. Sandsynligheden for at være frivillig er lige stor i alle aldersgrupper. Og på det sociale område er der heller ikke en sammenhæng mellem uddannelse og at være frivillig. De ældre og dem uden en erhvervsuddannelse er lige så hyppigt frivillige som andre grupper af befolkningen på social- og sundhedsområdet.

Ser man på, hvilke typer af opgaver forskellige grupper af befolkningen har som frivillige, fremtræder det igen, at der er nogle klare sammenhænge med alder og uddannelse (se tabel 3.10). Uanset opgavetype er der flest aktive blandt de 30-49-årige. Kun når det drejer sig om opgaver med uddannelse, instruktør, trænerjob mv., finder man en lige så stor andel aktive blandt de yngste (de 16-29-årige) som blandt de 30-49-årige. Også når det drejer sig om at skaffe midler gennem ansøgninger, indsamlinger o.l., er de unge aktive.

Tabel 3.10

Andelen af frivillige i forskellige grupper. Særskilt for arbejdsopgaver. 2004. Procent.

	Udvalg, bestyrelse	Sekretariat, administration	Praktisk arbejde	Oplysning, politiske aktiviteter	Uddannelse, instruktør	Rådgivning, retshjælp	Kontaktperson	Skaffe midler	Antal
Køn	***		*		***		**		
Mænd	21	14	18	13	13	4	13	9	1.502
Kvinder	16	12	16	11	8	3	11	8	1.632
Alder	***	***	***	***	***	**	***	**	
16-29	11	8	16	11	13	2	10	8	622
30-49	24	15	21	15	13	5	14	9	1240
50-65	20	14	16	13	8	5	13	9	805
66-	11	10	10	6	4	2	7	5	467
Uddannelse	***	***		***	***	***	***	***	
Lang	29	19	17	23	14	8	19	11	286
Mellem	28	19	20	16	12	6	16	12	492
Kort	19	17	17	10	11	4	13	9	266
Faglig	19	13	18	10	10	3	11	8	930
Ingen	9	6	15	7	6	3	9	5	704
Under udd.	14	10	16	16	14	3	10	9	453
Samtlige									3.134

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: ***: $p < 0,01$; **: $p < 0,05$; *: $p < 0,1$.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

For næsten alle typer af opgaver finder man den positive sammenhæng mellem uddannelse og sandsynligheden for at være frivillig. Kun når det gælder det praktiske arbejde, er der ikke denne sammenhæng. Blandt dem med en lang eller mellemlang videregående uddannelse arbejder næsten 30 pct. med frivilligt bestyrelsesarbejde, mens det kun gælder for 9 pct. af dem uden en erhvervsuddannelse. Men ser vi på det praktiske arbejde, er der ved en overordnet χ^2 -test ingen signifikant forskel mellem uddannelsesgrupper. For alle de andre arbejdsopgavers vedkommende er der en vis og signifikant afhængighed.

Uanset opgavetype er tendensen, at flere mænd end kvinder er aktive. Men kun når det drejer sig om bestyrelsesarbejde mv. samt om instruktør- og holdlederopgaverne, er der klart flere mænd end kvinder, der er aktive.

Der er en betydelig interesse for indvandreres deltagelse i frivillige arbejde. Deltagelse i frivilligt arbejde kan betragtes som en form for integration i samfundet. Man kommer ind i et netværk, og i foreningssammenhæng lærer man de demokratiske spilleregler at kende. Politikerne har derfor også i de seneste år interesseret sig for at få foreningerne til at forsøge at inddrage de *etniske minoriteter* i arbejdet. Nu behøver det frivillige arbejde ikke at foregå i de danske foreninger. Der findes også foreninger, som de etniske minoriteter selv har stiftet. Men traditionen for deltagelse i frivilligt arbejde, som vi måler det her, er under alle omstændigheder ikke meget udbredt blandt indvandrere. Ser man på statsborgerskab og frivilligt arbejde, er det blandt personer med et ikke-vestligt statsborgerskab kun hver tiende, der laver frivilligt arbejde i modsætning til hver tredje blandt personer med et dansk eller med et vestligt statsborgerskab. Ser man på fødested, er tendensen den samme. Personer født i et ikke-vestligt land laver mindre frivilligt arbejde (20 pct.) end personer født i Danmark eller i et andet vestligt land (ca. 35 pct.).

Antallet af personer med indvandrerbaggrund, der indgår i undersøgelsen, er imidlertid så lille, at det ikke er muligt at foretage mere detaljerede analyser af denne befolkningsgruppes frivillige aktiviteter.

ANLEDNING TIL AT KOMME I GANG MED DET FRIVILLIGE ARBEJDE

De frivillige blev bedt om at svare på spørgsmålet: "Hvad var den aktuelle anledning til, at du kom i gang med det frivillige arbejde?" med 12 for-

skellige svarmuligheder, som det fremgår af tabel 3.11. Respondenterne havde lov til at afgive flere svar, hvorfor procenttotalerne i kolonnerne kan overstige 100. I gennemsnit har de frivillige nævnt 1,76 forskellige anledninger til, at de kom i gang med det frivillige arbejde.

Tabel 3.11

De frivilliges anledning til at komme i gang med det frivillige arbejde. 2004. Procent.

	Fritid	So- cialt/ sund- hed	Politisk	Uddan- nelse	Bolig, lokal- om- råde	Andet	Alle områ- der
Blev opfordret/valgt	58	53	57	56	***72	62	58
Der blev annonceret efter ulønnet arbejdskraft	**1	***6	4	4	*1	1	2
Tv-udsendelse, avis- artikel om frivilligt arbejde	**0	***4	*3	0	2	1	1
Måtte reagere på urimelighed	1	*4	8	**3	2	1	3
Det var nødvendigt, nogen måtte gøre det	15	15	15	20	***23	13	16
Interesse eller pårørendes situation	***59	56	55	**65	51	52	54
Udsprang af job/ uddannelse	5	7	***14	***15	*3	8	6
Udsprang af medlemskab	***21	**10	19	13	20	15	17
Fik tid til overs	4	5	6	**1	**8	**8	5
Ønske om at indgå i socialt fællesskab	12	14	11	13	**17	12	12
Et tilfælde	1	3	1	2	*0	1	1
Andet	2	2	3	2	3	3	2
Antal	570	183	157	109	193	157	1.090

Anm.: Se tabel 3.3 for de specifikke områder af frivilligt arbejde, der er inkluderet her.

X² uafhængighedstest: *: p<0,1; **: p<0,05; ***: p<0,01 på mindre end 1 pct.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

Tabellen viser, at de to væsentligste anledninger, der bliver nævnt, er, at man enten er blevet opfordret eller valgt (58 pct.), eller at man er kommet i gang på grund af egen interesse eller pårørendes situation (54 pct.). Der er et langt spring ned fra disse to anledninger til de næste. 17 pct. af de frivillige har nævnt, at anledningen udsprang af medlemskabet i den forening eller organisation, som de er medlemmer af. 16 pct. har nævnt, at de kom i gang med det frivillige arbejde, fordi det var nødvendigt, og nogen måtte gøre det. 12 pct. har nævnt ønsket om at indgå i et socialt fællesskab

som den aktuelle anledning til at komme i gang med det frivillige arbejde. Herefter er der igen et spring ned til de 6 pct., som har nævnt, at det udspring af deres job eller uddannelse, og de 5 pct., for hvem anledningen var, at de fik noget tid til overs. Anker & Koch-Nielsens undersøgelse, der blev gennemført i 1994, viste nogenlunde samme fordeling (Anker & Koch-Nielsen, 1995).

Det er således klart, at de vigtigste anledninger til at gå ind i frivilligt arbejde er, at man bliver spurgt eller opfordret til at påtage sig en opgave i forbindelse med aktiviteter, som man er engageret i på grund af interesse eller på grund af pårørendes situation. Hvis det ikke udspringer af egen interesse, kan det dreje sig om børnenes eller andre familiemedlemmers aktiviteter eller situation.

Ser man lidt nærmere på de enkelte frivilligområder, så er det i højere grad på bolig- og lokalsamfundsområdet, at de frivillige enten er blevet opfordret eller er blevet valgt. Det kan være et udslag af boligforeningernes klassiske organisationsmodel, men det kan også skyldes, at man som beboer i et lokalområde i højere grad bliver trukket ind i det frivillige arbejde via lokale netværk, dvs. naboerne, snarere end at man melder sig selv. Det er således på dette område, at man finder flest, der har angivet anledningen til at være, at "det var nødvendigt, nogle måtte gøre det". Men det er også på bolig-/lokalområdet, at man finder den største andel, der er kommet i gang ud fra et ønske om at indgå i et socialt fællesskab.

At anledningen er udsprunget af job eller uddannelse, er mest hyppigt forekommende på uddannelsesområdet samt på det politiske område. Når jobbet har betydning for rekruttering til politikområdet, skyldes det efter al sandsynlighed faglig aktivitet. Det er endelig karakteristisk, at begrundelsen "Måtte reagere på uretfærdighed eller urimelighed" mest hyppigt bliver nævnt som anledning til at komme i gang med frivilligt arbejde på politikområdet.

Der er ikke mange af de frivillige, der har nævnt, at de er kommet i gang, fordi der blev annonceret efter frivillig arbejdskraft eller på grund af avisartikler eller tv-udsendelser om frivilligt arbejde. Men social- og sundhedsområdet skiller sig ud ved, at lidt flere af de frivillige her nævner dette som anledningen. Det kan være, at det er lidt nemmere at rekruttere frivillige til egentligt socialt hjælpearbejde end til andre områder gennem medierne, fordi man appellerer til en 'god sag'. Men det kan også skyldes, at det især er til dette område, at man har forsøgt at annoncere efter frivillige, ligesom medierne har en særlig interesse for frivilligt arbejde på social- og sundhedsområdet.

Af tabel 3.12 fremgår det, at andelen af frivillige, der er blevet opfordret eller valgt, stiger jævnt med alderen. Jo ældre den frivillige er, jo større er sandsynligheden for, at vedkommende er blevet trukket ind i det frivillige arbejde via andres opfordring eller er blevet valgt. Fra 47 pct. af de 16-29-årige stiger andelen af frivillige, der siger, at de er kommet i gang på denne måde, til 69 pct. for de over 65-årige. Den omvendte sammenhæng gør sig gældende for den anden meget hyppigt nævnte anledning til at komme i gang med frivilligt arbejde, nemlig at det "udsprang af egen interesse eller pårørendes situation". Blandt de 16-49-årige er det 59 pct., der svarer, at dette var anledningen til, at de kom i gang, mens andelen falder til 50 pct. for de 50-66-årige og ender helt nede på 37 pct. for de over 66-årige.

Tabel 3.12

De frivilliges anledning til at komme i gang med det frivillige arbejde. Særskilt for forskellige grupper. 2004. Procent.

	Blev opfordret/valgt	Der blev annonceret efter ulønnet arbejdskraft	Tv-udsendelse, avisartikel om frivilligt arbejde	Måtte reagere på urmelighed	Det var nødvendigt, nogen måtte gøre det	Interesse eller pårørendes situation	Udsprang af job/uddannelse	Udsprang af medlemskab	Fik tid til overs	Ønske om at indgå i socialt fællesskab
Køn		*					**	***		
Mænd	60	1	1	2	15	54	7	20	4	11
Kvinder	55	3	1	3	16	55	4	14	6	14
Alder	***	*				***			***	
16-29	47	3	2	3	13	59	8	14	5	16
30-49	57	1	1	2	17	59	6	17	3	12
50-65	62	2	1	4	16	50	7	18	6	11
66-	69	6	3	1	16	37	3	17	14	13
Uddannelse	*						*	*		**
Lang	56	2	1	3	19	61	9	16	2	6
Mellem	61	2	0	3	14	55	7	21	4	11
Kort	56	3	2	4	18	52	4	26	6	10
Faglig	61	1	1	2	16	53	4	15	5	12
Ingen	59	3	2	2	15	52	4	15	6	17
Under udd.	47	3	2	3	14	57	9	14	5	17
Alle frivillige	58	2	1	3	16	54	6	17	5	12

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: *: $p < 0,1$; **: $p < 0,05$; ***: $p < 0,01$.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

Der er således en klar forskel mellem aldersgrupperne i begrundelserne for at være kommet i gang med det frivillige arbejde. Man kunne forestille sig, at baggrunden for disse resultater er, at den ældre generation i højere grad er en del af en traditionel forpligtende kultur, hvor man tager en tårn i foreningen, når der er brug for det, mens de yngre årgange i højere grad lægger vægt på at forfølge deres interesser. Men da de yngre årgange jo ikke laver mindre frivilligt arbejde end de ældre generationer, tværtimod, er disse resultater måske nok så meget et udtryk for en ændring af, hvad der opfattes som legitime begrundelser for at lave frivilligt arbejde. De yngre lægger mere vægt på, at det ikke bare er af pligt, men at de gør det, fordi de er interesserede i det frivillige arbejde.

Ud over disse forskelle ser man en tendens til, at det mest hyppigt er de ældste, som oplyser, at de er kommet i gang, fordi de har set en annonce efter frivillige, ligesom det mest er de ældste, der oplyser, at anledningen var, at de fik tid til overs til at lave frivilligt arbejde.

Der er næsten ikke forskelle mellem de anledninger, som mænd og kvinder angiver. Kun er der signifikant flere mænd end kvinder, der siger, at anledningen til at komme i gang "udsprang af medlemskab" og i lidt mindre grad, at anledningen "udsprang af job/uddannelse".

Der er heller ikke de store forskelle mellem uddannelsesgrupperne, hvad angår anledninger, der bliver nævnt. De uddannelsessøgende, som helt overvejende er unge, oplyser i mindre udstrækning, at de er blevet opfordret eller valgt. Til gengæld er der en tendens til, at de uddannelsessøgende, ligesom de langvarigt uddannede, lidt hyppigere nævner interesse som anledningen. Det er endvidere de uddannelsessøgende og dem uden erhvervsuddannelse, der mest hyppigt nævner ønsket om at indgå i et socialt fællesskab som anledningen til at komme i gang. Det korresponderer med, at det efter alder er de yngste og de ældste, der mest hyppigt nævner dette ønske som baggrunden for at komme i gang med frivilligt arbejde.

DE IKKE-FRIVILLIGE

Som nævnt er det godt en tredjedel af den voksne befolkning, der inden for det sidste år har udført frivilligt arbejde, og i alt 38 pct., der angiver at lave frivilligt arbejde, uden at en tidsgrænse er specificeret. En stor del af de ikke-frivillige har imidlertid tidligere været engageret som frivillige, som det fremgår af tabel 3.13. I alt 27 pct. af befolkningen har tidligere udført

frivilligt arbejde, hvilket svarer til 44 pct. af de ikke-frivillige. Det betyder, at ca. to tredjedele af befolkningen enten er frivillige eller tidligere har været det. Tilbage bliver, at 34 pct. af befolkningen aldrig har været frivillige.

Der er flest i den ældste aldersgruppe, der aldrig har udført frivilligt arbejde. 44 pct. af de over 65-årige oplyser, at de aldrig har udført frivilligt arbejde. Blandt de 50-65-årige er det kun 32 pct., og andelen er endnu mindre blandt de 30-49-årige, nemlig 29 pct. Det bekræfter, at der har været tale om en vækst i befolkningens deltagelse i frivilligt arbejde, samt at væksten bl.a. er baseret på, at de yngre generationer i større udstrækning bliver engageret i frivilligt arbejde, end de ældre generationer blev. At andelen, som aldrig har arbejdet frivilligt, også er relativt stor i den yngste aldersgruppe, kan skyldes, at mange blandt de yngste endnu ikke har nået at blive inddraget i frivilligt arbejde.

Ligesom man finder en sammenhæng mellem uddannelse og frivillighed, finder man, at jo længere uddannelse, jo mindre andele har aldrig udført frivilligt arbejde. Mens næsten halvdelen af gruppen uden en erhvervsuddannelse ikke udfører frivilligt arbejde, gælder det kun 23 pct. af de langvarigt uddannede. Som det fremgik tidligere, er en del af forklaringen, at de ældre årgange har mindre uddannelse end de yngre årgange. Men herudover har uddannelse en selvstændig betydning for, om man bliver engageret i frivilligt arbejde.

På spørgsmålet "Hvad afholder dig fra at udføre frivilligt arbejde?" er det helt overvejende manglende tid, der bliver brugt som begrundelse. Det gælder for i alt 65 pct. af de ikke-frivillige (se tabel 3.14). Andelen er lidt højere blandt dem, som tidligere har udført frivilligt arbejde. Den næsthøjest begrundelse er "interesserer mig ikke". Den forekommer især hos dem, som aldrig har udført frivilligt arbejde, idet en fjerdedel af disse siger, at det ikke interesserer dem. Men der er også en del af dem, der aldrig har været frivillige, som svarer, at de aldrig er blevet spurgt. Endvidere er det især dem, som tidligere har udført frivilligt arbejde, der angiver sygdom eller handicap som årsag til, at de ikke længere er frivillige. Og endelig er der relativt mange (12 pct. af de tidligere frivillige), der har svaret "andet". Denne gruppe omfatter for en stor dels vedkommende begrundelser med alderen (at de er blevet for gamle, yngre kræfter måtte til o.l.). Herudover nævnes en række forskellige begrundelser, som at børnene er blevet gamle, sygdom i familien, flytning til et nyt lokalområde, har selv fået børn mv. Blandt dem, der aldrig har været frivillige, er det i højere grad mangel på tid eller manglende interesse, der nævnes under

Tabel 3.13

Andele af befolkningen, der udfører, tidligere har udført og aldrig har udført frivilligt arbejde. Særskilt for forskellige grupper. 2004. Procent.

	Arbejder frivilligt	Har tidligere udført frivilligt arbejde	Har aldrig udført frivilligt arbejde	I alt	Antal
Køn ***					
Mænd	42	26	32	100	1496
Kvinder	35	28	37	100	1621
Alder ***					
16-29	34	25	41	100	619
30-49	45	26	29	100	1233
50-65	38	30	32	100	800
66-	29	28	44	101	465
Uddannelse ***					
Lang	49	28	23	100	286
Mellem	46	31	23	100	490
Kort	41	31	28	100	261
Faglig	39	27	34	100	927
Ingen	27	25	48	100	698
Under udd.	38	25	38	101	452
Alle	38	27	34	99	3.114

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: *: $p < 0,1$; **: $p < 0,05$; ***: $p < 0,01$.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

“andet”. Men også sprogproblemer, eller “har aldrig tænkt på det”, “har aldrig fundet det rigtige” eller “hjælper børnene/børnebørn i stedet” nævnes i denne gruppe.

Det er værd at bemærke, at det er manglende tid, som helt overvejende bliver angivet som begrundelse for ikke at arbejde frivilligt, mens kun en mindre andel angiver, at det ikke interesserer dem, og kun meget få angiver fx tidligere dårlige erfaringer som årsagen. Blandt det store flertal af de ikke-frivillige finder man således ikke en afstandtagen til evt. at udføre frivilligt arbejde. På spørgsmålet “Kunne du tænke dig at deltage i frivilligt ulønnet arbejde, hvis nogen bad dig om det?” er det da også 45 pct. af samtlige ikke-frivillige, der svarer ‘ja’ (se tabel 3.15). Det er især blandt de ældre, at man svarer ‘nej’, mens det i de yngste aldersgrupper er over halvdelen og blandt de yngste 64 pct., som kunne tænke sig at deltage i frivilligt arbejde, hvis nogen bad dem om det.

Selv i de travle aldersgrupper i alderen mellem 35 år og 55 år, hvor et stort flertal angiver manglende tid som årsag til ikke at arbejde frivilligt, er det halvdelen af de ikke-frivillige, der kunne tænke sig at arbejde frivilligt, hvis nogen bad dem om det. Tilsyneladende er der således et betydeligt potentiale for en øget frivillig indsats. Kun i de ældste aldersgrupper

Tabel 3.14

Ikke-frivilliges oplysninger om, hvad der afholder dem fra at udføre frivilligt ulønnet arbejde. 2004. Procent.

	Har tidligere udført frivilligt arbejde	Har aldrig udført frivilligt arbejde	Samtlige ikke-frivillige
Interesserer mig ikke ***	8	25	17
Er aldrig blevet spurgt ***	5	18	12
Ikke råd til at arbejde som frivillig *	1	2	1
Har ikke tid/ vil hellere bruge tiden til noget andet ***	70	61	65
Sygdom eller handicap ***	12	7	9
Tidligere dårlige erfaringer med frivilligt arbejde	1	1	1
Regler for modtagelse af offentlige ydelse (a-penge, efterløn, bistandshjælp o.l.)	0	0	0
Strengt krav	0	0	0
Andet ***	12	5	8
Antal	842	1.058	1.900

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: * p<0,1; ** p<0,05; *** p<0,01.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen

Tabel 3.15

Andelen af de ikke-frivillige, der kunne tænke sig at deltage i frivilligt arbejde, hvis nogen bad dem om det. 2004. Procent.

	16-25 år	26-35 år	36-45 år	46-55 år	56-65 år	66-75 år	76 år og derover	Alle
Mænd	59	52	44	44	32	15	9	42
Kvinder	68	60	58	54	38	24	9	48
	*		*					***
Alle	64	56	51	50	35	21	9	45
Antal	285	353	329	331	166	197	133	1.916

Anm.: χ^2 uafhængighedstest: * p<0,1; ** p<0,05; *** p<0,01.

Kilde: Frivillighedsundersøgelsen.

er det de færreste, som er indstillet på at yde en frivillig indsats. Jo yngre aldersgrupper, desto større synes dette potentiale at være.

Tabellen viser også, at potentialet er lidt større blandt kvinder end blandt mænd i alle aldersgrupper bortset fra i den ældste aldersgruppe. I de mellemste aldersgrupper er det lidt færre kvinder end mænd, der er frivillige, hvilket altså ikke skyldes en mindre villighed til at påtage sig et sådant arbejde. Det kan skyldes, at kvinder i disse årgange i lidt mindre udstrækning end mænd har befundet sig i en sammenhæng, hvor de har fået en

opfordring til at deltage i frivilligt arbejde. I de yngre årgange er forskellen mellem mænd og kvinder i andelen frivillige tilsyneladende ved at være udjævnet, og det kunne se ud til, at kvinderne kommer til at overhale mændene i det frivillige arbejde. Blandt de yngste ikke-frivillige er det 68 pct. af kvinderne og 59 pct. af mændene, der kunne tænke sig at deltage i frivilligt arbejde, hvis nogen bad dem om det.

Befolkningsundersøgelsen viser således, at der i den danske befolkning meget bredt er en villighed til at yde en frivillig indsats, hvis man oplever, at der er brug for det. Godt en tredjedel af befolkningen har inden for det sidste år udført frivilligt arbejde, og 27 pct. har tidligere gjort det. Hertil kommer, at en stor del af de ikke-frivillige gerne vil udføre frivilligt arbejde, hvis nogen bad dem om det. Samlet er det ca. to tredjedele af befolkningen (66 pct.), der således er positivt indstillet over for selv at skulle udføre frivilligt arbejde. Denne andel er noget mindre i de ældste årgange, men i de yngre årgange drejer det sig om ca. 75 pct. af befolkningen, der enten er aktive, tidligere har været det eller gerne vil være det.

SAMMENFATNING

Undersøgelsen her viser, at omkring en tredjedel af den danske befolkning udfører frivilligt arbejde. 35 pct. har udført frivilligt arbejde inden for det sidste år. Tilsyneladende har der været en vis vækst gennem de sidste ca. 15 år i denne andel af befolkningen. Undersøgelser fra begyndelsen af 1990'erne viste, at ca. en fjerdedel af befolkningen udførte frivilligt arbejde på det tidspunkt.

Frivilligt arbejde betyder her, at man i en organisatorisk sammenhæng udfører et stykke ulønnet frivilligt arbejde for andre end sig selv og sin nærmeste familie. Det frivillige arbejde er fordelt over mange områder med idrætsområdet som det absolut største, hvor 11 pct. er aktive, efterfulgt af bolig- og lokalsamfunds- og social- og sundhedsområdet med hver ca. 6 pct. af befolkningen.

Det frivillige arbejde består i mange forskellige aktiviteter og arbejdsopgaver, der tiltrækker forskellige grupper af mennesker, og som forskellige grupper har forskellige forudsætninger for at løfte. Det frivillige arbejde i bestyrelser og udvalg, arbejdet med administration og det praktiske arbejde fylder meget, uanset hvilket område man ser på. Specielt på uddannelsesområdet og bolig- og lokalsamfundsområdet er det en væsentlig del af det frivillige arbejde. Men på kultur- og fritidsområdet har ud-

dannelse, træning og holdledelse også en relativt fremtrædende plads. På det politiske og faglige område er politiske aktiviteter og oplysning velrepræsenteret, mens det sociale område markerer sig med en relativt stor andel, der rådgiver.

Ulønnet frivilligt arbejde bliver således udfoldet inden for alle sektorer i samfundet: 'idræt og kultur', 'bolig og lokalsamfund' og 'social og sundhed', og det kan bestå i mange forskellige ting. Man kan træne et fodboldhold, være museumsvagt, samle penge ind, sidde i bestyrelsen i grundejerforeningen, i skolebestyrelsen, være frivillig på et værested og meget andet. Langt det meste af det frivillige arbejde foregår i regi af en frivillig forening eller en selvejende institution, men en mindre del foregår i den offentlige sektor.

De frivillige har i gennemsnit brugt 17 timer inden for den sidste måned på det frivillige arbejde, svarende til ca. fire timer om ugen. Dette gennemsnit dækker over en meget stor spredning. Nogle få arbejder, hvad der svarer til fuldtidsarbejde, men på de store områder for frivilligt arbejde bruges der typisk 10-15 timer om måneden.

De frivillige rekrutteres fra alle grupper i samfundet, men der er også en klar tendens til, at der især er mange, der yder en frivillig indsats i grupper af befolkningen, som i øvrigt er meget aktive. Det er de 30-49-årige børneforældre med fuldtidsarbejde, der mest hyppigt er frivilligt arbejdende, og mindst aktive er de ældste aldersgrupper og grupper af befolkningen uden en erhvervsuddannelse. Omvendt viser undersøgelsen en klar sammenhæng med uddannelse. Jo højere uddannelse, jo flere er engageret i frivilligt arbejde. Endelig er der en holdningsmæssig dimension i baggrunden for at lave frivilligt arbejde. Et religiøst engagement og politisk interesse har en signifikant selvstændig sammenhæng med frivilligt arbejde.

Undersøgelsen peger således på, at de generelle uligheder i samfundet i en vis udstrækning genfindes i den frivillige sektor. Det er de mest ressourcestærke, der med størst sandsynlighed deltager i frivilligt arbejde. Kun på social- og sundhedsområdet synes der at være lige så meget brug for de ældre, dem uden uddannelse og dem uden for arbejdsmarkedet, som for de travle ressourcestærke 30-49-årige.

Med hensyn til mulighederne for at rekruttere nye og flere frivillige peger undersøgelsen i retning af, at den frivillige sektor står over for fire hovedudfordringer:

Resultaterne viser entydigt, at det er af stor betydning at blive

opfordret til frivilligt arbejde. Rekruttering er afhængig af sociale netværk eller social kapital, som øger chancen for at blive opfordret.

Blandt de ressourcestærke er der stor interesse for det frivillige arbejde, og mange får opfordringer. Problemet er tid. Det frivillige arbejde skal indpasses med fuldtidsarbejde og især for børnefamiliernes vedkommende med en travl hverdag. Det typiske tidsforbrug på 10-15 timer om måneden til frivilligt arbejde er formodentlig for mange den tid, som det er muligt at afse til frivilligt arbejde.

Blandt dem med færre ressourcer og blandt de ældre er der relativt bedre tid – men i større omfang mangel på opfordringer og interesse. Ligeledes kan deres ressourcer og kompetencer være anderledes sammensat. På social- og sundhedsområdet er der imidlertid en mindre klar sammenhæng mellem fx uddannelsesmæssige forudsætninger og frivillige aktiviteter, hvilket peger på, at hvis opgaverne er de rigtige, så kan disse grupper engageres i frivilligt arbejde i samme omfang som andre grupper af befolkningen.

Blandt de unge er der en pæn aktivitet og en stor interesse for at deltage i frivilligt arbejde, og interessen og villigheden synes endog at være større end i de ældre årgange. De unge begrundes i højere grad deres deltagelse med, at de gør det af interesse, end med, at de er blevet opfordret til at deltage. Det er uafklaret, om det har nogen betydning for de unges deltagelse, at de som generation tilsyneladende er mere 'interessestyrede', eller om årsagen til denne forskel blot er, at de i kraft af deres alder i mindre grad er integreret i netværk, der kan trække dem ind i frivilligt arbejde. Under alle omstændigheder synes der at være et betydeligt potentiale i de yngre aldersgrupper, som kan føre til overvejelser over, hvordan man i højere grad kan opfordre de yngre aldersgrupper til frivilligt arbejde, og evt. om rekruttering af disse grupper kræver nye metoder.

FORENINGERNE OG DE FRIVILLIGE ORGANISATIONER

Bjarne Ibsen

INDLEDNING

I forbindelse med FN's Frivillighedsår i 2001 udformede en gruppe af repræsentanter for frivillige organisationer, kommunale organisationer og fem ministerier et 'charter for samspil mellem det frivillige Danmark/Foreningsdanmark og det offentlige'. Af charteret fremgår det bl.a., at

... det frivillige Danmark/Foreningsdanmark er en engageret og kritisk med- og modspiller til det offentlige', 'fremmer at mennesker med forskellige forudsætninger mødes i forpligtende fællesskaber og aktiviteter', og 'fremmer interessen for det fælles og er af afgørende betydning for et levende demokrati'.

Disse fine ord byggede imidlertid mere på idealer og ønsketænkning end egentlig viden om foreningerne og den frivillige indsats. I dag har vi mere viden, dels fra en undersøgelse af foreningerne i Aalborg (Torpe & Kjeldgaard, 2003), dels fra nærværende kortlægning af foreninger og andre frivillige organisationer, som er en del af Frivillighedsundersøgelsen.

Organisationsundersøgelsen blev gennemført for at afdække størrelsen og karakteren af den frivillige sektor i Danmark, belyse og forklare ligheder og forskelle mellem forskellige samfundsområder og forklare den frivillige sektors udvikling og særlige karakteristika i Danmark.

Dette kapitel indeholder først en kort beskrivelse af, hvordan denne del af Frivillighedsundersøgelsen er gennemført. Dernæst analyseres de frivillige organisationers udbredelse, deres fordeling på forskellige områder af samfundet og sektorens udvikling. Derpå undersøges det frivillige arbejdes absolutte og relative betydning i organisationerne. Til slut analyseres det, hvilken betydning de frivillige foreninger og organisationer har – ud fra fire synsvinkler på de frivillige organisationers samfundsmæssige rolle.

OM UNDERSØGELSEN

Der findes ikke et register for frivillige organisationer, hverken totalt eller på de enkelte organisationsområder. Derfor måtte der foretages en registrering af de frivillige organisationer, dels for at få et totalt billede af den frivillige sektors udbredelse og sammensætning, dels for at få en population af organisationer til spørgeskemaundersøgelsen.

På det regionale og lokale plan ville en registrering af alle frivillige organisationer i hele landet kræve mange flere ressourcer, end denne undersøgelse har haft til rådighed. Undersøgelsen blev derfor afgrænset til Fyns Amt. Amtet er repræsentativt for Danmark som helhed, både når vi ser på gennemsnitstal, og når vi interesserer os for variationer. Afvigelserne skyldes primært, at der er betydelige forskelle mellem Storkøbenhavn og resten af landet. På baggrund af de relativt homologe strukturelle forhold i Fyns Amt i sammenligning med resten af landet kan det antages, at resultaterne af denne undersøgelse er tilnærmelsesvist repræsentative for landet som helhed med det forbehold, at forskellene mellem Storkøbenhavn og resten af landet kan være en bias i en aggregering af resultaterne til landsplan.

Til registreringen af såvel de lokale og regionale organisationer som de landsdækkende organisationer blev forskellige kilder og metoder anvendt: de forskellige kommunale forvaltninger, statslige myndigheder og registre, kommunale vejvisere og telefonbøger, sammenslutninger af foreninger i kommunen eller regionen, paraplyorganisationers medlemsregistre, diverse hjemmesider samt lokale informanter. Registreringen af almennyttige fonde skete primært ved at benytte KRAKs fonds- og legatvejviser, og ved at kommunerne velvilligt har givet oplysninger om, hvilke fonde de har registreret. Registreringen var en proces, hvor der i en lang

periode skete tilføjelser og rettelser i databasen over registrerede foreninger, selvejende institutioner, almennyttige fonde og landsorganisationer.

Da registreringen var afsluttet, gennemførtes en spørgeskemaundersøgelse. Til hver af de fire organisationsformer udformedes et særskilt spørgeskema, som dels indeholdt en række spørgsmål, som gik igen i alle fire skemaer, dels indeholdt enkelte spørgsmål, som kun tog sigte på den pågældende organisationsform. Spørgsmålene følger i store træk oplægget fra den internationale undersøgelse, der angiver en række spørgsmål, der *skal* med, samt spørgsmål, som *kan* tages med.

Af flere grunde blev spørgeskemaerne udsendt til et relativt stort antal foreninger, organisationer, selvejende institutioner og almennyttige fonde, dels for at tage højde for en forventning om, at mange ikke ville besvare det tilsendte skema, som erfaringer fra tilsvarende undersøgelser har vist, dels for at få tilstrækkeligt med svar på de mindre organisationsområder til at kunne gennemføre statistisk valide analyser. Af ressourcemæssige grunde blev spørgeskemaet ikke sendt til alle de registrerede frivillige organisationer på de samfundsområder, hvor der findes flest frivillige organisationer. Således blev skemaet sendt til halvdelen af de registrerede foreninger og landsorganisationer inden for idræts- og fritidsområdet og hver tredje landsorganisation blandt branche- og professionsorganisationerne samt de faglige organisationer. Endvidere blev omkring hver tredje af de almennyttige fonde sorteret fra, fordi mange fonde deler adresse med andre fonde, der administreres af samme person eller advokatkontor.

Undersøgelsen blev gennemført som en postspørgeskemaundersøgelse. Spørgeskemaet til foreningerne, de selvejende institutioner og de almennyttige fonde i Fyns Amt blev udsendt i april 2004. Cirka en måned efter udsendelsen modtog de foreninger, institutioner og fonde, som endnu ikke havde besvaret og returneret spørgeskemaet, en rykkerskrivelse. I bestræbelsen på at opnå en høj besvarelsesprocent blev alle enheder, der ikke havde besvaret spørgeskemaet, forsøgt kontaktede telefonisk en til to uger efter udsendelsen af rykkerskrivelsen for at motivere dem til at besvare skemaet. Kombinationen af en rykkerskrivelse og en telefonopringning viste sig at have en meget positiv indvirkning på besvarelsesprocenten. Af ressourcemæssige grunde blev undersøgelsen af landsorganisationerne først iværksat et halvt år senere, dvs. i oktober 2004.

Spørgeskemaerne blev sendt til

- 4.047 foreninger, hvoraf 49 pct. besvarede skemaet,

- 1.661 landsorganisationer, hvoraf 39 pct. svarede,
- 600 selvejende institutioner, hvoraf 44 pct. svarede, og
- 352 almennyttige fonde, hvoraf 41 pct. besvarede skemaet.

Der er dog store forskelle på besvarelsesprocenten fra samfundsområde til samfundsområde. Den laveste svarprocent finder vi blandt de arbejdsrelaterede organisationer (brancheorganisationer, fagforeninger mv.), de mere politiske foreninger og organisationer samt bolig- og lokalsamfundsorganisationerne, mens besvarelsesprocenten er højest på de områder, som især betegner sig som 'frivillige', dvs. på social- og sundhedsområdet og fritids- og kulturområdet.

UDBREDELSE OG MANGFOLDIGHED

Da registreringen af frivillige organisationer i Fyns Amt sluttede medio 2004, var der registreret 5.764 lokale og regionale foreninger, 600 selvejende institutioner og 582 almennyttige fonde. Det skønnes, at det er lykkedes at opnå en næsten total registrering af de eksisterende frivillige organisationer i amtet, dels fordi det på det lokale og regionale niveau er forholdsvis let at finde gode kilder med oplysninger om foreninger og selvejende institutioner, dels fordi langt de fleste foreninger, selvejende institutioner og almennyttige fonde reklamerer med deres eksistens. På landsplan er det mere usikkert, hvor tæt registreringen er på det totale antal landsorganisationer, bl.a. fordi der ikke findes centrale registre eller kilder for landsdækkende organisationer, og fordi registreringen viser, at der findes et stort antal små organisationer, som har lille offentlig bevågenhed, primært har et introvert sigte og ikke er medlem af en paraplyorganisation.

Antallet af frivillige organisationer

Hvis disse antal af frivillige organisationer i Fyns Amt er repræsentative for Danmark som helhed, er der ca. 65.500 foreninger, 6.800 selvejende institutioner og 6.600 almennyttige fonde. Dertil kommer knap 3.000 landsorganisationer. Disse tal forudsætter imidlertid, at Fyns Amt er repræsentativ for Danmark som helhed på dette område, og det er givetvis ikke helt tilfældet. Blandt andet ved vi, at der er forholdsvis mange frie skoler på Fyn, og at der er forholdsvis flere selvejende idrætshaller og forsamlingshuse vest for Storebælt end på Sjælland og i Storkøbenhavn.

Hvad angår de lokale foreninger, er antallet af indbyggere pr. forening på samme niveau, som en undersøgelse fra Aalborg kom frem til i 2001 (Torpe & Kjeldgaard, 2003). Danmarks Statistik har registreret 6.234 almennyttige fonde, dvs. et tal meget tæt på beregningen ud fra registreringen i Fyns Amt.

En analyse af variationerne i foreningstætheden, dvs. antallet af indbyggere pr. forening, mellem kommunerne i Fyns Amt viser store forskelle. Jo større kommunerne er, jo lavere er foreningstætheden. Antallet af indbyggere pr. forening er således mere end dobbelt så stort i Odense som i Rudkøbing Kommune. Det skyldes imidlertid ikke kommunens størrelse isoleret set, men snarere en række andre forhold, hvor mindre kommuner adskiller sig fra større kommuner, bl.a. det forhold, at der typisk bor forholdsvis flere ældre i de små kommuner end i de større kommuner, og andelen af ældre i kommunen har en signifikant positiv betydning for foreningstætheden (Thøgersen, 2006: 47).

Fordeling på samfundsområder

Den største gruppe af foreninger er kulturforeningerne, fritids- og hobbyforeningerne, idrætsforeningerne og (fritids)undervisningsforeningerne, der tilsammen udgør 57 pct. af foreningerne i Fyns Amt. Idrætsforeningerne alene udgør hver fjerde forening. Det karakteristiske ved disse foreninger er, at der er tale om et afgrænset interessefællesskab om en aktivitet, som medlemmerne dyrker i fællesskab, mens foreningerne typisk ikke beskæftiger sig med andre aktiviteter eller mål. Det er et foreningsområde med en betydelig offentlig bevågenhed og økonomisk støtte i henhold til Folkeoplysningsloven (tabel 4.1).

Det næststørste foreningsområde er de arbejdsrelaterede foreninger. Dermed menes foreninger, som på en eller anden måde søger at fremme interesser knyttet til det arbejde, folk har. Det omfatter erhvervs- og brancheforeninger, professionsforeninger samt fagforeninger og arbejdsgiverforeninger. Disse foreninger udgør tilsammen 12 pct. af de registrerede foreninger. Til forskel fra fritids- og kulturforeningerne får disse foreninger og organisationer normalt ikke offentlig støtte, og deres økonomi baseres først og fremmest på medlemskontingenter.

Den tredje gruppe af foreninger er de idébaserede foreninger, som man også kan kalde 'budskabsforeninger', her defineret som foreninger, der arbejder for bestemte holdninger, værdier, ideologier eller 'sager' (politik, religion, miljø og natur samt internationale foreninger). Tilsammen udgør disse foreninger 11 pct.

Det fjerde foreningsområde er foreninger for 'bolig og lokalsamfund', der udgør 11 pct. af foreningerne. Det er først og fremmest boligforeninger, grundejerforeninger, beboerforeninger, borgerforeninger, ejerlejlighedsforeninger og kolonihaveforeninger, men kategorien omfatter også foreninger for lokale installationer og huse og foreninger for lokale opgaver og interesser. Det er også et foreningsområde, som typisk ikke modtager offentlig støtte.

Den sidste gruppe af foreninger er de sociale og sygdomsbekæmpende foreninger. Disse foreninger udgør 9 pct. af alle foreningerne på lokalt og regionalt plan. Det er et foreningsområde, der igennem de seneste to årtier er blevet stadigt mere institutionaliseret og støttet under betegnelsen 'frivilligt socialt arbejde', og som kommunerne i dag er forpligtet til at støtte i henhold til § 115 i Serviceloven.

Landsorganisationerne fordeler sig anderledes på ovennævnte hovedområder. Det helt dominerende samfundsområde for landsorganisationer er de arbejdsrelaterede organisationer, som tilsammen udgør 42 pct. af de registrerede organisationer. Det er mere end tre gange så stor en andel som på lokalt plan (på lokalt niveau er fagklubber på de enkelte virksomheder ikke medregnet). Det næststørste område er kultur-, fritids- og idrætsorganisationerne, der tæller 29 pct. af organisationerne, men i sammenligning med de lokale foreninger er det kun ca. halvt så stor en andel. De sociale og sygdomsbekæmpende organisationer udgør en større andel på landsplan (13 pct.) end på lokalt plan, hvilket primært skyldes de mange sygdomsbekæmpende organisationer, der enten ikke har lokale foreninger eller har relativt få deraf. De politiske, religiøse og værdibaserede organisationer udgør 6 pct. af landsorganisationerne, og det er lidt mindre end på lokalt plan.

De selvejende institutioner findes især på fire samfundsområder. Flest institutioner finder vi inden for 'social service' og 'sundhed'. Det er især daginstitutioner, specialinstitutioner for børn, plejehjem, krisecentre, institutioner for handicappede, centre for misbrugere, væresteder og herberger, rådgivningscentre samt sociale fritidsklubber. 33 pct. af institutionerne hører til på dette område. Det næststørste område for selvejende institutioner er 'undervisning og skole'. Det er først og fremmest de frie og private grundskoler samt efterskoler og højskoler. Tilsammen udgør disse institutioner 27 pct. af de selvejende institutioner. Et helt andet område med mange selvejende institutioner er 'kultur, idræt og fritid'. Det er primært idrætsanlæg og museer og enkelte biografer, teatre, musikskoler og fritids- og ungdomsklubber. Disse institutioner udgør 24 pct. af alle selv-

ejende institutioner. Endelig findes der også et stort antal selvejende forsamlingshuse, borgerhuse, aktivitetscentre og lignende institutioner i lokalsamfundet. Disse institutioner udgør 16 pct. af alle selvejende institutioner i Fyns Amt.

De almennyttige fonde tager især sigte på 'social indsats' (42 pct.), 'uddannelse og forskning' (34 pct.), 'kultur, idræt og fritid' (24 pct.), 'sundhed og sygdomsforebyggelse' (19 pct.) samt den lidt udefinerbare kategori 'filantropi' (18 pct.).

Tabel 4.1

Fordelingen af frivillige organisationer på samfundsområder – særskilt for foreninger, selvejende institutioner, almennyttige fonde og landsorganisationer.

	Foreninger		Selvejende institutioner		Almennyttige Fonde ²		Landsorganisationer	
	N	Pct.	N	Pct.	N	Pct.	N	Pct.
Kunst og kultur	524	9,1	42	7,0	33	23,6	119	4,0
Idræt, motion og dans	1.444	25,1	79	13,2			188	6,3
Fritid og hobbies	1.039	18,0	17	2,9			552	18,4
Uddannelse og forskning	274	4,8	123	20,5	47	33,6	64	2,1
Sundhed	158	2,7	19	3,2	26	18,6	288	9,6
Social indsats og hjælp	341	5,9	178	29,7	59	42,1	107	3,6
Miljø og natur	70	1,2	5	0,8	8	5,7	53	1,8
Lokalsamfund og bolig	619	10,7	126	21,0	15	10,7	18	0,6
Politik, juridisk bistand mv.	407	7,1	5	0,8	1	0,7	47	1,6
Filantropi ¹					35	25,0		
Internationalt arbejde	90	1,6	0	0	2	1,4	178	5,9
Religion	39	,7	2	0	2	1,4	64	2,1
Brancheforeninger	294	5,1	4	0,7	10	7,1	755	25,2
Professionsforeninger	122	2,1					269	9,0
Fagforeninger	266	4,6					221	7,4
Andet	76	1,3	0	0	13	9,3	69	2,3
Antal registrerede i alt	5.764	100,0	600	100,0	582	-	2.992	100,0

1. Organisationer, hvis primære formål er at uddele penge til almennyttige formål.

2. De almennyttige fonde er her fordelt på de samfundsområder, som fondene støtter. Fordelingen bygger på svarene fra de 140 fonde, der har besvaret spørgeskemaet. Summeringen af procenttallene giver mere end 100 pct., fordi fondene kunne angive flere formål.

UDVIKLING

I princippet kan den frivillige sektor – og dele deraf – forandre sig på to måder. For det første kan de eksisterende organisationer tage nye aktiviteter op, ændre organisationsformen mv. For det andet kan sektoren for-

andre sig, ved at nye organisationer – med nye interesser, mål, aktiviteter og arbejdsformer – opstår, og gamle organisationer holder op. Inden for organisationsteorien modsvares denne skelnen af to teoretiske opfattelser af, hvordan et organisationsfelt forandres: Den første retning antager, at forandringen primært sker ved, at organisationer tilpasser sig til ændrede omgivelser, fx i form af øget konkurrence fra andre organisationer, nye krav fra den offentlige sektor som forudsætning for at støtte aktiviteter i organisationen eller nye normer for, hvordan en 'god' og 'effektiv' organisation skal være (Carroll, 1984; Pfeffer & Salancik, 1978; DiMaggio & Powell, 1983). Den anden retning antager lige omvendt, at organisationer er præget af en betydelig inert. Selv om effektivitetskravet hele tiden udfordrer overlevelsesevnen i organisationen, ændrer den enkelte organisation sig sjældent radikalt i lyset af omgivelsernes trusler. Den samlede organisatoriske fornyelsesproces antages derfor i højere grad at være et resultat af den bestandige tilgang og afgang af organisationer end af eksisterende organisationers evne til at tilpasse sig ændrede omgivelser (Singh, 1990; Hannan & Freeman, 1977).

Desværre giver denne undersøgelse kun begrænsede muligheder for at belyse udviklingen i den frivillige organisering i Danmark, og hvilke af de to teoretiske retninger der bedst kan forklare forandringerne. En sådan analyse forudsætter data fra tidligere undersøgelser af samme karakter, som desværre ikke er gennemført. Vi kan derfor kun belyse forandringen ud fra organisationernes svar på, hvornår de er oprettet, og deres svar på, om organisationen har fået flere eller færre medlemmer de seneste fem år forud for spørgeskemaets besvarelse i 2004.

Halvdelen af de frivillige organisationer er dannet siden 1975 (tabel 4.2), og hver fjerde er dannet siden 1990. Dette gælder på såvel lokalt plan som landsplan, og det gælder både foreninger og selvejende institutioner. Det tyder på en betydelig vækst i antallet af frivillige organisationer i Danmark. Vi har imidlertid ikke kendskab til, hvor mange organisationer der i samme periode er nedlagt, og vi ved ikke, om der i dag er flere eller færre organisationer end for 10, 20 eller 30 år siden. Forholdsvis mange nye organisationer kan således være resultatet af en stor udskiftning på det pågældende organisationsområde. En norsk undersøgelse af de frivillige organisationer i Hordaland Fylke viser således, at der siden 1980 er sket en stor udskiftning af foreningerne i de undersøgte kommuner. Af de foreninger, som eksisterede i 1980, fandtes kun 56 pct. fortsat i 2000, og det samlede antal af foreninger voksede kun med 4 pct. (Wollebæk & Selle, 2002: 80).

Analysen af dele af den frivillige sektor tyder dog på, at antallet af organisationer oprettet de seneste 10-20 år overgår antallet af nedlagte organisationer i samme periode. En analyse af udviklingen inden for idrætten viser, at der fra 1985 til 2004 har været en stigning i antallet af foreninger på 8 pct. En sammenligning af idrætsforeningerne i 2004 med idrætsforeningerne i 1993 i fire kommuner i Fyns Amt, hvor der blev gennemført en tilsvarende registrering af dele af foreningslivet, bekræfter, at der foregår en stor udskiftning. I 1993 fandtes 62 idrætsforeninger i de fire kommuner. I 2004 var dette tal vokset til 78 foreninger. I mellemtiden var ti idrætsforeninger blevet nedlagt, mens der var oprettet 26 nye foreninger (Ibsen, 2006).

Sammenligner vi organisationsområderne, er der betydelige forskelle. Det er især inden for 'kultur og kunst', 'sundhed og sygdom', 'social indsats' og 'miljø og natur', at vi finder forholdsvis mange nye foreninger, mens vi finder forholdsvis mange ældre foreninger inden for 'religion', 'politik' og 'arbejde'. To ud af tre af de religiøse foreninger og halvdelen af de arbejdsrelaterede foreninger er dannet før 1950.

Blandt de selvejende institutioner og almennyttige fonde skal sammenligningen begrænses til de samfundsområder, hvor der findes forholdsvis mange institutioner. Der findes forholdsvis mange nye institutioner inden for 'kultur, idræt og fritid', hvor institutionerne i gennemsnit er omkring 25 år gamle. Omvendt er der mange gamle selvejende institutioner inden for 'bolig og lokalsamfund', hvor gennemsnitsalderen er 72 år. Det er helt overvejende forsamlingshusene, som trækker aldersgennemsnittet op. Mange af disse huse er dog først i nyere tid blevet en selvejende institution, men de har givetvis oplyst årstallet for husets oprettelse. Derimellem finder vi de private og frie skoler, som der både findes mange gamle og mange nye af.

Blandt landsorganisationerne er der mindre forskelle på aldersfordelingen mellem samfundsområderne. Her finder vi også forholdsvis mange nye organisationer inden for 'fritid, sundhed og sygdom' (nye patientforeninger) samt 'internationale aktiviteter' og 'miljø og natur'. Omvendt finder vi forholdsvis mange gamle organisationer inden for 'arbejde og erhverv', 'religion og undervisning', men til forskel fra det lokale plan, findes der kun få nye landsorganisationer inden for 'social indsats'.

Som nævnt kan disse forskelle både skyldes, at der er kommet flere nye organisationer til på nogle områder end på andre, og at der også er forskel på, hvor mange organisationer der er nedlagt. Den norske undersøgelse, som blev refereret ovenfor, viser, at fra 1980 til 2000 faldt antallet

Tabel 4.2

De frivillige organisationers gennemsnitlige alder og andelen, som er dannet mellem 1975 og 2004, opdelt på organisationskategorier. Procent.

	Foreninger			Selvejende institutter og almennyttige fonde			Landsorganisationer		
	Gen-nem-snits-alder	Dannet 1975-2004 (pct.)	N	Gen-nem-snits-alder	Dannet 1975-2004 (pct.)	N	Gen-nem-snits-alder	Dannet 1975-2004 (pct.)	N
Kunst og kultur	34	65	200	24	73	15	39	49	57
Idræt, motion og dans	43	49	310	26	67	39	45	47	81
Fritid og hobby	49	35	202	14	100	5	35	57	88
Skole og undervisning	42	51	113	59	52	66	46	38	24
Sundhed/sygdom	27	68	65	96	67	6	25	75	118
Social indsats/hjælp mv.	25	65	164	25	57	69	50	45	42
Miljø, natur mv.	40	64	14				36	63	16
Bolig og lokalsamfund	32	55	210	72	30	27	22	50	4
Politik, juridisk bistand mv.	45	38	100				38	58	21
Filantropi (fonde)				40	53	119			
Internationale aktiviteter	35	52	44				27	71	52
Religion	78	27	15	114	0	2	81	23	14
Arbejde og erhverv	65	34	128	27	100	1	52	37	64
Andre organisationer	51	38	21				47	45	20
Alle organisationer	41	51	1.586	42	55	349	39	55	601

af organisationer blandt de religiøse, politiske og sociale og humanitære foreninger, mens det samlede antal voksede inden for 'kultur, idræt, fritid' samt 'økonomi og bolig' (lokalsamfund). Samtidig viste undersøgelsen, at der fx var stor udskiftning inden for 'undervisning og oplysning' og inden for 'sang og musik' (Wollebæk & Selle, 2002: 84).

Ændringer i antallet af medlemmer og deltagere er en anden måde at belyse, om der er vækst eller tilbagegang i de frivillige organisationer. To ud af fem foreninger svarer, at de har fået flere medlemmer de seneste fem år, mens hver fjerde forening har oplevet det modsatte. Der er altså flere

foreninger, som kan melde om fremgang end om tilbagegang. Andelen af foreningerne, som havde flere medlemmer end fem år tidligere, er størst inden for 'sundhed', 'social indsats' og 'idræt'. Omvendt finder vi en signifikant højere andel af foreninger med færre medlemmer end med flere medlemmer blandt de arbejdsrelaterede foreninger (fagforeninger, brancheforeninger og professionsforeninger). Andelen af landsorganisationerne, som svarer, at organisationen har flere medlemmer i dag end fem år tidligere, er på næsten alle organisationskategorierne større end hos foreningerne, og tilsammen svarer godt halvdelen af landsorganisationerne, at de har fået flere medlemmer de seneste fem år. Andelen af organisationerne, som har haft fremgang, er størst blandt organisationerne inden for 'sundhed' og 'miljø og natur' og mindst inden for 'undervisning' og 'social indsats'. Tilsvarende oplyser halvdelen af de selvejende institutioner, at de har fået flere brugere, elever eller deltagere, og kun hver tiende institution kan melde om tilbagegang.

FRIVILLIGT ARBEJDE

Hver tredje voksne dansker udfører frivilligt arbejde, og denne andel har været stigende siden den første undersøgelse deraf i begyndelsen af 1990'erne (se kapitel 3). Langt hovedparten af det frivillige arbejde finder sted i foreninger og andre frivillige organisationer. I dette afsnit skal vi se nærmere på, hvilken betydning det frivillige arbejde har i foreningerne, de selvejende institutioner og landsorganisationerne, og hvor stort problemet med at rekruttere nye frivillige opleves.

Hovedparten af forskningen i frivilligt arbejde har koncentreret sig om at finde sammenhænge mellem frivilligt arbejde og individuelle karakteristika såsom alder, køn og uddannelse, samt at belyse de individuelle motiver bage et frivilligt engagement (Koch-Nielsen & Clausen, 2004; Koch-Nielsen, Henriksen, Fridberg & Rosdahl, 2005). Her skal vi i stedet se på kontekstens og organisationsformens betydning for omfanget af det frivillige arbejde og dets relative betydning, dels ved at sammenligne frivilligheden mellem forskellige samfundsområder, dels ved at belyse organisatoriske karakteristikas betydning derfor. Flere undersøgelser af det frivillige arbejde i 'idrætten' fra Tyskland, Danmark og Norge har samstemmende vist, at organisatoriske karakteristika har afgørende betydning for frivillighedsgraden. Det er bl.a. faktorer som foreningens størrelse og struktur, medlemssammensætningen og den økonomiske afhængighed af

eksterne ressourcer, der har indflydelse på det frivillige arbejdes omfang og relative betydning (Ibsen, 1992; Heinemann & Schubert, 1992; Enjolras & Seippel, 2001; Seippel, 2002).

Frivillighedsgraden

Undersøgelsen viser – ikke overraskende – at det først og fremmest er foreningerne, som bygger på frivillig arbejdskraft:

- 80 pct. af foreningerne benytter udelukkende frivillig og ulønnet arbejdskraft.
- I hver forening udføres der i gennemsnit et frivilligt arbejde i 50 timer om ugen.
- 91 pct. af alt arbejdet – gennemsnit for alle foreningerne – er frivilligt arbejde.
- Løn- og honorarudgifterne udgør 7 pct. af de samlede udgifter.

Der udføres dog også et stort frivilligt arbejde i de fleste selvejende institutioner, men da disse institutioner typisk har lønnede medarbejdere, udgør det frivillige arbejde en relativt lille del af det samlede arbejde:

- Hver fjerde institution har ingen udgifter til løn.
- I hver institution udføres der i gennemsnit et frivilligt arbejde i 55 timer om ugen, dvs. samme omfang som i foreningerne.
- 33 pct. af alt arbejde – gennemsnit for alle institutionerne – er frivilligt.
- Løn- og honorarudgifterne udgør 48 pct. af alle udgifterne i institutionerne.

I landsorganisationerne er det også almindeligt at benytte lønnet arbejdskraft, men blandt disse organisationer findes der et stort antal små organisationer, der ligesom hovedparten af foreningerne kun benytter frivillig arbejdskraft:

- 51 pct. af landsorganisationerne benytter sig kun af frivillig arbejdskraft.

- Organisationerne skønner, at der arbejdes frivilligt i 145 timer pr. uge.¹
- I gennemsnit går 18 pct. af organisationernes udgifter til løn og honorarer.

Fondene benytter i meget lille grad frivillig arbejdskraft. Dels har de fleste fonde en lille bestyrelse, i gennemsnittet 4,7 medlemmer, dels er det kun 7 pct. af fondene, der benytter frivillige til andre opgaver. Vi har ikke oplysninger om, hvorvidt bestyrelsen får honorar for bestyrelsesarbejdet.

Der er imidlertid også store forskelle på professionaliseringsgraden fra samfundsområde til samfundsområde. Tabel 4.3 viser forskellene på såvel foreningsområdet som institutionsområdet.

Blandt foreningerne finder vi det største frivillige arbejde i idrætsforeningerne, hvor der i gennemsnit for foreningerne udføres et frivilligt arbejde i 129 timer om ugen. Derfra er der et stort spring ned til foreningerne inden for 'bolig og lokalsamfund', 'religion' og 'internationale aktiviteter', hvor det frivillige arbejde har et omfang på omkring 50 timer om ugen. Mindst frivilligt arbejde finder vi i foreningerne inden for 'undervisning og skole', 'miljø og natur', 'politik mv.' samt 'arbejde'. Forskellene skyldes primært forskelle i opgaver og aktivitetsniveau og sekundært graden af professionalisering. Der er et tydeligt sammenfald mellem det frivillige arbejdes beskedne omfang og en relativt høj professionalisering – målt i andelen af arbejdstimer, der er lønnede, og andel af udgifter, som går til løn – inden for 'undervisning og skole', 'arbejde og erhverv' og 'kunst og kultur'; men antallet af ugentlige frivillige arbejdstimer er også relativt lavt inden for 'miljø og natur', 'fritid', 'sundhed og sygdom' og 'politik mv.', selv om professionaliseringsgraden er lav.

Blandt de selvejende institutioner er der også store variationer i det frivillige arbejdes omfang, men her er antallet af institutioner inden for nogle af samfundsområderne så lille, at enkelte – måske afvigende – institutioner kan påvirke gennemsnitstallet meget. Det gælder således for institutionerne inden for 'kunst og kultur', hvor vi finder det største fri-

1. Der er betydelig usikkerhed ved organisationernes skøn over det samlede frivillige arbejde i organisationen. For det første har de store organisationer med mange aktiviteter og udvalg vanskeligt ved at give et kvalificeret skøn, og en del har derfor også afstået fra det. For det andet har nogle landsorganisationer vanskeligt ved at skelne mellem landsorganisationens aktiviteter og lokale foreningers og afdelingers aktiviteter. Af disse grunde har vi afstået fra at beregne det samlede antal frivillige arbejdstimer pr. uge for landsorganisationerne.

villige arbejde. Det næststørste frivillige arbejde finder vi på skoleområdet (private og frie skoler). Modsat foreningerne spiller det frivillige arbejde en lille rolle i institutionerne inden for 'idræt og fritid'. Ligesom hos foreningerne er der ingen systematisk sammenhæng mellem det frivillige arbejdes omfang og professionaliseringsgraden. Blandt de private og frie skoler er der således en relativt høj professionaliseringsgrad, men der udføres samtidig – i gennemsnit for alle skolerne – et frivilligt arbejde, der svarer til to fuldtidsjob. I de sociale selvejende institutioner er der også en høj professionaliseringsgrad, men omfanget af det frivillige arbejde er halvt så stort som i de private og frie skoler. Disse forskelle hænger til dels sammen med forskelle på institutionernes størrelse.

Rekruttering af frivillige

Analysen ovenfor viser altså, at foreningerne er helt afhængige af frivillig arbejdskraft. Det gælder ikke i samme grad landsorganisationerne og de selvejende institutioner, men det udgør alligevel en forholdsvis stor del af det samlede arbejde i de fleste organisationer og institutioner. Derfor er det vigtigt for de frivillige organisationer, at de kan rekruttere nye frivillige. Det er imidlertid en udbredt opfattelse, at der sker en langsom professionalisering af de frivillige organisationer, og at det er blevet vanskeligere for organisationerne at skaffe frivillige. Det er et synspunkt, som også findes i den internationale litteratur om emnet (Horch, 1994: 223). Desværre findes der ikke tidligere undersøgelser af hele det frivillige foreningsliv i Danmark, som resultaterne af denne undersøgelse kan sammenholdes med. Derfor er det ikke muligt at svare på, om foreningerne og institutionerne i højere grad benytter lønnet arbejdskraft i dag, end de gjorde tidligere. Vi må derfor 'nøjes' med foreningernes og institutionernes egen vurdering af, hvor vanskeligt det er at skaffe nye frivillige.

20 pct. af foreningerne svarer, at det er et stort problem at få frivillige til bestyrelsen, 39 pct. synes, at det delvist er et problem, og 37 pct. synes ikke, at det er et problem. Det opleves især som et stort problem inden for 'idrætten', blandt de internationale foreninger og blandt de sygdomsbekæmpende foreninger, mens problemet øjensynligt ikke opfattes som helt så stort blandt kulturforeningerne, de sociale foreninger, de religiøse foreninger, de arbejdsrelaterede foreninger og bolig- og lokalsamfundsforeningerne (tabel 4.4).

I de selvejende institutioner opfattes problemet ikke som helt så stort som i foreningerne. 11 pct. svarer, at det er et stort problem, 32 pct. synes, at det delvist er et problem, mens 57 pct. ikke ser et problem i det.

Tabel 4.3.

Det frivillige arbejdes omfang og relative betydning i foreninger og selvejende institutioner, opdelt på organisationskategorier.

Organisationskategorier	Foreninger		Selvejende institutioner			
	Antal timer frivilligt arbejde pr. uge	Andel af arbejdstimer, der er 'frivillige' ¹	Lønudgifters andel af samlede udgifter ²	Antal timer frivilligt arbejde pr. uge	Andel af arbejdstimer, der er 'frivillige'	Lønudgifters andel af samlede udgifter
Kunst og kultur	32	89	11	193	56	26
	172	205	197	14	14	12
Ildræt, motion og dans	129	92	4	29	29	38
	307	334	323	33	32	36
Fritid og hobby	23	98	2	7	49	38
	196	220	219	4	4	4
Skole og undervisning	6	71	31	74	12	63
	88	109	109	56	56	57
Sundhed/sygdom	28	92	3	44	6	76
	56	73	71	8	8	4
Social indsats/hjælp mv.	38	96	3	35	22	67
	135	179	165	62	60	54
Miljø, natur mv.	7	100	0			
	14	17	17			
Bolig og lokalsamfund	46	89	4	40	88	7
	187	222	222	34	32	30
Politik, juridisk bistand mv.	21	99	<1			
	116	146	146			
Internationale aktiviteter	45	99	<1			
	44	51	53			
Religion	54	73	8	58	87	0
	21	23	20	2	2	2
Arbejde og erhverv	20	79	14	0	0	
	109	124	133	1	1	
Andre foreninger	9	99	3			
	21	27	27			
Alle foreninger	50	91	7	55	33	48
	1.466	1.730	1.702	214	209	199

Anm.: Antal i kursiv.

1. Foreninger, der ikke har svaret på spørgsmålene vedr. antal arbejdstimer til lønnet og ulønnet arbejde, men har svaret, at de ikke har lønnede medarbejdere, har fået værdien 100 pct.
2. Foreninger, der ikke har givet oplysninger om samlede udgifter og/eller lønudgifternes størrelse, men har oplyst, at de ikke benyttede lønnede medarbejdere, har fået værdien 0 pct. Under 5 pct. af foreningerne har oplyst, at de benytter lønnede medarbejdere, men har ikke oplyst antal timer eller lønudgifternes størrelse. Disse foreninger indgår ikke i ovenstående analyse, og derfor må det antages, at tallene for andel af arbejdstimer, der er 'frivillige', er lidt højere end i virkeligheden, mens lønudgifternes andel af de samlede udgifter er lidt mindre end i virkeligheden.

Blandt de selvejende institutioner opleves problemet som størst inden for 'bolig og lokalsamfund', hvor hovedparten af arbejdet da også udføres af frivillige. Der er altså en sammenhæng mellem den relative betydning, det frivillige arbejde har (i forhold til det samlede arbejde), og vurderingen af, hvor vanskeligt det er at skaffe nye frivillige.

Landsorganisationernes svar ligner mere foreningernes, men der er større forskelle på vurderingen af problemet mellem organisationskategorierne, end der er hos foreningerne. 18 pct. synes, at det er et stort problem at få frivillige til bestyrelsen, 43 pct. mener til dels, at det er et problem, og 39 pct. synes ikke, at det er et problem. Problemet er øjensynligt størst hos patient- og sundhedsorganisationerne, hvor hver tredje organisation synes, at det er et stort problem, mens budskabsorganisationerne – organisationer inden for 'politik', 'religion', 'miljø og natur' samt 'internationale aktiviteter' – ikke har så store problemer med det. Inden for de samme organisationskategorier opleves det i meget højere grad som et problem blandt de lokale foreninger.

Undersøgelsen viser endvidere, at der er stor tilslutning til frivillighedsidealet. Blandt foreningerne svarer mere end halvdelen, at "arbejdet i foreningen bør være helt ulønnet", og kun 5 pct. synes, "at arbejdet i foreningen bør i højere grad lønnes". To ud af fem foreninger angav et standpunkt mellem de to yderpunkter, og det afspejler, at en relativt stor del af foreningerne synes, at noget af arbejdet gerne må være lønnet. Den højeste tilslutning til, at arbejdet i højere grad bør lønnes, finder vi i foreningerne inden for arbejde og erhverv, hvor 12 pct. tilslutter sig synspunktet, og kun 32 pct. synes, at arbejdet bør være helt ulønnet. Den største tilslutning til frivillighedsidealet finder vi blandt foreningerne inden for 'social indsats', 'fritid' samt 'internationale aktiviteter'. Blandt de selvejende institutioner er tilslutningen til idealet knap så stor. 17 pct. synes således, at "arbejdet i institutionen bør udelukkende udføres af ansatte", mens 42 pct. svarer, at "det er vigtigt for institutionen at inddrage frivillige i institutionens arbejde". 40 pct. angav et standpunkt imellem de to nævnte standpunkter. Her er tilslutningen til idealet størst blandt institutionerne inden for 'lokalsamfund og bolig', hvor 87 pct. tilsluttede sig det andet standpunkt, og mindst inden for de to mest professionaliserede områder – de private og frie skoler og de sociale institutioner – hvor det kun er hver fjerde institution, som entydigt synes, at det er vigtigt at inddrage frivillige i institutionens arbejde.

Tabel 4.4

Andel af foreningerne, de selvejende institutioner og landsorganisationerne, som synes, at det er et stort problem at rekruttere nye frivillige, opdelt på organisationskategorier.

	Foreninger		Selvejende institutioner		Landsorganisationer	
	Et stort problem	N = 100 %	Et stort problem	N = 100 %	Et stort problem	N = 100 %
Kunst og kultur	13	200	8	13	13	60
Idræt, motion og dans	26	334	12	41	21	84
Fritid og hobby	21	215	0	5	17	101
Skole og undervisning	23	122	6	69	9	23
Sundhed/sygdom	25	69	0	7	32	120
Social indsats/hjælp mv.	21	157	11	72	16	44
Miljø, natur mv.	16	19			6	16
Bolig og lokalsamfund	20	222	27	34	0	3
Politik, juridisk bistand mv.	19	143			5	20
Internationale aktiviteter	27	48			7	54
Religion	0	21	0	2	6	17
Arbejde og erhverv	14	140			15	67
Andre organisationer	16	25			18	22
Alle organisationer	20	1.715	11	243	18	631

FIRE PERSPEKTIVER

Den frivillige sektor rummer en stor mangfoldighed af meget forskellige foreninger og organisationer på vidt forskellige samfundsområder. Der er foreninger, som samler medlemmer om en bestemt fritidsinteresse. Andre foreninger engagerer medlemmerne om en sag, tro eller ideologi. Andre foreninger igen arbejder for medlemmernes interesser – fx bolig, økonomi og job.

Vi skal i dette afsnit se på foreningerne og landsorganisationerne ud fra fire forskellige perspektiver, der udtrykker forskellige forestillinger om – ideologier for – den frivillige sektors rolle og betydning for samfundet. Analysen er inspireret af den tilsvarende norske analyse af den frivillige sektor, hvor nedenstående typologi anvendes (Wollebæk & Selle, 2002).

Figur 4.5

Typologi over frivillige foreninger og organisationer.

	Medlemsorienteret	Samfundsorienteret
Konfliktorienteret	(1) 'Interesseforening' Civilsamfundet som interese- sekamp (interesseorganisation, kor- poratisme)	(2) 'Idébestemt forening' Civilsamfundet som værdi- kamp (folkebevægelse, social be- vægelse)
Konsensusorienteret	(4) 'Aktivitetsforening' Civilsamfundet som social mødeplads (social kapital)	(3) 'Lokalforening' Civilsamfundet som social integration (kommunitarisme)

Kilde: Wollebæk & Selle, 2002: 45. Ovenstående er omarbejdet lidt i forhold til den norske tekst.

Typologien kombinerer to dimensioner ved de frivillige foreninger og organisationer. I den horisontale dimension skelnes der mellem, om det forventes af foreningerne, at de arbejder for deres egne medlemmer (medlemsorienteret), eller om forventningen snarere går på, at de arbejder for bredere grupper eller samfundet som helhed (samfundsorienteret). I den vertikale dimension skelnes der mellem foreningernes eksterne og interne rolle. På den ene side tillægges foreningerne en ekstern rolle som formidler af interesser og værdier, som kampplads for forskellige ideologier og som garant for mangfoldighed. I dette perspektiv er konflikt og modsætninger en indbygget del af forståelsen og foreningernes identitet. På den anden side opfattes foreningerne som instans for integration, dvs. dannelsen af sociale bånd med andre mennesker og tilknytning til samfundet. I dette perspektiv sigtes der i højere grad på konsensus, og derfor er konflikter og skarpt optrukne interesser ikke ønskelige. Det er foreningens opdragende værdi, som i særlig grad er i fokus (Wollebæk & Selle, 2002: 43; Gundelach & Torpe, 1997).

Af disse to dimensioner kan fire teorier eller perspektiver for de frivillige organisationers samfundsmæssige betydning indkredses. I det følgende skal vi se på, i hvilken grad og inden for hvilke foreningskategorier disse fire perspektiver gør sig gældende i den frivillige sektor i Danmark. Som afslutning på afsnittet identificeres fire foreningstyper, udledt af analysen. Analysen er afgrænset til foreningerne og landsorganisationerne.

(1) Civilsamfundet som 'interessekamp'

Foreninger og organisationer, der både er medlemsorienterede og konfliktorienterede, kan karakteriseres som 'interesseorganisationer', der primært arbejder for medlemmernes interesse inden for et afgrænset område, bl.a. ved at søge indflydelse på politiske beslutninger og indgå aftaler på medlemmernes vegne. Ofte forbindes interesseorganisationer med de store brancheorganisationer, arbejdsgiverforeninger og fagforeninger, men de omfatter et meget bredere spektrum af foreninger og organisationer, fx sygdomsbekæmpende organisationer, der arbejder for bestemte patientgruppers interesser, grundejerforeninger, som varetager boligejernes interesser i et lokalt område, og musikorganisationer, der arbejder for bedre vilkår for amatørmusikere. I dette perspektiv stræber foreningen ikke efter at påvirke og ændre (eller bevare) samfundets grundlæggende værdier og strukturer. Det går mere ud på inden for de givne samfundsmæssige rammer at varetage medlemmernes interesser.

Inden for dette perspektiv vil vi forfølge to aspekter ved en 'interesseorganisation' i idealtypisk forstand. (1). For det første arbejder foreningen primært for egne medlemmer, og aktiviteterne tager kun i mindre grad sigte på offentligheden i bred forstand. Dette vil vi også forvente at finde i andre 'medlemsorienterede' foreninger, hvor medlemskabet primært går ud på at dyrke en aktivitet. I det følgende vil vi belyse, i hvilken grad disse to kendetegn ved den typiske 'interesseorganisation' gør sig gældende i foreningerne og organisationerne. (2) For det andet kendetegner det en 'interesseorganisation', at den engagerer sig i de offentlige og politiske spørgsmål, der vedrører foreningens formål og medlemmernes interesser. Vi vil dog forvente, at alle 'konfliktorienterede' foreninger, dvs. også foreninger, der i højere grad hører til under typologien 'folkebevægelse', engagerer sig i offentlige og politiske spørgsmål.

'Arbejde for egne medlemmer'

En 'interesseorganisation' arbejder primært for egne medlemmer. Derfor må man også formode, at aktiviteterne først og fremmest er rettet mod medlemmerne og kun i mindre omfang eller slet ikke er åbne for andre eller offentligheden i bred forstand. Tabel 4.6 viser, at mellem foreningskategorierne er der store forskelle på, hvem aktiviteterne typisk er rettet mod. Blandt branche-, professions- og fagforeningerne, idrætsforeningerne og bolig- og lokalsamfundsforeningerne svarer omkring 60 pct., at de 'fleste af aktiviteterne kun er for medlemmerne'. Andelen er lidt lavere inden for 'fritid og hobby' og 'social indsats', hvor halvdelen primært har

aktiviteter for medlemmerne. Omvendt svarer det store flertal af foreningerne inden for 'religion', 'internationale aktiviteter' og 'skole og undervisning', at de fleste af foreningens aktiviteter er åbne for alle interesserede.

Tabel 4.6

Andel af foreningerne, som er åbne for andre end medlemmerne, fordelt på foreningskategorier. Procentandel af foreningerne.

Foreningskategorier	De fleste aktiviteter i foreningen er kun for medlemmerne	Både-og	De fleste aktiviteter i foreningen er åbne for alle interesserede	Gennemsnit	Total
	(1)	(2, 3, 4)	(5)		
Kunst og kultur	36	22	42	3,1	205
Idræt, motion og dans	60	22	18	2,1	323
Fritid og hobby	48	35	17	2,2	209
Skole og undervisning	15	17	68	4,0	115
Sundhed/sygdom	39	24	37	2,9	67
Social indsats/hjælp mv.	52	19	30	2,5	151
Miljø, natur mv.	22	22	56	3,7	18
Bolig og lokalsamfund	58	16	26	2,3	207
Politik, juridisk bistand mv.	30	55	15	2,5	133
Internationale aktiviteter	10	27	63	4,1	48
Religion	0	18	82	4,7	22
Arbejde og erhverv	62	22	16	2,0	135
Andre organisationer	23	23	55	3,6	22
Alle organisationer	45	25	30	2,6	1.655

Foreningerne har forholdsvis sig til følgende spørgsmål:

'Nedenfor har vi sat en række modstridende udsagn op om foreningens aktiviteter, formål og måde at fungere på. Sæt X ved 1, hvis du er helt enig i udsagnet til venstre, sæt X ved 5, hvis du er helt enig i udsagnet til højre. Du kan også vælge et tal mellem disse to yderpunkter'. I denne tabel er de foreninger, som har sat kryds mellem de to yderpunkter, samlet i svarkategorien 'både-og'.

I sammenligning med de lokale foreninger er landsorganisationerne i meget mindre grad orienteret mod egne medlemmer alene. 30 pct. svarer, at de fleste aktiviteter kun er for egne medlemmer. Den store forskel er, at en meget større andel angiver et svar mellem de to yderstandpunkter. Andelen, som svarer, at de fleste aktiviteter i organisationen er åbne for alle interesserede, er således lidt lavere end blandt foreningerne. Blandt landsorganisationerne er det også især branche-, professions- og fagforeningerne, som svarer, at de fleste aktiviteter i organisationen kun er for medlemmerne, mens andelen er meget lavere blandt fritids-, idræts- og kulturorganisationerne end på lokalt niveau.

Engagement i politiske spørgsmål

Med sigte på at belyse den politiske involvering fik foreningerne og organisationerne følgende spørgsmål: "Har foreningen/organisationen engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål (fx byplanlægning, skolepolitik, socialpolitik, sundhedspolitik, fritids- og kulturpolitik mv.)?" Der var ikke angivet et tidsrum for en eventuel involvering (fx det sidste år), og derfor kan en forenings engagement i et politisk spørgsmål have fundet sted for flere år siden. Der skelnes i spørgsmålet heller ikke mellem almene emner og spørgsmål (fx skolepolitik og byplanlægning), og spørgsmål, der kan have en direkte betydning og interesse for den enkelte forening (fx fritids- og kulturpolitik for fritids- og kulturforeningerne).

Foreningernes svar viser, at godt hver fjerde forening har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål. Dette dækker dog over store forskelle mellem de forskellige foreningskategorier. Størst andel finder vi naturligt nok blandt de politiske foreninger (som også inkluderer juridiske foreninger), hvoraf 95 pct. har sat kryds ved "Ja". Dernæst kommer 'branche-, professions- og fagforeningerne' med 51 pct., miljø- og naturforeningerne med 43 pct., de sygdomsbekæmpende foreninger med 35 pct. og bolig- og lokalsamfundsforeningerne med 33 pct. I den anden ende finder vi fritids- og hobbyforeningerne, af hvilke kun 10 pct. har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål, de religiøse foreninger med 11 pct. og de internationale foreninger med 14 pct. (tabel 4.7).

Som forventet engagerer landsorganisationerne sig i meget højere grad i politiske og offentlige spørgsmål. Forskellen mellem lokalforeninger og landsorganisationer er især markant inden for de foreningskategorier, hvor engagement i politiske spørgsmål er meget lille på det lokale plan. Men selv på landsplan svarer hovedparten af organisationerne inden for 'kultur, idræt og fritid', at de ikke har engageret sig i politiske spørgsmål (tabel 4.7).

Den vigtigste deltagelsesform, dvs. den måde, foreningerne og organisationerne engagerer sig i politiske spørgsmål på, er at deltage i møder om emnet, som hver fjerde forening og halvdelen af organisationerne angiver. Det er langt mindre almindeligt selv at arrangere møder med offentlig deltagelse om en sag. 14 pct. af foreningerne og 31 pct. af landsorganisationerne har gjort det. En langt vigtigere metode er øjensynligt at tage personlig kontakt til enten politikere eller relevante ansatte i kommune eller stat og/eller at samarbejde med andre organisationer om sagen. En tredje fremgangsmåde er at påvirke opinionen ved at tage sagen op i medierne. Det benyttes i en vis grad af landsorganisationerne (41

Tabel 4.7

Andel af foreningerne og landsorganisationerne, som har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål, opdelt på foreningskategorier.

	Foreninger		Landsorganisationer	
	Pct. (=100 pct.)	N	Pct. (=100 pct.)	N
Kunst og kultur	16	208	46	61
Idræt, motion og dans	16	330	27	81
Fritid og hobby	10	205	28	100
Skole og undervisning	25	118	74	23
Sundhed/sygdom	35	68	63	120
Social indsats/hjælp mv.	18	158	65	43
Miljø, natur mv.	43	21	100	16
Bolig og lokalsamfund	33	230	100	4
Politik, juridisk bistand mv.	95	145	95	21
Internationale aktiviteter	14	50	54	54
Religion	11	19	63	16
Arbejde og erhverv	51	138	77	69
Andre foreninger	30	23	82	22
Alle foreninger	29	1.713	55	630

pct.), mens det kun er 17 pct. af foreningerne, der har gjort det. På de enkelte deltagelsesformer finder vi generelt de samme forskelle mellem foreningskategorierne, som tabel 4.5 afdækker.

Kombinerer vi svarene på spørgsmålet om politisk engagement og spørgsmålet om, hvem foreningens aktiviteter især er rettet mod, er det kun 10 pct. af foreningerne, som både har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål og også svarer, at de fleste af foreningens aktiviteter kun er for medlemmerne. På tværs af foreningskategorierne er der imidlertid store forskelle. Inden for 'religion', 'internationale aktiviteter', 'miljø og natur' er der slet ingen, som opfylder begge kriterier. På 'fritid, kultur og idræt' er det kun omkring 5 pct. Inden for 'sundhed' og 'bolig og lokalsamfund' er andelen ca. 15 pct. Størst er andelen blandt de politiske og juridiske foreninger og blandt branche-, professions- og fagforeninger, hvor 29 pct. både er engageret i politiske spørgsmål og samtidig i lille grad orienterer sig mod andre end foreningens egne medlemmer.

Sammenfatning

Foreningslivet agerer kun i begrænset grad som 'interesseorganisation', der forsøger at få indflydelse og påvirke politiske beslutninger. Kun hver fjerde forening har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål. Samtidig er det under halvdelen af foreningerne, der entydigt svarer, at de fleste akti-

viteter i foreningen kun er for medlemmerne, og mange af disse foreninger er kultur- og fritidsforeninger og bolig- og lokalforeninger, som ikke engagerer sig i politiske spørgsmål. 'Interesseorganisationen' finder vi først og fremmest blandt branche-, professions- og fagforeningerne og – i noget mindre grad – blandt de 'politiske foreninger', bolig- og lokalforeningerne og de sygdomsbekæmpende foreninger. Landsorganisationerne agerer i betydeligt større grad som 'interesseorganisation', idet godt halvdelen af organisationerne svarer, at de har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål. Til gengæld er organisationerne i meget mindre grad udelukkende orienteret mod egne medlemmer.

(2) Civilsamfundet som værdikamp

Foreninger og organisationer, der både er samfundsorienterede og konfliktorienterede, kan bedst beskrives ved hjælp af begrebet fra 'Folkebevægelsen'. I dette perspektiv er det den pluralistiske kamp om værdierne og 'det gode samfund', som er i fokus. Ikke som en snæver kamp for egne medlemmers interesser (som 'interesseorganisationen'), men en bestræbelse på at udfordre det bestående og fremme et bedre samfund (Wollebæk & Selle, 2002: 53).

I 1951 definerede Skovmand en folkelig bevægelse som:

enhver bevægelse, der har til mål at vække og højne det danske samfund eller væsentlige dele deraf, enhver bevægelse, der sætter folket i gang og derved er med til at give det danske samfund sit præg (Skovmand, 1951: 7).

Denne definition er refereret af Gundelach i bogen *Sociale bevægelser og samfundsændringer* (1988), hvor han selv definerer en social bevægelse:

som en kollektiv, organiseret handlen, der har deltagernes aktivitet som den væsentligste ressource, og som er dannet med henblik på at ændre samfundet (Gundelach, 1988: 24).

Det centrale er ikke, hvilken retning denne ændring har, men at bevægelsen har til formål at forandre samfundet. Det fremgår også af definitionen, at deltagernes aktivitet er den væsentligste ressource, og derfor betragtes organisationer og bevægelser, som overvejende drives af ansatte, ikke som en social bevægelse. Endelig forudsætter en social bevægelse en form for organisering eller sammenslutning. Wollebæk & Selle (2002) mener, at en

væsentlig side af – eller forudsætning for – en folkebevægelse er, at lokale engagementer er knyttet sammen i form af organisationer på landsplan, som de lokale foreninger er medlem af.

Det karakteriserer altså en 'folkebevægelse' eller social bevægelse, (1) at den bygger på værdier, holdninger eller ideologier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, (2) at foreninger og organisationer ønsker at påvirke og ændre samfundet, og (3) at foreningerne er knyttet sammen i en fælles organisering – typisk i form af en landsorganisation. Endelig vil vi forvente, at sådanne foreninger engagerer sig i offentlige og politiske spørgsmål (se ovenfor). Vi skal her belyse, i hvilken grad disse dimensioner præger foreningerne og organisationerne i Danmark.

Værdier og ideologier

Det er snævert forbundet med en 'folkebevægelse', at den bygger på og søger at fremme særlige værdier eller ideologier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter. To ud af tre foreninger og organisationer svarer da også, at de bygger på bestemte værdier eller ideologier. Det er dog især holdninger og værdier, som der i meget lille grad er uenighed om i Danmark i dag. 23 pct. svarer, at de bygger på folkelig oplysning, 19 pct. bygger på social solidaritet, 16 pct. på humanitære værdier og 14 pct. på grønne værdier. De gamle religiøse og politiske værdier, som tidligere skilte store dele af befolkningen, bl.a. i forskellige foreninger, spiller derimod en forholdsvis lille rolle. 9 pct. svarer, at de bygger på kristne værdier, arbejderbevægelse/socialisme er grundlaget for 7 pct., og 8 pct. svarer, at de bygger på borgerlige/liberale værdier (tabel 4.8).

Der er imidlertid store forskelle mellem foreningskategorierne. De mest ideologiske eller værdibaserede er naturligt nok de religiøse foreninger (96 pct. angiver 'kristne værdier') og politiske foreninger (der fordeler 'krydserne' på flere forskellige værdier). Dernæst kommer 'internationale aktiviteter' (der først og fremmest angiver 'humanitære værdier'), 'skole og undervisning' ('folkelig oplysning' primært) og 'natur og miljø' (først og fremmest 'grønne værdier'). Tre ud af fire foreninger inden for 'social indsats' og 'sundhed' svarer også, at de bygger på bestemte værdier, holdninger mv., men der er en interessant forskel mellem disse to foreningsgrupper på, hvilke værdier der især anføres. Mens 12 pct. af foreningerne inden for 'social indsats' markerer 'kristne værdier', og 6 pct. markerer 'arbejderbevægelse/socialisme', gælder det kun for henholdsvis 3 pct. og 2 pct. af foreningerne inden for 'sundhed'. Tilsvarende er andelen af de sociale foreninger, som bygger på 'folkelig oplysning' og 'social solidaritet',

markant større end i sundhedsforeningerne, som til gengæld i meget højere grad anfører humanitære værdier. Der er også store forskelle mellem foreningskategorierne inden for 'kultur, idræt og fritid'. På næsten alle de værdier og ideologier, som foreningerne kunne sætte kryds ved, er andelen større blandt fritids- og hobbyforeningerne end blandt kulturforeningerne og især idrætsforeningerne, hvoraf kun hver tredje forening svarer, at den har tilknytning til eller bygger på bestemte værdier mv. Bolig- og lokalsamfundsforeningerne er de mindst 'ideologiske' med en fjerdedel af foreningerne.

Tabel 4.8

Andel af foreningerne, som har tilknytning til og/eller bygger på bestemte værdier, holdninger, ideologier og bevægelser af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, opdelt på foreningskategorier.

	Mindest én værdi	Kristne værdier	Andre religiøse værdier	Andre religiøse (socialisme)	Arbejderbevægelse	Borgerlige/liberale værdier	Nationale værdier	International solidaritet	Grønne værdier	Folkelig oplysning	Humanitære værdier	Social solidaritet	Andre værdier	N = (100 %)
Kunst og kultur	58	6	1	6	1	12	2	2	28	4	9	23	188	
Idræt og motion	34	3	<1	<1	1	3	1	5	13	5	10	15	279	
Fritid og hobby	66	21	1	2	1	20	12	34	12	16	21	15	189	
Undervisning	86	6	0	5	10	6	3	10	73	16	11	9	109	
Sundhed	75	3	2	2	0	5	2	6	17	56	31	17	64	
Social indsats	77	12	0	6	3	7	2	5	26	26	41	17	145	
Miljø, natur mv.	83	0	0	0	0	11	0	67	22	17	6	6	18	
Lokalsamfund	29	2	0	3	4	3	1	7	8	3	9	5	185	
Politik, mv.	99	14	1	32	52	37	35	38	35	28	40	10	142	
Internationale aktiviteter	96	2	0	2	4	17	42	4	31	65	25	15	52	
Religion	100	96	4	0	0	4	4	0	8	17	25	0	24	
Arbejde/erhverv	69	1	1	27	14	6	6	18	12	7	20	19	113	
Andre foreninger	96	0	0	0	9	59	5	23	23	18	5	27	22	
Alle foreninger	63	9	1	7	8	12	8	14	23	16	19	141	530	

Påvirke og ændre samfundet

En anden side af folkebevægelsesperspektivet er forestillingen om, at foreningerne ikke blot arbejder for egne medlemmers interesser, men også ønsker at påvirke samfundet med de ideer og holdninger, som foreningen

står for. Til at belyse det kan vi se på foreningernes og organisationernes svar på følgende modstridende udsagn. På den ene side kunne foreningen erklære sig helt enig i dette udsagn: "Det er meget vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer". Hvis den ikke var enig i dette udsagn, kunne den tilslutte sig det modsatte synspunkt: "Det er ikke vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer". Foreninger, som hverken kunne tilslutte sig (entydigt) det ene eller det andet udsagn, kunne markere et standpunkt midt imellem (tabel 4.8).

Hver fjerde forening har entydigt svaret, at "det er meget vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer." Det modsatte synspunkt får støtte fra en lidt større andel. Det er især de politiske foreninger og miljø- og naturforeningerne, som har denne holdning, mens det måske er lidt overraskende, at det kun er hver anden af de religiøse foreninger, som synes, at det er vigtigt at overbevise andre om deres holdninger. Blandt de religiøse foreninger er der dog meget få, som entydigt tilslutter sig synspunktet, at det ikke er vigtigt for foreningen at overbevise andre om dens ideer. Ikke overraskende er det kun omkring hver femte fritids-, kultur-, idræts- og undervisningsforening, som entydigt tilslutter sig synspunktet. På dette spørgsmål er der stor overensstemmelse mellem de lokale foreningers og landsorganisationernes svar. Andelen af landsorganisationerne, som tilslutter sig det første synspunkt, er dog lidt højere end på lokalt plan.

Foreningernes samfundsændrende sigte kan også aflæses af foreningernes holdning til følgende modstridende udsagn: (1) "Foreningen er i opposition til dominerende holdninger i samfundet" eller (2) "Foreningen er i overensstemmelse med gængse holdninger i samfundet" (tabel 4.9). Kun 4 pct. af foreningerne og 5 pct. af landsorganisationerne erklærer sig helt enig i det første standpunkt, mens hele 59 pct. er helt enig i det sidste standpunkt. 37 pct. satte kryds imellem de to yderpunkter. Sammenligner vi foreningskategorierne, skiller tre områder sig ud. 13 pct. af foreningerne inden for 'miljø og natur' er helt enige i, at foreningen er i opposition til dominerende holdninger i samfundet, og en lige så stor andel erklærer sig næsten enig i udsagnet. Andelen, som støtter det modsatte synspunkt, er dog klart større, men meget mindre end på de øvrige samfundsområder. Inden for politik mv. svarer 8 pct., at de er enige i det første udsagn, 13 pct. er næsten enige, men også her er andelen, som støtter det sidste standpunkt, markant større. Det sidste område, som er præget af en vis opposition til dominerende holdninger i samfundet, er religion. Kun 24 pct. af disse foreninger er helt enige i det andet synspunkt, mens 19 pct. erklærer sig delvist enige i det første standpunkt. På

alle de øvrige foreningsområder er andelen af foreningerne, som er helt eller næsten enige i det første standpunkt, under 10 pct., mens mere end to tredjedele af foreningerne erklærer sig helt eller næsten enige i det sidste standpunkt. Landsorganisationernes svar på det samme spørgsmål viser i store træk det samme billede. Andelen, som er helt enige i det sidste udsagn, er dog betydeligt lavere, (37 pct.), end blandt de lokale foreninger. Blandt organisationerne inden for social indsats og sundhed er der en lidt større andel, som svarer, at de helt eller delvist er i opposition til de dominerende holdninger i samfundet. Blandt natur- og miljøorganisationerne er det modsatte øjensynligt tilfældet, men 27 pct. har dog svaret, at de næsten er enige i standpunktet.

Ved at summere foreningernes svar på de to spørgsmål kan der konstrueres et indeks for, i hvilken grad foreningerne – ifølge dem selv – tager sigte på at påvirke og ændre samfundet. Foreninger, som både svarer, at det er vigtigt at overbevise andre om foreningens ideer og også opfatter sig som værende i opposition til dominerende holdninger i samfundet, får en høj score, mens foreninger, der tilslutter sig de modsatte standpunkter, får en lav score. En høj score på indekset er således udtryk for en høj grad af konfliktorientering. Opgjort på denne måde finder vi den højeste konfliktorientering hos foreningerne inden for 'politik', 'religion' og 'miljø og natur', mens vi finder den laveste hos bolig- og lokalsamfundsforeningerne og idrætsforeningerne.

Medlemskab af landsorganisation

Det sidste aspekt af folkebevægelsesperspektivet er den organisatoriske sammenhæng mellem det lokale organisationsniveau og det nationale organisationsniveau. For at være en 'folkebevægelse' må de lokale foreninger være medlem af en landsorganisation. Det har i det mindste karakteriseret de store folkelige bevægelser historisk.

55 pct. af foreningerne svarer bekræftende på dette spørgsmål, men også her er der store variationer mellem foreningsområderne. Den største organiseringsgrad finder vi på områder, som også er karakteriseret ved, at foreningerne har tilknytning til eller bygger på værdier eller ideologier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, og hvor vi også finder forholdsvis flest foreninger, der er i opposition til dominerende holdninger i samfundet. Det gælder 'politik mv.', 'miljø og natur', 'religion' og i lidt mindre grad 'sundhed'. Omvendt ser vi, at bolig- og lokalforeningerne, hvor vi fandt den laveste andel, der bygger på værdier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, har den mindste organi-

Tabel 4.9

I hvilken grad foreningerne ønsker at overbevise andre om foreningens ideer og opfatter sig som værende i opposition til dominerende holdninger i samfundet.

Forenings- kategorier	Foreningen er i opposition til domi- nerende holdninger i samfundet ¹		Det er meget vigtigt for os at overbevise andre om vores ide- er ²		Indeks: gennem- snit af svarene på de to spørgs- mål	N = 100 %
	Andel, som er helt enig i syns- punktet	Gennem- snit	Andel, som er helt enig i syns- punktet	Gennem- snit		
Kunst og kultur	6	1,8	22	2,7	2,2	183, 191
Ildræt, motion og dans	3	1,6	19	2,6	2,1	304, 315
Fritid og hobby	2	1,6	15	2,8	2,2	193, 202
Skole og undervisning	4	1,7	20	2,8	2,2	107, 107
Sundhed/sygdom	6	2,0	46	3,6	2,8	55, 61
Social indsats/hjælp mv.	5	1,7	20	2,7	2,2	121, 131
Miljø, natur mv.	13	2,6	67	4,1	3,3	16, 18
Bolig og lokalsamfund	2	1,6	12	2,2	1,9	188, 197
Politik, juridisk bistand mv.	8	2,5	80	4,6	3,6	133, 132
Internationale aktiviteter	4	1,9	39	3,7	2,8	47, 49
Religion	0	2,7	50	4,1	3,4	21, 22
Arbejde og erhverv	3	1,9	34	3,2	2,6	120, 128
Andre organisationer	0	1,8	36	3,4	2,6	21, 22
Alle organisationer	4	1,8	27	3,0	2,4	1.509, 1.575

Foreningerne har forholdt sig til følgende spørgsmål:

'Nedenfor har vi sat en række modstridende udsagn op om foreningens aktiviteter, formål og måde at fungere på. Sæt X ved 1, hvis du er enig i udsagnet til venstre, sæt X ved 5, hvis du er helt enig i udsagnet til højre. Du kan også vælge et tal mellem disse to yderpunkter'.

Tabellen indeholder foreningernes svar på to spørgsmål med to modstridende udsagn:

1. spørgsmål:

a) Foreningen er i overensstemmelse med gængse holdninger i samfundet

b) Foreningen er i opposition til dominerende holdninger i samfundet

2. spørgsmål:

a) Det er ikke vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer.

b) Det er meget vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer.

Denne tabel omfatter den procentuelle andel af foreningerne, som har sat kryds ved svaralternativ b samt gennemsnittet af foreningernes svar (på værdierne 1, 2, 3, 4 og 5).

seringsgrad. Man skal dog være opmærksom på, at et medlemskab af en landsorganisation ikke nødvendigvis er udtryk for en stærk tilknytning og holdningsmæssig identifikation. Mange foreninger er givetvis medlem af en landsorganisation, fordi den giver mulighed for at deltage i aktiviteter (fx kurser), modtage informationer og få hjælp, som statsstøttede landsorganisationer kan tilbyde forholdsvis billigt.

Sammenfatning

To tredjedele af foreningerne og organisationerne mener selv, at de bygger på værdier eller ideologier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, men det er hovedsagelig værdier, som der i lille grad er uenighed om i Danmark, og de fleste foreninger tager ikke sigte på at udbrede deres værdier og holdninger til andre. De foreningskategorier, som kommer tættest på kriterierne for at være en 'folkebevægelse' – dvs. både bygger på ideologier og samtidig ønsker at påvirke andre med deres holdninger – er de religiøse foreninger, miljø- og naturforeningerne, de internationale foreninger, de politiske foreninger og sundhedsforeningerne. Men selv blandt disse foreninger er det en meget lille del, der opfatter sig selv som værende i opposition til dominerende holdninger i samfundet. Derimod er det netop disse foreningskategorier, som har den højeste organisationsprocent i landsdækkende organisationer, dvs. andel, som er medlem af en landsdækkende organisation.

(3) Civilsamfundet som social integration

Foreninger og organisationer som både er samfundsorienterede og konsensusorienterede kan i idealtypisk forstand beskrives som 'kommunitaristiske'. I dette perspektiv er fokus også rettet mod foreningernes samfundsmæssige orientering, men ikke som en kamp mellem forskellige bevægelers utopiske stræben mod 'det gode samfund', men i form af et lokalt opgave- og problemorienteret fællesskab med stærke mellemmenneskelige bånd og lokalt tilhørsforhold og ansvarsfølelse (Wollebæk & Selle, 2002).

Foreningernes værdi og legitimitet har i vid udstrækning været knyttet til deres rolle i lokalsamfundet og ikke mindst til den stærke politiske tro på foreningernes evne til at modvirke lokalsamfundenes opløsning, forebygge sociale problemer, integrere indvandrere, fremme folkesundhed mv. (Ibsen, 1992). I USA har dette perspektiv fået ideologisk fodfæste i 'kommunitarismen' (afledt af 'community' = fællesskab) (Wolfe, 1989; Etzioni, 1995). Grundlaget for kommunitarismen er en kritik af det moderne samfunds påståede individualisering og statslige velfærdspolitik

og en vision om et samfund med større fællesskab og social ansvarlighed. I bogen *The Moral Dimension* (1988) kritiserer Etzioni på den ene side den dominerende opfattelse hos økonomerne og liberalisterne af mennesket som et autonomt og rationelt individ og betoner i stedet tilhørsforholdet til de sociale fællesskaber som grundlaget for moral og menneskelig handling. På den anden side er han også stærkt kritisk over for den rettighedsbaserede velfærdspolitik og mener, at der bør ske en ændring af forholdet mellem rettigheder og pligter. Fællesskaberne bør derfor, ifølge kommunitaristerne, have nye opgaver og forpligtelser, som kan genskabe det moralske grundlag i lokalsamfundet. I forlængelse af dette lokale perspektiv er kommunitaristerne kritiske over for almene og universelle regler og lægger i stedet vægt på, at regler og moral er knyttet til det konkrete fællesskab. Slagordet er, at "frie individer forudsætter et fællesskab", og målet er at styrke de moralske bånd i alle lokale fællesskaber.

Ud fra dette perspektiv er det værdifulde ved foreningerne det lokale initiativ og det lokale ansvar for problemer og interesser: fremmer netværk mellem lokale borgere, skaber lokal identitet, søger at løse lokale problemer og er i det hele taget orienteret mod lokalsamfundets ve og vel. Vi skal her belyse, hvor stærkt dette perspektiv er i foreningerne ved at se på tre aspekter deraf: (1) I hvilken grad hører foreningslivet overhovedet til i og identificerer sig med et lokalsamfund? (2) I hvilken grad føler de ansvar for og forpligtelse til at løse sociale problemer? (3) I hvilken grad samarbejder de med lokale aktører: foreninger, kommunale institutioner mv.?

Den lokale forening

I daglig tale omtales foreningerne ofte som lokalforeninger, underforstået at de hører til et lokalsamfund (Ibsen, 1992, 1996). Det geografiske område for foreningens aktiviteter er imidlertid større end det, vi normalt betragter som et lokalsamfund. Hver tredje forening hører til i enten en landsby, mindre by eller sogn, et boligkvarter eller et skoledistrikt eller bydel, dvs. et mindre geografisk område. En anden tredjedel hører til i hele kommunen, og den sidste tredjedel har aktiviteter i flere kommuner eller hele landsdelen (tabel 4.10).

Det er – naturligt nok – bolig- og lokalforeningerne, som er de mest lokale. Hele 86 pct. af disse foreninger hører til i en landsby, et boligkvarter eller et skoledistrikt/en bydel. Derfra er der et stort spring til idrætsforeningerne og de sociale foreninger, hvoraf godt en tredjedel hører til i et lokalområde, som det her er defineret. De mindst lokale er forenin-

gerne inden for 'sundhed', hvoraf 3 pct. hører til i et lokalområde, mens 68 pct. hører til i flere kommuner eller hele landsdelen. Mere end halvdelen af branche-, professions- og fagforeningerne har ligeledes aktiviteter i mere end én kommune. De værdibaserede foreninger – 'religion', 'politik' og 'miljø og natur' – samt undervisnings- og skoleforeningerne og de internationale foreninger er hovedsageligt afgrænsede til én kommune.

Dette billede bekræftes af foreningernes svar på et spørgsmål, hvor de forholdt sig til to modstridende udsagn: (1) "Foreningen er først og fremmest en forening for folk, der interesserer sig for de særlige aktiviteter, som foreningen beskæftiger sig med" eller (2) "Foreningen er først og fremmest en forening for beboere i det lokalområde, hvor den hører til (som en del af lokalområdet)". Det sidste standpunkt er der kun 20 pct., som erklærer sig helt enige i, mens 63 pct. er helt enige i det første udsagn. 17 pct. har angivet et svar, der ligger imellem de to udsagn. To ud af tre foreninger opfatter sig altså ikke som særligt lokale. Svarene viser i store træk de samme forskelle mellem foreningskategorierne, som fordelingen på geografisk tilhørssted viser. To tredjedele af bolig- og lokalforeningerne opfatter sig som lokalforening, og det samme gælder for hver tredje forening inden for social indsats (tabel 4.10).

Social forpligtelse

Nært forbundet med den lokale orientering i dette perspektiv er forestillingen om, at foreningerne kan og vil påtage sig sociale opgaver og medvirke til at løse lokale problemer. Hvad enten foreningen beskæftiger sig med fodbold, amatørteater eller samler pensionisterne et par gange om måneden, så er det lokalsamfundets ve og vel, som ifølge denne forestilling optager foreningen. Hvordan forholder foreningerne sig til denne forventning?

På tværs af foreningskategorierne svarer godt 50 pct. af foreningerne, at det "ikke er foreningens opgave at løse sociale problemer", 8 pct. synes det modsatte, mens 32 pct. markerer et standpunkt midt mellem de to yderpunkter. Men det er ikke foreningskategorien 'bolig og lokalsamfund', som synes, at foreningen skal medvirke til at løse de sociale problemer. Kun 4 pct. af disse foreninger tilslutter sig dette udsagn. Det er især de politiske og juridiske foreninger ('rådgivning mv.'), sundheds- og sygdomsbekæmpende foreninger og de sociale foreninger, som tilslutter sig standpunktet, men selv i den sidste foreningsgruppe er det kun knap hver tredje forening, som er helt enig i, at foreningen skal medvirke til at løse sociale problemer (tabel 4.11). Den største modstand mod, at foreningen

Tabel 4.10

Det geografiske område for foreningens virksomhed og deres lokalsamfundsorientering, opdelt på foreningskategorier. Procentandel af foreningerne.

	Foreningen hører til landsby, bolig kvarter eller skoledistrikt	Foreningen hører til hele kommunen	Foreningen hører til flere kommuner eller landsdele	Indeks for lokal-samfundsorientering ¹	
Kunst og kultur	20	33	47	1,7	208, 206
Ildræt, motion og dans	36	39	25	1,7	327, 321
Fritid og hobby	30	32	39	1,6	217, 210
Skole og undervisning	29	44	28	2,2	126, 115
Sundhed/sygdom	3	29	68	1,7	72, 67
Social indsats/hjælp mv.	39	42	19	2,7	181, 153
Miljø, natur mv.	14	48	38	1,7	21, 18
Bolig og lokalsamfund	86	10	4	4,0	227, 215
Politik, juridisk bistand mv.	19	59	22	1,9	144, 131
Internationale aktiviteter	0	63	37	1,8	51, 50
Religion	9	57	35	1,8	23, 23
Arbejde og erhverv	11	29	59	1,6	140, 127
Andre foreninger	4	46	50	1,9	24, 24
Alle foreninger	33	36	31	2,1	1.761, 1.660

1. Indekset er et gennemsnit af foreningernes svar på følgende modstridende udsagn: "Foreningen er først og fremmest en forening for folk, der interesserer sig for de særlige aktiviteter, som foreningen beskæftiger sig med." "Foreningen er først og fremmest en forening for beboere i det lokalområde, hvor den hører til (som en del af lokalområdet)."

Hvis foreningen var enig i det første udsagn, satte den kryds ved 1. Var den enig i det andet udsagn, satte den kryds ved 5. Hvis foreningen ikke var helt enig i enten det ene eller det andet standpunkt, kunne den sætte kryds ved et tal mellem de to yderpunkter (2, 3 eller 4). En relativt høj værdi er altså udtryk for, at foreningsområdet primært er orienteret mod lokalsamfundet.

skal medvirke til at løse sociale opgaver, finder vi hos kulturforeningerne, bolig- og lokalforeningerne, natur- og miljøforeningerne og de arbejdsrelaterede foreninger. Sammenholder vi svarene på dette spørgsmål med svarene på, hvor foreningen hører til (har aktiviteter), viser analysen, at andelen, som synes, at foreningen skal medvirke til at løse sociale problemer, er mindst i de mest lokale foreninger. Det er muligt, at mønstret ville

have set lidt anderledes ud, hvis spørgsmålet havde handlet om at medvirke til at løse lokale problemer.

Tabel 4.11

Foreningernes holdning til, om det er foreningens opgave at løse sociale problemer, opdelt på foreningskategorier.

Foreningskategorier	Foreningens holdning til to udsagn			Gennemsnit	N
	Foreningen skal medvirke til at løse de sociale problemer i samfundet(1)	Både-og (2,3,4)	Det er ikke foreningens opgave at løse sociale problemer (5)		
Kunst og kultur	4	24	72	4,4	198
Idræt, motion og dans	9	50	41	3,6	322
Fritid og hobby	11	37	52	3,8	201
Skole og undervisning	10	33	57	4,0	114
Sundhed/sygdom	43	30	27	2,7	63
Social indsats/hjælp mv.	30	27	44	3,3	139
Miljø, natur mv.	6	29	65	4,2	17
Bolig og lokalsamfund	4	24	72	4,4	201
Politik, juridisk bistand mv.	51	33	17	2,2	132
Internationale aktiviteter	31	27	42	3,1	48
Religion	9	65	26	3,4	23
Arbejde og erhverv	8	32	61	4,0	129
Andre foreninger	9	18	73	4,4	22
Alle foreninger	15	34	51	3,7	1.609

Foreningerne har forholdt sig til følgende spørgsmål:

“Nedenfor har vi sat en række modstridende udsagn op om foreningens aktiviteter, formål og måde at fungere på. Sæt X ved 1, hvis du er helt enig i udsagnet til venstre, sæt X ved 5, hvis du er helt enig i udsagnet til højre. Du kan også vælge et tal mellem disse to yderpunkter”. I denne tabel er de foreninger, som har sat kryds mellem de to yderpunkter, samlet i svarkategorien ‘både-og’.

Indekset er et gennemsnit af foreningernes svar på dette spørgsmål. En lav værdi er udtryk for en høj grad af forpligtelse i forhold til sociale problemer blandt foreningerne.

Sammenfatning

For to ud af tre foreninger er det geografiske område for foreningen – hvor aktiviteterne foregår og medlemmerne rekrutteres fra – større end et lokalsamfund i traditionel forstand (gammelt sogn, boligkvarter, skoledistrikt o.l.), og det er kun hver femte forening, som betragter sig som en egentlig lokalforening. Det gælder først og fremmest bolig- og lokalforeningerne, som er den eneste foreningskategori, hvor hovedparten af foreningerne hører til i et lokalsamfund og betragter sig selv som en lokal-

forening. Der er dog også en stor gruppe sociale foreninger (ca. hver tredje), der hører til i et mindre lokalsamfund og betragter sig som en lokalforening. For resten af foreningskategorierne er det i højere grad aktiviteterne og de interesser, som foreningen beskæftiger sig med, end et konkret lokalsamfund, som foreningerne er optaget af. Samtidig er det en meget lille del af foreningerne, som synes, at det er foreningens opgave at løse sociale problemer, og lokalsamfundsforeningerne synes i mindre grad end øvrige foreninger, at det er en opgave for dem. Der er således nok mange foreninger, som føler en tilknytning til et lokalsamfund og opfatter sig som lokalforening, men det rækker øjensynligt ikke til en større forpligtelse i forhold til lokalsamfundets problemer. Bedømt ud fra disse analyser har det kommunitaristiske perspektiv meget lille fodfæste i Danmark.

(4) Civilsamfundet som social mødeplads

Foreninger og organisationer, der primært er medlemsorienterede og konsensusorienterede, har de seneste år fået større legitimitet qua den store teoretiske og politiske interesse for begrebet social kapital. I dette perspektiv skal vi finde foreningernes værdi og betydning i det interne foreningsliv: i de aktiviteter, foreningen beskæftiger sig med, og den måde, den fungerer på. Foreningernes værdi ligger i den socialisering, som deltagelsen i foreningen bevirker i form af demokratisk læring, tillid, normer for samarbejde og fællesskab mv. Denne forestilling har i mange år været stærk i mange foreningers selvforståelse: "I foreningerne lærer man demokratiets spilleregler", "man erfarer, at man også skal yde for at kunne nyde" osv.

I nyere tid har denne forståelse af foreningerne fået ny energi og inspiration fra teorien om social kapital, især i den udlægning, som den amerikanske politolog Robert Putnam repræsenterer. Putnam definerer social kapital som "egenskaber ved det samfundsmæssige liv – som tillid, normer og netværk – der fremmer samarbejdet mellem deltagerne og dermed forbedrer samfundets effektivitet" (Putnam, 1993: 167. Egen oversættelse). Det centrale ved begrebet er tillid, som ifølge Putnam opstår af to med hinanden forbundne kilder: sociale netværk, hvor især foreningerne tillægges en vigtig rolle, og normer for gensidighed. Gensidighed kan både være specifik (jeg gør noget for dig, hvis du gør noget andet for mig, dvs. et bytte af tjenester eller genstande af samme værdi) og generalisere (jeg gør noget for dig uden en forventning om, at du gør noget for mig, men ud fra en forventning om, at andre på et andet tidspunkt vil gøre noget for mig). Til forskel fra et kalkulerende noget-for-noget-princip

bygger generaliseret gensidighed på en norm om, at en tillidsfuld eller altruistisk ageren i en bestemt situation og over for bestemte personer i dag betales tilbage i morgen eller senere i en anden situation af helt andre personer. "Gensidighed opstår af en række handlinger, der hver for sig er uegennyttige på kort sigt men som tilsammen og på lang sigt er en fordel for alle" (Taylor, 1982. Her citeret fra Putnam, 1993: 172. Egen oversættelse). Social kapital opstår alene i relationerne mellem individerne, og det kendetegner denne form for kapital, til forskel fra den mere håndgribelige fysiske kapital, at den vokser, når den bruges, og mindskes, når den ikke bruges. Jo mere to mennesker mødes og udviser tillid over for hinanden, jo større er den gensidige tillidsfuldhed, og jo mere må man forvente, at de kan bruge hinanden.

Ifølge Putnam har foreninger og frivillige organisationer nogle karakteristika, som i særlig grad fremmer dannelsen af social kapital. For det første er de præget af horisontale, ligeværdige sociale relationer – til forskel fra vertikale og hierarkiske relationer – som udvikler tillid mellem mennesker og fremmer kollektiv handlen. Foreningslivets vigtigste betydning er derfor, at det er en arena for aktivitet og en social mødeplads, hvor man kan lære gennem erfaring, at andre er til at stole på, bygge sociale netværk og kompetence og få interesse for samfundsspørgsmål (Wollebæk & Selle, 2002). For det andet skaber de ofte forbindelser til omverdenen i form af kontakter til og samarbejde med andre foreninger, kommunale institutioner, virksomheder mv.

Ud fra dette perspektiv er tre sider af det frivillige foreningsliv særligt interessante: (1) Det spiller en rolle, hvordan medlemmerne mødes, og hvad de mødes om. (2) Det er centralt, hvor stærke de interne relationer og bånd til foreningen og mellem medlemmerne er. (3) Det har betydning, om foreningen har 'nok i sig selv', eller om den samarbejder med og bygger bro til omverdenen.

Aktivitet og direkte interaktion

Ifølge Putnam kan alle forenings- og organisationsformer, der indebærer direkte ansigt til ansigt-interaktion, fremme dannelsen af social kapital. Det centrale er, at folk mødes jævnligt om en fælles interesse eller aktivitet, og det er ikke afgørende, at denne aktivitet har et (tilsigtet) almennyttigt eller politisk mål. Det går igen flere steder i Putnams artikler og bøger, at det især er aktivitetsforeninger, fx sangkor og idrætsforeninger, som genererer social kapital. Begrundelsen for dette er, at upolitiske foreninger og netværk er mindre præget af dominans og magt, indeholder mere direkte,

ligeværdig interaktion mellem medlemmerne, og i højere grad krydser de etablerede modsætninger og skel i samfundet, end de mere politiske foreninger gør. Det er en pointe hos Putnam, at den sociale kapital er et biprodukt, der er afledt af andre aktiviteter og formål (Putnam, 1993: 170). Vi ved, at det sociale før, under og efter dyrkelsen af en kultur- eller fritidsaktivitet spiller en stor rolle for de fleste, men det er ikke målet i sig selv. Ud fra dette ræsonnement er det først og fremmest de lokale idræts-, fritids- og kulturforeninger, som skaber og opretholder social kapital som et vigtigt fundament for demokrati og økonomisk udvikling.

Registreringen af foreninger i Fyns Amt viser, at godt halvdelen af foreningerne er sådanne fritids- og kulturforeninger, hvor medlemmerne som regel mødes – ofte i mindre grupper – en gang om ugen for at dyrke deres fælles interesse. Dertil kommer, at en stor del af de øvrige foreninger også har fritids- og kulturaktiviteter, selv om det ikke er foreningens primære mål og aktivitet. Undersøgelsen viser således, at to ud af tre foreninger beskæftiger sig med en idræts-, fritids- eller kulturaktivitet. Til sammenligning er det kun 16 pct., der beskæftiger sig med politiske mål, 4 pct., der har religiøse mål, og 18 pct., der tager sigte på sociale mål (forebyggelse, hjælp til svage grupper mv.) (tabel 4.12).

Involvering i foreningen

Skabelsen af social kapital afhænger imidlertid også af karakteren af de sociale netværk. Når vi tænker på medborgerskab og engagement i samfundet, tænker vi som regel på en aktiv og involverende deltagelse i det offentlige liv, men Putnam er af den opfattelse, at det uformelle hverdagsliv, venskab og andre former for uformel fællesskab også har stor betydning for dannelsen af social kapital. Samfundet skabes, vedligeholdes og udbygges ved, at vi besøger hinanden, skriver han (Putnam, 2000: 121). Trods dette må man antage, at det spiller en rolle, om medlemmerne kun kommer i foreningen den ene gang om ugen, hvor sangkoret øver eller motionsholdet træner, eller om de også engagerer sig i foreningen som helhed, møder op til generalforsamlingen, deltager i fester og bidrager med frivilligt arbejde.

Hver fjerde forening svarer, at mere end halvdelen af medlemmerne normalt deltager i den årlige generalforsamling og mere end hver tredje kommer, når der er fest i foreningen. Den største tilslutning til sådanne arrangementer finder vi blandt de religiøse foreninger, kulturforeningerne, de sociale foreninger og fritids- og hobbyforeningerne, mens det er et fåtal af de politiske foreninger, natur- og miljøforeningerne, de

sygdomsbekæmpende foreninger og skole- og undervisningsforeningerne, hvor mere end halvdelen af medlemmerne møder op til generalforsamlingen og til fester, hvis foreningen overhovedet afholder sådanne. Det er altså især blandt fritids- og kulturforeninger og andre foreningsformer, der ofte tilbyder fritids- og kulturaktiviteter, at vi finder den største tilslutning til foreningsarrangementer. Undtagelsen er idrætsforeningerne, men det hænger i høj grad sammen med, at der er forholdsvis mange store idrætsforeninger, og der er en klar sammenhæng mellem foreningens størrelse og andelen, der deltager i foreningsarrangementer af denne slags (tabel 4.12).

Hvad angår frivilligt arbejde, er der store forskelle på, hvor mange af medlemmerne der er involveret i frivilligt arbejde. I de religiøse foreninger er det hvert andet medlem. Dernæst kommer de internationale foreninger og fritids- og hobbyforeningerne, hvor under hver tiende medlem også arbejder frivilligt i foreningen. I de politiske foreninger, skole- og undervisningsforeningerne, kulturforeningerne og idrætsforeningerne er der også forholdsvis mange af medlemmerne, som er involveret i frivilligt arbejde (mellem 10 og 20 medlemmer pr. frivillig). I de sociale foreninger og sundhedsforeningerne er involveringen en tak lavere (mellem 20 og 30 medlemmer pr. frivillig). Den laveste involvering finder vi i de foreningsformer, som typisk arbejder for medlemmernes økonomiske, materielle og bolig-mæssige interesser (tabel 4.12). Disse forskelle hænger dog meget sammen med foreningernes størrelse. Jo større foreningen er, jo forholdsvis færre er engageret frivilligt.

Samarbejde med omverdenen

Mange foreninger – især de mindre – kendetegnes af stærke sociale bånd indadtil, hvis styrke er den interne solidaritet, gruppeloyalitet og specifikke gensidighed (man hjælper hinanden inden for gruppen). Men sådanne foreninger og sociale grupper kan også være præget af negative holdninger til grupper udenfor og kan måske derfor også være ekskluderende og mistillidsdannende. Derfor antages det, at foreninger, der også formår at bygge bro til andre grupper, foreninger, institutioner mv., er mere integrerende og bedre til at skabe tillid og gensidighed i mere generel forstand. Det er dog sjældent et enten-eller, idet begge former for social kapital findes i de fleste grupper i forskellige blandinger (Putnam, 2000: 22).

Til at belyse dette skal vi se på foreningernes svar på et spørgsmål om, hvem foreningen har samarbejde med i dag (da de besvarede skemaet) eller tidligere har haft samarbejde med. Svarene viser, at to ud af tre af foreningerne har et samarbejde med enten en anden forening, en kom-

Tabel 4.12

Medlemmernes involvering i foreningen på fire dimensioner: a) Fritids- og kulturaktiviteter, b) generalforsamling, c) foreningsfester og d) frivilligt arbejde, opdelt på foreningskategorier.

Foreningskategorier	Har fritids- og kulturaktiviteter	Mere end halvdelen af medlemmerne deltager normalt i ...		Antal medlemmer pr. frivillig i foreningen	
		Generalforsamlingen	Foreningsfester		
	Procentandel af foreningerne			42	N =
Kunst og kultur	93	42	46	15	195
Idræt, motion og dans	98	23	35	17	317
Fritid og hobby	89	34	40	9	207
Skole og undervisning	77	18	17	12	93
Sundhed/sygdom	32	13	28	33	64
Social indsats mv.	58	35	47	25	148
Miljø, natur mv.	36	5	6	22	14
Bolig og lokalsamfund	32	22	28	46	210
Politik, mv.	23	13	7	13	127
Internationale aktiviteter	39	10	29	7	50
Religion	42	54	67	2	18
Arbejde og erhverv	29	23	17	48	123
Andre foreninger	52	8	17	30	24
Alle foreninger	64	26		22	1.590

munal institution (skole, daginstitution eller andet), en kirke, en privat virksomhed eller en anden organisation. Det mest almindelige er samarbejde med en anden forening og især en forening, der beskæftiger sig med samme aktivitet, som foreningen selv gør. Samarbejde med en kommunal institution er mindre almindelig, men 30 pct. svarer dog, at de har et sådant samarbejde i dag (da de besvarede spørgeskemaet). 10 pct. har et samarbejde med en kirke, og 11 pct. har et samarbejde med en privat virksomhed. Også her ser vi, at de foreningstyper, som i særlig grad hører til i et afgrænset lokalområde (bolig- og lokalforeningerne og de 'sociale foreninger'), i lidt mindre grad end de øvrige foreningstyper har et samarbejde med andre (tabel 4.13).

Tabel 4.13

Andel af foreningerne, som har samarbejde med andre foreninger, private virksomheder, kommunale institutioner mv., opdelt på foreningskategorier (procent).

	Forening	Kommunal institution	Kirke	Privat virksomhed	Anden organisation	Samarbejde med mindst én org.	Indeks for samarbejde ¹	
Kunst og kultur	53	31	22	8	15	75	1,5	197
Ildræt, motion og dans	53	36	2	11	11	67	1,4	315
Fritid og hobby	59	24	14	8	12	70	1,4	201
Skole og undervisning	47	36	16	10	16	64	1,6	107
Sundhed/sygdom	49	31	3	12	14	62	1,2	65
Social indsats/hjælp mv.	36	28	12	4	10	59	1,1	145
Miljø, natur mv.	60	25	10	5	10	70	1,3	20
Bolig og lokalsamfund	39	28	10	14	12	55	1,2	204
Politik, juridisk bistand mv.	72	16	2	4	20	77	1,4	137
Internationale aktiviteter	67	45	8	12	16	84	1,8	49
Religion	68	11	58	5	0	84	1,5	19
Arbejde og erhverv	67	38	1	30	31	75	2,0	138
Andre organisationer	73	23	5	18	9	82	1,5	22
Alle organisationer	54	30	10	11	15	68	1,4	1.619

Omfatter alene de foreninger, som har svaret, at de har et samarbejde i dag (dvs. på det tidspunkt, skemaet blev besvaret). Foreningerne har også kunnet sætte kryds ved svarmuligheden 'har tidligere haft samarbejde'.

1. Indekset er konstrueret på følgende måde: Samarbejde med en forening = 1, ikke samarbejde = 0, osv. for alle otte samarbejdsmuligheder. Derpå er svarene summeret. Hvis foreningen ikke samarbejder med andre, har den værdien 0 på indekset, hvis den har et samarbejde på alle otte samarbejdsmuligheder, har den værdien 8 på indekset.

Sammenfatning

Godt halvdelen af foreningerne er kultur-, idræts- eller fritidsforeninger, hvor grupper af medlemmer typisk mødes en gang om ugen om en aktivitet uden anden hensigt end lysten til at dyrke den pågældende aktivitet og være sammen med andre medlemmer. Men dette aktivitetsbaserede fællesskab findes også i mange af de andre foreninger, så to ud af tre foreninger helt eller delvist har en eller flere fritids- og kulturaktiviteter på

programmet. Til sammenligning dermed udgør foreninger med politiske, religiøse, sociale og sundhedsfremmende formål en lille del af den samlede foreningsmasse. Det kendetegner endvidere de aktivitetsbaserede foreninger, at involveringen i foreningen typisk er større end i de mere politiske, velfærdsorienterede og arbejds- og boligorienterede foreninger. Forholdsvis flere deltager i generalforsamlingen og til fester, og en større andel af medlemmerne påtager sig frivilligt arbejde. En undtagelse derfra er dog de religiøse foreninger, hvor vi finder den største foreningsinvolvering. Det karakteriserer endvidere foreningslivet generelt, at majoriteten af foreninger (to ud af tre) har et samarbejde med andre foreninger, institutioner, virksomheder mv. Men det gælder i lidt mindre grad for foreninger, der er afgrænset til et mindre lokalområde, end foreninger, der har en større geografisk udstrækning. En stor del af foreningslivet lever således op til de netværk og tillidsskabende kriterier for social kapital, som Putnam har opstillet.

Fire foreningstyper – fire perspektiver

Alle fire perspektiver for den frivillige sektors rolle og betydning præger i varierende grad de forskellige foreningskategorier, og man kan ikke entydigt indplacere en forening eller en foreningskategori i en af typerne. Alle kategorier og de fleste foreninger indeholder en blanding.

Til at belyse den rolle og funktion, som foreningerne selv synes de opfylder, har vi benyttet forskellige spørgsmål, som indgik i spørgeskemaet. Her skal vi til slut placere foreningskategorierne i forhold til hinanden på de to dimensioner, som firefeltstabellen er bestemt af: I den horisontale dimension skelnes der mellem, om det forventes af foreningerne, at de arbejder for deres egne medlemmer (medlemsorienteret), eller om forventningen snarere går på, at de arbejder for bredere grupper eller samfundet som helhed (samfundsorienteret). Til at indkredse foreningernes placering på denne dimension benyttes foreningernes svar på svaralternativerne, som fremgår af tabel 4.6 og 4.10:

- “De fleste aktiviteter i foreningen er kun for medlemmerne” versus “De fleste aktiviteter i foreningen er åbne for alle interesserede”.
- “Foreningen er først og fremmest en forening for folk, der interesserer sig for de særlige aktiviteter, som foreningen beskæftiger sig med” versus “Foreningen er først og fremmest en forening for beboere i det lokalområde, hvor den hører til (som en del af lokalområdet)”.

Foreningerne kunne sætte kryds på en skala fra 1 til 5. Var de enige i det første udsagn, satte de kryds ved 1, mens krydset blev sat ved 5, hvis de var enige i det andet udsagn. Hvis foreningen hverken var helt enig i det ene eller det andet standpunkt, kunne den sætte kryds ved et tal mellem de to yderpunkter (2, 3 eller 4). Ved at sammenligne de forskellige foreningskategoriers gennemsnitstal for foreningernes svar finder man frem til foreningskategoriernes relative placering på denne dimension. Et lavt tal er udtryk for, at foreningsområdet overvejende er medlemsorienteret (minimum 1), mens et højt tal er udtryk for, at foreningsområdet overvejende er samfundsorienteret (maksimum 5).

I den vertikale dimension skelnes der mellem, om foreningerne primært er et fællesskab med andre mennesker med samme interesser (konsensusorienteret), eller om det er varetagelsen af og kampen for interesser og værdier, der i særlig grad er foreningernes opgave (konfliktorienteret). Til at indkredse foreningernes placering på denne dimension benyttes foreningernes svar på svaralternativerne, der fremgår af tabel 4.9:

- “Foreningen er i overensstemmelse med gængse holdninger i samfundet” versus “Foreningen er i opposition til dominerende holdninger i samfundet”.
- “Det er ikke vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer” versus “Det er meget vigtigt for os at overbevise andre om vores ideer”.

Indekset på den vertikale dimension er konstrueret på samme måde som indekset for den horisontale dimension. Et relativt lavt tal er udtryk for, at foreningsområdet overvejende er konsensusorienteret, mens et relativt højt tal er udtryk for, at foreningsområdet overvejende er konfliktorienteret. Ved at kombinere disse to dimensioner får vi fire foreningstypologier: interesseforeningen, den idébestemte forening, lokalforeningen og aktivitetsforeningen, jf. figur 4.14.

I øverste venstre hjørne finder vi foreninger, der er medlemsorienterede og konfliktorienterede, som vi vil betegne som ’interesseforeninger’. 23 pct. af foreningerne tilhører denne type, dvs. at indeksværdien på medlems-samfundsdimensionen er under 3, mens den på konsensus-kon-

flikt-dimensionen er 3 eller højere.² Denne foreningstype finder vi især blandt de politiske foreninger (inklusive diverse retshjælpsforeninger), branche-, professions- og fagforeningerne samt sundhedsforeningerne. Det er da også blandt disse foreningskategorier samt miljø- og naturforeningerne, at vi finder forholdsvis flest foreninger, som svarer, at de har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål. Mens 47 pct. af 'interesseforeningerne' og 41 pct. af de 'idébestemte foreninger' svarer, at de har engageret sig i politiske spørgsmål, gælder det samme kun for 24 pct. af 'lokalforeningerne' og 19 pct. af 'aktivitetsforeningerne'. For foreningslivet som helhed spiller 'interesseorganisationsperspektivet' imidlertid en relativt lille rolle. Det er et perspektiv, som spiller en meget større rolle på landsorganisationsplan.

I øverste højre hjørne findes de samfundsorienterede og konfliktorienterede foreninger, som tilhører typologien 'den idébestemte forening'. 19 pct. af foreningerne tilhører denne foreningstype, dvs. at indekxsværdien på såvel medlems-samfunds-dimensionen som konsensus-konflikt-dimensionen er 3 eller højere. Dette perspektiv spiller en betydelig større rolle på landsplan end på det lokale og regionale plan. Den idébestemte forening finder vi først og fremmest hos de religiøse foreninger, natur- og miljøforeningerne og de internationale foreninger. Det er især disse foreningskategorier sammen med kategorierne 'politik' og 'skole og undervisning', der kommer tættest på kriterierne for at være en 'folkebevægelse', hvor kampen for og udbredelsen af særlige værdier, holdninger eller ideologier er en væsentlig side af foreningernes selvforståelse, samtidig med at de er en del af en bevægelse (medlem af en landsorganisation o.l.). Det er da også de idébestemte foreninger og interesseforeningerne, dvs. foreninger, der er konfliktorienterede, der især bygger på særlige værdier eller ideologier.

I nederste højre hjørne finder vi de samfundsorienterede og konsensusorienterede foreninger, som tilhører typologien 'lokalforening'. 25 pct. af foreningerne er efter denne opgørelsesmetode lokalforeninger, dvs. at indekxsværdien på medlems-samfunds-dimensionen er 3 eller højere, mens den på konsensus-konflikt-dimensionen er under 3. Det er først og fremmest blandt bolig- og lokalforeningerne og i noget mindre grad skole-

2. Foreninger, som har medianværdien 3 på dimensionen, er i denne fordeling placeret i den samfundsorienterede eller den konfliktorienterede side af den pågældende dimension. Det gælder for henholdsvis 26 pct. og 23 pct. af foreningerne.

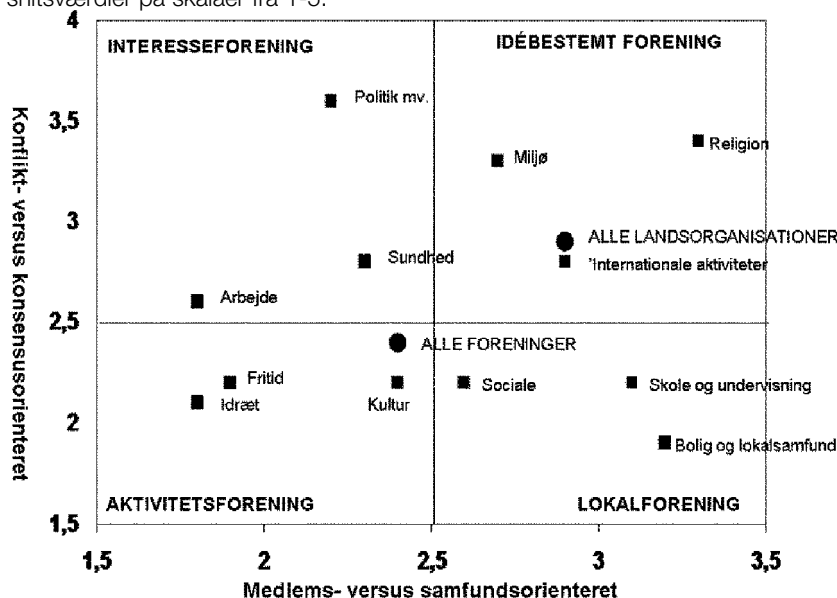
og undervisningsforeningerne og de sociale foreninger, at vi finder denne foreningstype. Det er også disse foreningskategorier samt idræts- og fritidsforeningerne, der har forholdsvis flest foreninger, der hører til i et afgrænset lokalt område. Den anden side af det kommunitaristiske samfundsideal – at foreningen føler sig forpligtet til at løse sociale problemer i samfundet – lever lokalforeningen dog typisk ikke op til. 63 pct. af lokalforeningerne og 52 pct. af aktivitetsforeningerne svarer således entydigt, at det “ikke er foreningens opgave at løse sociale problemer”. Hos ’interesseforeningerne’ og ’de idébestemte foreninger’ er det henholdsvis 37 og 39 pct. Lokalforeningen samler således folk fra lokalsamfundet, men de fleste af disse foreninger føler sig ikke ansvarlige for hele lokalsamfundet.

I nederste venstre hjørne er foreningerne både medlemsorienterede og konsensusorienterede, og denne foreningstype betegner vi som ’aktivitetsforening’. 34 pct. af foreningerne tilhører denne foreningstype, dvs. at indekssværdien på såvel medlems-samfunds-dimensionen som konsensus-konflikt-dimensionen er under 3. Aktivitetsforeningen findes først og fremmest blandt idrætsforeningerne, kulturforeningerne og fritids- og hobbyforeningerne. Det falder naturligt at benytte denne betegnelse, fordi disse foreninger først og fremmest samler medlemmer om en idræts-, fritids- eller kulturaktivitetsinteresse. Sammen med de religiøse foreninger og de sociale foreninger er det også disse foreninger, der bedst formår at involvere medlemmerne (deltagelse i foreningsfester, den årlige generalforsamling eller frivilligt arbejde). Dette aktivitetsbaserede fællesskab findes imidlertid også i mange af foreningerne under de andre foreningskategorier. I det hele taget lever en meget stor del af foreningslivet op til antagelserne om, hvordan foreninger kan bidrage til dannelsen af social kapital, mens det spiller en forholdsvis lille rolle i landsorganisationerne.

Indekssværdierne på de to dimensioner for foreningerne som helhed ligger tæt på centrum i firefeltstabellen. I sammenligning dermed befinder landsorganisationerne under ét sig tættere på øverste højre hjørne, dvs. at de både er mere samfundsorienterede og mere konfliktorienterede, end foreningerne er. Af hensyn til overskueligheden er gennemsnitsværdierne for de enkelte landsorganisationskategorier ikke indplaceret i tabellen, men for næsten alle kategorierne er værdierne længere til højre og/eller højere end gennemsnitsværdierne for de tilsvarende foreningskategorier. Den eneste afvigelse fra dette mønster finder vi inden for kategorien ’undervisning og skole’, hvor landsorganisationerne er mere medlemsorienterede, end de lokale foreninger er.

Figur 4.14

Foreningernes syn på deres egen rolle, opdelt på foreningskategorier. Gennemsnitsværdier på skalaer fra 1-5.

SAMMENFATNING

På baggrund af registreringen af frivillige organisationer i Fyns Amt kan det samlede antal i Danmark beregnes til ca. 65.000 foreninger, 6.800 selvejende institutioner og 6.600 almennyttige fonde. Dertil kommer knap 3.000 frivillige landsorganisationer.

De frivillige organisationer fordeler sig på mange samfundsområder. 57 pct. af foreningerne beskæftiger sig primært med fritids- og kulturaktiviteter, hvad enten det drejer sig om amatørkultur, idræt, en hobby eller fritidsundervisning (aftenskole). Det næststørste foreningsområde beskæftiger sig med en anden væsentlig side af befolkningens hverdag: arbejdet. Det er fagforeninger, brancheforeninger og professionsforeninger, der tilsammen udgør 12 pct. af foreningerne. De idébaserede foreninger – 'politik', 'religion', 'miljø', 'internationalt arbejde' mv. – tæller tilsammen 11 pct. af alle foreningerne. Foreninger for 'bolig og lokalsamfund' – bl.a. beboerforeninger, grundejerforeninger, ejerlejlighedsforeninger og kolonihaveforeninger – udgør 11 pct.. Endelig omfatter de sociale og sygdomsbekæmpende foreninger 9 pct. af alle foreningerne. De selvejende institutioner findes især på fire samfundsområder: 'social service og sundhed' (33

pct.), 'undervisning' (27 pct.), 'idræt og kultur' (24 pct.) og 'lokalsamfund' (16 pct.). Hos landsorganisationerne udgør branche- og fagforeningerne en meget større del og fritids- og kulturorganisationerne en mindre del af det samlede antal landsorganisationer, end de tilsvarende organisationskategorier gør på lokalt niveau.

Trods store forskelle mellem organisationsformerne og mellem organisationskategorierne viser undersøgelsen også, at der er flere fælles træk ved de frivillige organisationer. For det første finder vi mange nye organisationer. Halvdelen af de eksisterende frivillige organisationer er dannet siden 1975, og hver fjerde er dannet siden 1990. Det gælder både for foreninger, selvejende institutioner og landsorganisationer. Det tyder på en betydelig vækst i den frivillige sektor. Men det kan også hænge sammen med en kontinuerlig udskiftning i sektoren, fordi der også er mange foreninger og institutioner, der hører op. Undersøgelsen tyder dog på, at tilvæksten af organisationer har været større end frafaldet. Samtidig viser undersøgelsen, at antallet af medlemmer og deltagere i såvel foreningerne som de selvejende institutioner er voksende.

For det andet udgør det frivillige arbejde en væsentlig ressource. I foreningslivet er langt de fleste foreninger helt afhængige af frivillige, og det gælder også for de fleste landsorganisationer, mens det frivillige arbejde i højere grad fungerer som et vigtigt supplement i de selvejende institutioner. 80 pct. af foreningerne benytter udelukkende frivillig og ulønnet arbejdskraft, 91 pct. af alt arbejdet udføres af frivillige, og udgifterne til løn udgør kun 7 pct. af de samlede udgifter. I sammenligning med foreningerne udgør det lønnede arbejde en meget større del af det samlede arbejde i de selvejende institutioner. Hver fjerde institution har ingen udgifter til løn, 33 pct. af alt arbejde er frivilligt, og lønudgifterne udgør 48 pct. af de samlede udgifter. Blandt landsorganisationerne benytter 51 pct. sig udelukkende af frivillig arbejdskraft, og 18 pct. af udgifterne går til løn. Det er fortrinsvis de mange små landsorganisationer, der ikke har lønnede medarbejdere.

Der er dog store forskelle mellem organisationskategorierne på, hvor meget det frivillige arbejde betyder. Det største frivillige arbejde finder vi i idrætsforeningerne, mens der arbejdes mindst frivilligt i foreninger inden for 'undervisning og skole', 'miljø og natur', 'politik mv.' og 'arbejde'. Blandt de selvejende institutioner arbejdes der mest frivilligt i institutioner for 'kunst og kultur', mens det frivillige arbejde spiller en lille rolle i institutionerne inden for 'idræt og fritid' (fx selvejende idrætshaller).

For det tredje synes det store flertal af foreninger, landsorganisa-

tioner og selvejende institutioner ikke, at det er et stort problem at skaffe nye frivillige. De foreninger og institutioner, som især synes, at det er et problem, er også foreninger og institutioner, hvor det frivillige arbejde udgør hovedparten eller alt arbejde i organisationen. Derfor er der også flere foreninger end institutioner, som synes, at det er et stort problem. Men selv om det blandt foreningerne opleves som et af de største problemer, så er det kun hver femte forening, som synes, at det er et stort problem, og andelen, som slet ikke synes, at det er et problem, er dobbelt så stor. Samtidig er der meget stor tilslutning til idealet om, at arbejdet skal udføres af frivillige. Kun 5 pct. af foreningerne synes entydigt, at arbejdet i foreningerne i højere grad bør lønnes. Blandt de selvejende institutioner er tilslutningen til idealet knap så stor, idet hver femte institution synes, at alt arbejde bør udføres af ansatte. Det er først og fremmest en holdning, man finder blandt de institutioner, der allerede helt overvejende er professionaliseret.

Analysen viser imidlertid også, at den frivillige sektor har mange 'ansigter'. Af den store mangfoldighed af foreninger og organisationer kan der identificeres fire typer, hvis samfundsmæssige betydning og rolle er forskellig.

Interesseforeningen kæmper for medlemmernes interesser inden for et afgrænset område, og en væsentlig side af foreningens virke går ud på at få indflydelse på politiske beslutninger. Det er især politiske foreninger (inklusive diverse retshjælpsforeninger), branche-, professions- og fagforeningerne samt sundhedsforeninger, der fungerer som 'interesseforening'.

Den *idébestemte forening* har i højere grad et samfundsperspektiv. Sigtet er ikke egne medlemmers snævre interesser, men snarere hele samfundets bedste. Det er sådanne foreninger, som kommer nærmest definitionen af en 'folkebevægelse'. Denne foreningstype finder vi først og fremmest hos de religiøse foreninger, natur- og miljøforeningerne, de internationale foreninger og til dels de politiske foreninger, men det er en type, der i højere grad findes på landsplan end på det lokale og regionale plan.

Lokalforeningen har i princippet også et samfundssigte. Ikke hele samfundet og meget mindre ideologisk end den idébaserede forening, men mere lokalt med sigte på varetægelse af et boligområdes interesser og løsning af lokale problemer, fx i form af boligforeninger, grundejerforeninger, skole- og undervisningsforeninger og en del sociale foreninger (især mange pensionistforeninger) og idræts- og fritidsforeninger. 'Lokalforeningen' samler folk fra lokalsamfundet, men de er ikke kommunitaristiske i den forstand, at de føler sig medansvarlige for hele lokalsamfundets ve og vel.

Den sidste og mest udbredte foreningstype er *aktivitetsforeningen*. Det er foreninger, der ligesom interesseforeningen primært har fokus på egne medlemmer, men ikke for at varetage medlemmernes interesser, som fagforeningen gør, men som et fællesskab om en fritids- og kulturinteresse, som medlemmerne dyrker sammen. Disse foreningers værdi ligger i den socialisering, som deltagelsen i foreningen bevirker. Et perspektiv, der de seneste år har fået ny aktualitet med teorien om sådanne foreningers betydning for dannelsen af social kapital. Denne foreningstype finder vi først og fremmest blandt idrætsforeningerne, kulturforeningerne og fritids- og hobbyforeningerne, men det præger også mange af de andre foreninger.

NONPROFITSEKTORENS SAMFUNDSØKONOMISKE OG BESKÆFTIGELSESMÆSSIGE BETYDNING

Thomas P. Boje

INDLEDNING

Formålet med dette kapitel er at analysere den samfundsmæssige betydning af den frivillige nonprofitsektor i Danmark. Dette vil blive gjort på flere forskellige måder. For det første vil sektorens samfundsøkonomiske betydning i Danmark blive kortlagt med baggrund i oplysninger hentet fra Danmarks Statistiks nationalregnskabsstatistik. For det andet vil omfanget af lønnet arbejde og ulønnet frivilligt arbejde, som bliver udført i nonprofitsektoren blive beregnet og dets beskæftigelsesmæssige og økonomiske betydning for det danske samfund blive vurderet. Der vil endvidere blive foretaget beregninger dels af den frivillige nonprofitsektors betydning som helhed, dels af hvilket omfang ulønnet frivilligt arbejde og nonprofitorganisationers økonomiske aktiviteter har inden for forskellige sektorer af det danske samfund¹.

Analysen bygger på oplysninger hentet fra de tre empiriske undersøgelser, som er foretaget i forbindelse med Frivillighedsundersøgelsen i Danmark. Danmark Statistik har med baggrund i nationalregnskabssta-

1. Analysen er udarbejdet på baggrund af data fra 'Frivillighedsundersøgelsens' tre delstudier og med assistance fra lektor Bjarne Ibsen, SDU (organisationsundersøgelsen), stud.scient.soc. David Rosdahl, SFI (befolkningsundersøgelsen) samt fuldmægtig Martin Ausker Hørdum, Danmarks Statistik.

tistikkens definitioner beregnet nonprofitsektorens indtægter, udgifter, værditilvækst, omfang af lønnet arbejde i sektoren samt overførsler til sektoren fra stat og kommune. Organisationsundersøgelsen (se kapitel 4) har gennem spørgeskemaer til frivillige organisationer i Fyns Amt kortlagt indtægter og udgifter for de frivillige organisationer, og endelig har Befolkningsundersøgelsen (se kapitel 3) gennem en spørgeskemaundersøgelse indhentet oplysninger om omfanget af gaver, bidrag mv., som er givet af individuelle personer til frivillige organisationer, samt omfanget af ulønnet frivilligt arbejde udført i det danske samfund år 2004.

NONPROFITSEKTORENS INDTÆGTER OG UDGIFTER SAMT VÆRDITILVÆKST

Der er tale om meget forskellige fremgangsmåder ved beregningen af de økonomiske nøgletal, og det er derfor heller ikke overraskende, at de forskellige undersøgelser kommer frem til forskellige talstørrelser. Med tanke på de meget forskellige fremgangsmåder ved beregningen af tallene og den store usikkerhed i forbindelse med opregning fra de forskellige undersøgelser er det dog bemærkelsesværdigt, at forskellene i beløbstørrelsen for de samlede indtægter og udgifter i nonprofit/frivillighedssektoren ikke er større, når Nationalregnskabsundersøgelsens og Organisationsundersøgelsens tal sammenlignes. Her skal blot for illustration angives de vigtigste nøgletal (tabel 5.1).

Ifølge tabel 5.1 er det primært, hvad angår beregningen af indtægterne, at Organisationsundersøgelsen synes at undervurdere størrelsen. For det første er denne undersøgelses beregninger estimeret på baggrund af forholdene blandt nonprofitorganisationer i Fyns Amt, for så vidt angår foreninger, og for hele landet, hvad angår landsorganisationer. Et frafald af ganske få landsorganisationer med store indtægter gennem overførsler fra stat og kommune samt organisationer med betydelige midler fra indsamlinger kan have medført store udsving i Organisationsundersøgelsens regnskabstal. For det andet er de selvejende institutioner væsentligt mere udbredt i det Storkøbenhavnske område end i Fyns Amts, hvilket gør, at deres indtægter kan være underestimeret i Organisationsundersøgelsen. En indikation på, at det netop er inden for selvejende institutioner, at beregningen af indkomsterne for nonprofitorganisationer på baggrund af Organisationsundersøgelsens tal kan være undervurderet, får vi ved at se på indtægter for de kategorier, hvor de offentlige tilskud er størst – 'uddan-

Table 5.1

Økonomiske nøgletal for nonprofitsektoren i Danmark.

Nationalregnskabstal fra Danmarks Statistik, 2003	
Nonprofitsektorens bruttonationalprodukt (BNP)	36.747 mio.
I procent af BNP for den danske økonomi	2.6 pct.
Samlede indtægter	96.486 mio.
Heraf:	
Tilskud, kontingenter og deltagerafgifter	62.498 mio.
Markedsværdi af serviceydelser og vareproduktion	27.484 mio.
Arv og andre kapitaloverførsler	938 mio.
Samlede udgifter	92.962 mio.
Heraf:	
Forbrug i produktionen	35.983 mio.
Lønninger mv.	41.889 mio.
Regnskabstal fra Organisationsundersøgelsen, 2004	
Samlede indtægter ¹	80.265 mio.
Heraf:	
Tilskud, kontingenter og deltagerafgifter	51.155 mio.
Salg af service og udlejning	10.527 mio.
Gaver, bidrag mv. fra enkeltpersoner	7.330 mio.
Samlede udgifter	87.195 mio.

1. I Organisationsundersøgelsen findes kun sparsomme oplysninger om indtægter og udgifter for filantropi (fonde mv.). For denne gruppe af nonprofit virksomhed er oplysningerne fra Danmarks Statistiks nationalregnskab blevet anvendt, hvilket betyder, at der til Organisationsundersøgelsens oplysning om indtægter og udgifter for filantropi er tillagt 3.305 mio. for indtægter og 1.968 mio. for udgifter.

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelsen for nonprofitsektoren, 2003, og Organisationsundersøgelsen, 2004.

nelse mv.', 'social service' og 'internationale organisationer'. Her er Organisationsundersøgelsens tal klart mindre end nationalregnskabet tal. På den anden side er indtægterne for en række kategorier med mange små medlemsbaserede organisationer som 'kultur og fritid', 'bolig og lokalsamfund' samt 'branche og faglige organisationer' underestimeret i Nationalregnskabsundersøgelsen. Inden for disse sektorer finder vi en lang række små lokalt forankrede nonprofitorganisationer. Disse organisationer er kun delvist medtaget i Nationalregnskabsundersøgelsens tal, hvor kun organisationer med CVR-nummer er medtaget (se Boje & Ibsen, 2006: kap. 7).

INDTÆGTER OG UDGIFTER I DEN DANSKE NONPROFITSEKTOR

I tabel 5.2 er den danske nonprofitsektors indtægter og udgifter angivet for sektorens forskellige kategorier. Heraf fremgår det, at den økonomisk do-

minerende nonprofit kategori er 'uddannelse mv.', som står for knap en tredjedel af både indtægter og udgifter. Samlet set disponerer de tre velfærdssektorer – 'uddannelse', 'sundhed' og 'social service' – over knap halvdelen af de totale økonomiske midler til nonprofitsektoren målt ved sektorens indtægter såvel som udgifter.

Tabel 5.2

Nonprofitsektorens samlede indtægter og udgifter fordelt på organisationskategorier¹.

	Samlede indtægter		Samlede udgifter	
	I mio. kr.	I procent af total	I mio. kr.	I procent af total
Kultur og fritid	9.111	9,4	9.853	10,6
Uddannelse mv.	30.935	32,1	29.651	31,9
Sundhed	2.024	2,1	2.007	2,2
Social service	14.401	14,9	14.301	15,4
Miljø og natur	252	0,3	257	0,3
Bolig og lokalsamfund	7.659	7,9	8.031	8,6
Politik, rådgivning, bistand	873	0,9	896	1,0
Filantropi	3.305	3,4	1.968	2,1
Internationale organisationer	1.837	1,9	1.669	1,8
Religion	1.048	1,1	1.021	1,1
Branche og faglige organisationer	23.156	24,0	21.028	22,6
Andet	1.885	2,0	2.260	2,4
Total	96.486	100,0	92.962	100,0

1. Organisationskategorierne er i dette kapitel en betegnelse for de 12/14 ICNPO-kategorier, som den sektor er opgjort gennem. Se beskrivelse i indledningen til kapitel 3.

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelsen for Nonprofitsektoren, 2003.

I det følgende er indtægter og udgifter i den danske nonprofitsektor mere detaljeret analyseret. Denne gennemgang af indtægter og udgifter vil blive suppleret med to afsnit: Et afsnit, hvor mønsteret i filantropi bliver mere indgående analyseret. Dette siger noget om, hvor sektoren har sin folkelige opbakning, og til hvilket formål individer og virksomheder giver sine donationer. Og et andet afsnit, hvor den værditilvækst, som skabes i nonprofitsektoren, bliver analyseret for at belyse sektorens samfundsøkonomiske betydning.

Indtægter

Her startes ud med den frivillige sektors indtægter på baggrund af Danmarks Statistiks nationalregnskabsoplysninger. Samlet er nonprofit- eller frivillighedssektorens indtægter ifølge nationalregnskabsanalysen opgjort til godt 96 mia. kr. Det er som nævnt sektoren 'uddannelse mv.', som er størst og samlet disponerer over en tredjedel af nonprofitsektorens indtægter. Dernæst kommer 'branche og faglige organisationer' med de store fagforeninger og professionelle organisationer. Denne sektor disponerer over knap en fjerdedel af sektorens indtægter i nonprofitsektoren. Væsentligt mindre er kategorien 'social service', som disponerer over 15 pct. af nonprofitsektorens indtægter og 'kultur og fritid' samt 'bolig og lokalsamfund', som hver for sig har indtægter svarende til knap en tiendedel af den samlede sektors indtægtsportefølje. Resten af nonprofitsektorens organisationskategorier repræsenterer små andele af de samlede indtægter – mindre end 3 pct. af den totale indkomst.

Nonprofitsektorens indtægter stammer primært fra tre primære kilder: som er overførsler fra stat og kommune (43,7 pct. af de samlede indtægter), værdi af produktion af service og varer (28,5 pct.) samt kontingenter, indsamlinger mv. (21,1 pct.). Den sidste del af indtægterne opnås gennem arv, donationer og udbytte fra kapitalanbringelser, og disse indtægtskilder andrager totalt mindre end 7 pct. af de samlede indtægter – se tabel 5.3.

Fordelingsprofilen, hvad angår indtægtskilderne, er for de enkelte organisationskategorier meget forskellige. Kategorien 'uddannelse mv.', som stod for den største andel af indtægterne i nonprofitsektoren, er sammen med kategorierne 'social service' og 'internationale organisationer' de undergrupper inden for nonprofitsektoren, som modtager den altovervejende andel af sin indtægt gennem tilskud fra stat og kommuner. Den diametrale modsætning til disse områder er 'sundhed', der består af få store landsorganisationer – Kræftens Bekæmpelse mv. – som primært får sine midler gennem landsindsamlinger. Denne kategori fylder dog kun beskedent i den samlede nonprofitsektor. En anden og økonomisk mere betydningsfuld kategori med store indtægter fra kontingenter, indsamlinger mv. er 'branche og faglige organisationer', hvis indtægter altovervejende kommer fra kontingenter betalt af medlemmer af de faglige organisationer. For en anden medlemsdomineret kategori i nonprofitsektoren – 'kultur og fritid' – er indtægterne væsentligt mere ligeligt fordelt på de tre dominerende indtægtskilder – offentlige tilskud, kontingenter mv. samt produktion af service og varer. Sammen med 'branche og faglige organisationer'

Tabel 5.3

Den danske nonprofitsektors indtægtskilder fordelt på de 12 organisationskategorier. Procent af totale indtægter i kategorien.

	Overførsler fra stat og kommune	Kontingen- ter, ind- samlinger mv.	Værdi af service- og vare- produktion	Renteind- tægt, kapi- talover- førsler mv.	Totale ind- tægter
Kultur og fritid	32,5	28,4	33,7	5,4	100,0
Uddannelse mv.	77,1	0,5	21,2	1,2	100,0
Sundhed	11,6	70,6	12,2	5,6	100,0
Social service	79,0	1,6	17,6	1,8	100,0
Miljø og natur	12,3	44,4	21,0	22,3	100,0
Bolig og lokalsamfund	5,8	22,5	54,5	17,2	100,0
Politik, rådgivning, bistand	27,6	39,9	20,3	12,2	100,0
Filantropi	20,2	16,4	15,6	47,8	100,0
Internationale organisationer	73,5	10,0	10,7	5,8	100,0
Religion	19,8	24,2	21,3	34,7	100,0
Branche og faglige organisationer	1,4	52,9	37,9	7,8	100,0
Andet	23,1	20,4	50,8	5,7	100,0
Total	43,7	21,1	28,5	6,7	100,0

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelsen for nonprofitsektoren, 2003.

er 'kultur og fritid' samt 'bolig og lokalsamfund' de kategorier, hvor produktion af service og varer har størst betydning som indtægtskilde fra kategoriens aktiviteter.

Renteindtægter, kapitaloverførsler mv. spiller en beskedent rolle i den danske nonprofitsektor, men er dog en central indtægtskilde for to kategorier – 'filantropi' og 'religion'. Inden for 'filantropi' er en meget stor del af de almennyttige fondes økonomiske midler skaffet gennem renteindtægter og andre midler hentet fra deres grundkapital. For 'religion' er der også tale om betydelige renteindtægter, men i endnu højere grad kommer de økonomiske midler i denne sektor fra kapitaloverførsler fra deres udenlandske kirkesamfund. Her skal det i parentes bemærkes, at den danske folkekirke ikke er medregnet som en del af nonprofitsektoren i og med, at denne er at betragte som en statslig institution i modsætning til den svenske kirke, som siden 1999 har haft status af nonprofit organisation (se Wijkstöm & Einarsson, 2006).

Som nævnt omfatter overførsler fra stat og kommune samlet næ-

sten 44 pct. af sektorens indtægter. I forhold til gennemsnittet for landene, der er omfattet af Johns Hopkins-undersøgelsen er denne andel omkring 10 pct. højere i Danmark (Salamon, Sokolowski et al., 2003). Overførsler fra stat og kommune til nonprofitorganisationer går altovervejende til institutionerne inden for velfærdssektoren. For både 'uddannelse' og for 'social service' er der tale om et stort antal af selvejende institutioner, som får meget betydelige driftstilskud til gennemførelse af uddannelser og til varetagelse af omsorgsopgaver. Samlet tilflød der de tre velfærdssektorer mere end i alt 84 pct. af det totale offentlige tilskud til den frivillige sektor. De andre sektorer, som modtager væsentlig økonomisk støtte fra stat og kommune, er 'internationale organisationer', som får støtte til oplysningsopgaver og til varetagelse af opgaver i forbindelse med det internationale bistandsarbejde samt organisationer inden for 'kultur og fritid', som primært modtager støtte til fritidsaktiviteter i form af tilskud til leje af lokaler og til arrangementer for børn og unge over folkeoplysningslovgivningen (se Boje & Ibsen, 2006: kapitel 3).

Man kan således lidt forenklet sige, at en meget betydelig del af den danske frivillighedssektor har karakter af at være et supplerende eller konkurrerende tilbud om serviceydelser i forhold til den offentlige forvaltnings institutioner, mens egentlig vareproducerende nonprofitorganisationer – typisk forstået som den sociale økonomi – indtager en helt perifer rolle i det danske samfund. Her skal det dog erindres, at den kooperative sektor ikke er medtaget i denne analyse af den danske nonprofitsektor.

For så vidt angår indtægter fra kontingenter og indsamlinger mv., gik over halvdelen af den samlede indtægt til 'branche og faglige organisationer', mens 'kultur og fritid' modtog omkring 13 pct. af sektorens samlede indtægter fra kontingenter, indsamlinger mv. Den store overvægt på 'branche og faglige organisationer' er ikke overraskende med tanke på, at deres primære indtjening kommer fra faglige kontingenter betalt af organisationernes medlemmer. Det samme gælder en stor del af de indtægter i form af kontingent mv., som sektoren for kultur og fritid modtager.

I den internationale Johns Hopkins-undersøgelse skelnes der mellem overførsel af offentlige midler og midler, som sektoren selv har fremskaffet. Til den sidste kategori hører de indtægter, som nonprofitorganisationer har fra kontingenter, indsamlinger, deltagerbetaling, produktion af varer mv. Den totale indtægt for de danske nonprofit institutioner, fremskaffet gennem egne aktiviteter, er på knap 50 pct. af sektorens sam-

lede indtægter, hvilket svarer ganske godt til gennemsnittet for samtlige lande inkluderet i Johns Hopkins-undersøgelsen, hvor andelen er beregnet til 53,4 pct. (Salamon, Sokolowski et al., 2003). Hvad angår de enkelte organisationskategorier er andelen af indtægter fremskaffet gennem egne aktiviteter størst inden for 'branche og faglige organisationer' efterfulgt af 'sundhed' samt 'bolig og lokalsamfund'. Det vil sige kategorier domineret af interesseorganisationer og pressionsgrupper med betydeligt omfang af forskellige former for produktion af serviceydelser for medlemmerne. Mindst er indtægterne fra egen aktivitet inden for velfærdssektorerne 'uddannelse m.v.' og 'social service', hvor det er de statslige tilskud, som dominerer og er forudsætningen for produktionen af serviceydelser.

Udgifter

De samlede udgifter til produktion af service og andre produkter inden for nonprofitsektoren er på knap 93 mia. kr. Heraf udgør udgifter til løn knap halvdelen – nemlig 45 pct. – mens udgifterne til produktion af service og varer udgør knap 40 pct. af de samlede udgifter. De resterende udgifter, som nonprofitorganisationer har, er renteudgifter og overførsler til andre nonprofitorganisationer.

Med hensyn til udgifterne er, som det var tilfældet for indtægterne, de tre vigtigste kategorier af nonprofitorganisationer: 'uddannelse mv.' (31,9 pct.), 'branche og faglige organisationer' (22,6 pct.) og 'social service' (15,4 pct.) i den nævnte rækkefølge. Dernæst følger 'kultur og fritid' samt 'bolig og lokalsamfund' med udgifterne til produktionen af den service, som ydes af disse sektorer, svarende til 9-11 pct. af nonprofitsektorens samlede udgifter. Velfærdssektoren står således for lige knap halvdelen af de samlede afholdte udgifter i nonprofitsektoren. For de øvrige organisationskategorier er der tale om beskedne andele af de totale udgifter.

Totalt udgør lønudgifterne som nævnt 45 pct. af sektorens samlede udgifter, men for de to velfærdssektorer – 'uddannelse mv.' og 'social service' – udgør lønudgifterne op mod to tredjedele af de samlede udgifter. En anden sektor, hvor lønudgifterne spiller en betydelig rolle, er 'branche og faglige organisationer', hvor lønudgifter omfatter godt 36 pct. af de samlede udgifter. Inden for de øvrige dele af den frivillige sektor er lønudgifterne væsentligt mindre og udgør typisk omkring en fjerdedel eller mindre af de samlede udgifter. Øvrige udgifter, som primært omfatter renteudgifter og overførsler til andre nonprofitorganisationer, andrager samlet 16 pct. af de totale udgifter, men er særlig store for kategorien

Tabel 5.4

Udgifternes fordeling på kategorier i den danske nonprofitsektor. Procent.

	Udgifter til lønnet arbejdskraft	Udgifter til produktion af service mv.	Øvrige udgifter afholdt af nonprofitorganisationen	Samlede udgifter i nonprofit-kategorierne
Kultur og fritid	25,9	47,2	26,9	100,0
Uddannelse mv.	58,4	31,2	10,4	100,0
Sundhed	24,6	61,9	13,5	100,0
Social forsorg	67,3	27,2	5,5	100,0
Miljø og natur	23,7	61,5	14,8	100,0
Bolig og lokalsamfund	28,7	44,9	26,4	100,0
Politik, rådgivning og bistand	27,7	50,4	21,9	100,0
Filantropi	15,1	57,5	27,4	100,0
Internationale aktiviteter	26,5	28,9	44,5	100,0
Religion	24,9	50,2	24,9	100,0
Branche og faglige organisationer	36,2	45,6	18,2	100,0
Andet	29,8	45,2	25,9	100,0
Total i procent	45,1	38,7	16,2	100,0

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelse, 2003.

'internationale aktiviteter', hvor en række store organisationer i betydeligt omfang administrerer midler for andre nonprofitinstitutioner.

FILANTROPI

Filantropi defineres i Frivillighedsundersøgelsen som værdien af de gaver og bidrag, nonprofitorganisationer modtager i form af penge eller naturallier fra enkeltindivider, fonde, virksomheder og andre nonprofitorganisationer i indland såvel som i udlandet. Inkluderet er både bidrag fra indsamlinger, individuelle bidrag, gaver, arv og støtte fra virksomheder, men ikke kontingenter, deltagerbetaling eller støtte fra stat og kommuner.

Opgørelsen over filantropi er hentet fra forskellige kilder, nemlig Organisationsundersøgelsen, hvor der detaljeret spørges til, om de frivillige organisationer har modtaget støtte fra enkeltpersoner, fra virksomheder og fra fonde eller andre nonprofitorganisationer samt fra Befolkningsundersøgelsen, hvor der spørges, om den interviewede har givet økonomiske bidrag til frivillige organisationer bortset fra betaling af kontingent

inden for det sidste år. I tabel 5.5 er det samlede beløb, modtaget i forhold til hvad Frivillighedsundersøgelsen definerer som filantropi, opgjort.

Tabel 5.5

Filantropi – gaver fra individer, virksomheder, fonde eller andre nonprofitorganisationer. Mio. kr.

	Individer eller husholdninger	Virksomheder	Fonde og andre NPI ¹	Totale indtægter fra filantropi
Kultur og fritid	751	535	1.036	2.322
Uddannelse mv.	64	4	84	152
Sundhed	614	6	133	752
Social service	304	57	274	635
Miljø og natur	98	20	68	186
Bolig og lokalsamfund	44	11	15	70
Politik, rådgivning, bistand	101	2	6	109
Internationale organisationer	410	66	261	737
Religion	467	0	14	481
Branche og faglige organisationer	42	99	1.685	1.826
Andet	39	8	13	52
N	2.936	807	3.588	7.330
I procent	40,0	11,0	49,0	100,0

1. NPI = nonprofitinstitutioner.

Kilde: Beregnet med baggrund i oplysninger hentet fra Organisationsundersøgelsen, 2004, og Befolkningsundersøgelsen, 2004, SFI.

To sektorer er klart dominerende, hvad angår den samlede filantropi, nemlig 'kultur og fritid' samt 'branche og faglige organisationer'. Tilsammen modtager de mere end 55 pct. af det samlede beløb, som gives i filantropi. For den store gruppe af organisationer, som er omfattet af 'kultur og fritid', er det helt overvejende fritidsorganisationerne, som modtager denne form for midler indsamlet gennem det store antal af støtteforeninger, som findes inden for 'idræt og kultur'. For 'branche og faglige organisationer' hidrører indtægterne under filantropi primært fra fonde og andre nonprofitorganisationer og stort set ikke fra individuelle bidrag. Endelig er filantropi også en central indtægtskilde for 'sundhed' og for 'internationale organisationer' (indsamlinger).

Inden for tre organisationskategorier spiller gaver fra individer og husholdninger en helt central rolle. 'Religion' er suverænt den sektor, som modtager den højeste andel af sine penge fra individuelle gaver (indsam-

linger og donationer). Samme mønster finder vi dog også for 'politik, rådgivning og bistand' samt i noget mindre grad for frivillige organisationer i 'sundhed' i form af indsamlinger og donationer. Blandt organisationer inden for 'kultur og fritid' samt 'branche og faglige organisationer' er den vigtigste kilde for filantropiske gaver andre nonprofitinstitutioner eller fonde i form af tilskud fra nationale paraplyorganisationer eller bidrag fra fonde til specifikke aktiviteter.

Bidrag fra virksomheder spiller for alle typer af frivillige organisationer en overraskende beskedne rolle. Den eneste sektor, som får betydelige midler fra virksomheder, er organisationer inden for 'kultur og fritid', hvor virksomheders sponsorater til sportsklubber samt private donationer til kultur såvel som idræt har et ganske betydeligt og stigende omfang.

VÆRDITILVÆKSTEN I DEN DANSKE NONPROFITSEKTOR

På samme måde, som det gøres for det samlede danske nationalregnskab, kan der for den frivillige sektors nonprofitvirksomheder opstilles en produktionskonto, og derudfra beregnes nonprofitsektorens bruttoværditilvækst og bruttonationalprodukt. Bruttonationalproduktet er opgjort ud fra produktionssiden ved fra produktionsværdien i markedspriser at trække den totale værdi og de omkostninger, som går til at gennemføre produktionen. Det være sig materialer og serviceydelser, som skal til for at udføre produktionen. I en nationaløkonomisk sammenhæng er dette den gængse måde at opgøre værdien af den økonomiske tilvækst på. Men for personer involveret i den frivillige sektor enten som frivillige eller som ansatte ville det utvivlsomt være mere korrekt også at inkludere det frivillige arbejdes værdi i beregningen af sektorens værditilvækst. Det vil blive gjort senere – se tabellerne 5.12 og 5.13. Summarisk kan produktionskontoen ifølge Nationalregnskabsundersøgelsen opstilles som i tabel 5.6 for nonprofitsektoren.

Den samlede produktionsværdi i nonprofitsektoren er ifølge opgørelsen fra Danmarks Statistik for 2003 knap 73 mia. kr. Til at fremskaffe denne produktion er der forbrugt materialer og serviceydelser for i alt knap 36 mia., hvilket da giver en samlet værditilvækst i nonprofitsektoren på 36,7 mia. kr. svarende til 2,6 pct. af det samlede bruttonationalprodukt i Danmark for år 2003, som totalt var på 1.401,8 mia. kr.

Tabel 5.6

Produktionskonto og bruttonationalproduktet for nonprofitsektoren 2003 i mio. kr.

Udgifter		Indtægter	
Udgifter i forbindelse med produktionen	35.983	Produktion	72.615
Bruttoværditilvæksten	36.632	Produktskatter og produktsubsidier	115
Bruttonationalproduktet	36.747		

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistiks Nationalregnskab for nonprofitsektoren, 2003.

Nu er det imidlertid sådan, at en meget stor del af de økonomiske midler, som den frivillige sektor disponerer over, ikke fremskaffes gennem egentlig produktion af varer eller tjenesteydelser, men gives som tilskud fra stat og kommuner eller bliver samlet ind gennem kontingenter, donationer og støtteindsamlinger. For at få et realistisk billede af sektorens økonomiske ressourcer og af sektorens økonomiske betydning er det derfor rimeligt at summere den stedfundne værditilvækst og de midler, som sektoren modtager i støtte fra forskellige kilder.

Hvis vi lægger de betydelige økonomiske midler – i alt 62,5 mia. kr. – som tilføres nonprofitsektoren i form af offentlig støtte, gaver, kontingenter mv. til den faktiske økonomiske værditilvækst, får vi det resultat, at sektoren i alt disponerer over knap 100 mia. kr. i 2003 svarende til 7,1 pct. af det samlede danske bruttonationalprodukt. Hertil kommer så forskellige andre former for indtægter, som er opnået gennem renteindtægter, udbytte fra kapitalanbringelser mv. – i alt 6,5 mia. kr. De samlede disponible økonomiske ressourcer er således på knap 105 mia. kr. for den del af sektoren, som er opgjort via nationalregnskabet.

I Danmarks Statistiks opgørelser over nonprofitsektorens nationalregnskab er sektoren opdelt i tre institutionelle sektorer. Disse tre sektorer blev defineret som følger (se nærmere Boje & Ibsen, 2006: kapitel 6):

- *Ikke-finansielle sektor, som er nonprofitselskaber eller institutioner*, hvis hovedaktivitet er markedsrettet produktion og ikke-finansielle tjenester. Omfattet af denne institutionelle sektor er selskaber og institutioner, som producerer varer og tjenesteydelser, fx forlag, cafeterier til konsulentvirksomheder, kantinedrift etc.
- *Offentlig forvaltning og service*, defineret som private institutioner, der

ikke udbyder tjenesteydelser til markedspris, ikke genererer profit til ejerne af institutionen, og som tilbyder ydelser, der også udbydes af offentlige institutioner, og hvis aktiviteter for størstedelens vedkommende er finansieret gennem tilskud fra det offentlige.

- *Nonprofitinstitutioner rettet mod husholdninger*, hvilket er institutioner, hvis ikke-markedsmæssige produktion er rettet mod husholdninger. Denne sektor omfatter bl.a. fagforeninger, politiske partier og velgørende organisationer.

Opdeling af nonprofitsektorens værditilvækst på disse tre institutionelle sektorer viser tydeligt, at den danske nonprofitsektor i økonomisk forstand er domineret af serviceproduktion af ikke-markedsmæssig karakter, der primært retter sig mod velfærdssektoren som et supplerende udbud til den offentlige sektor. De andre institutionelle sektorer bidrager totalt med kun omkring 18 pct. af den samlede værditilvækst – se tabel 5.7.

I tabel 5.7 er værditilvæksten opgjort for de institutionelle sektorer og på de enkelte organisationskategorier for nonprofitinstitutionerne. Den altovervejende del af den økonomiske værditilvækst i den frivillige sektor skabes, som det var tilfældet for fordelingen af indtægter og udgifter, inden for de to store velfærdssektorer – 'uddannelse mv.' samt 'social service'. Disse to organisationskategorier står tilsammen for mere end tre fjerdedele af den frivillige sektors værditilvækst i 2003. Langt efter, målt i andel af den samlede værditilvækst, kommer 'branche og faglige organisationer' samt 'kultur og fritid'. Disse fire sektorer omfatter tilsammen over 90 pct. af den totale værditilvækst i sektoren. Ud over at disse fire organisationskategorier står for den største værditilvækst i produktionen af serviceydelser, er det også til disse nonprofitorganisationer, at den langt overvejende del af yderligere midler – i form af overførsler fra stat og kommune eller kontingent, indsamlinger mv. – bliver allokeret. De øvrige nonprofitorganisationer bidrager kun i meget beskedent omfang til værditilvæksten med omkring 1 pct. eller mindre af den samlede værditilførsel for hver organisationskategori.

Ser vi mere detaljeret på værditilvæksten fordelt på de tre institutionelle sektorer, er det igen sektoren for 'offentlig forvaltning og service', som er helt dominerende med hele 82 pct. af den samlede værditilvækst koncentreret omkring de to førnævnte velfærdssektorer. Blandt nonprofitinstitutioner med produktion/service rettet mod husholdninger finder vi en betydelig værditilvækst inden for 'branche og faglige organisationer', 'religion', 'miljø og natur', 'politik, rådgivning og bistand' samt i 'flan-

Tabel 5.7

Bruttoværditilvækst (BNP) for nonprofitorganisationer i Danmark – opdelt på institutionelle sektorer og organisationskategorier – totalt og for de 12 kategorier.

Organisationskategori	Værditilvækst ikke-finansielle sektor, procent af total	Værditilvækst offentlig forvaltning og service, procent af total	Værditilvækst NPI ¹ rettet mod husholdninger, procent af total	Total værditilvækst i mio. kr.	Værditilvæksten i de enkelte sektorer i procent af total
Kultur og fritid	9,2	38,4	52,4	1.884	5,1
Uddannelse mv.	0,6	99,2	0,2	18.737	51,0
Sundhed	0,6	69,7	29,7	488	1,3
Social service	0,5	98,6	0,9	9.690	26,4
Miljø og natur	- 8,7	0	108,7	46	0,1
Bolig og lokalsamfund	79,1	13,6	7,3	902	2,5
Politik, rådgivning, bistand	0,8	7,2	92,0	236	0,6
Filantropi	- 9,3	0	109,3	227	0,6
Internationale organisationer	- 0,6	86,4	14,2	493	1,3
Religion	- 2,1	0	102,1	240	0,7
Branche og faglige organisationer	- 50,9	0	150,9	3.311	9,0
Andet	35,6	47,8	16,7	467	1,3
Total i procent	- 1,4	81,7	19,7		100,0
Total i mio.	- 499	29.997	7.233	36.747	

1. NPI = nonprofitinstitutioner.

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistiks Nationalregnskabsundersøgelse, 2003.

tropi'. Der er i alle tilfælde tale om interesseorganisationer, advocacy-grupper eller velgørende foreninger. Selv om værditilvæksten inden for disse kategorier procentvis er høj, er der i kroner og øre tale om relativt beskedne beløb sammenlignet med størrelsen på værditilvæksten inden for velfærdssektorerne.

Den sociale økonomi forstået som selskaber/virksomheder, som på nonprofitgrundlag producerer varer og tjenester på markedslignende vilkår, findes kun i meget begrænset omfang og da oftest som under-selskaber til større nonprofitorganisationer, såsom forlag, konsulentvirksomhed eller kantinedrift. Her er værditilvæksten inden for de fleste undersektorer direkte negativ, forstået på den måde, at denne type af virksomhed i Danmark kun kan opretholdes med betydelig tilførsel af midler fra moderforetagenderne eller fra offentlige tilskud til sektoren. Når den danske socialøkonomi kun indgår i et så beskedent omfang i denne undersøgelse,

skyldes det primært, at de vigtigste dele af denne økonomi – de kooperative virksomheder, boligselskaberne mv. – ikke er medregnet. I den traditionelle forståelse af den sociale økonomi indregnes disse former for selskaber tillige med de kooperative og medlemsbaserede finansielle foretagender, som er udbredt i fx Frankrig og Spanien (andelskasser, sparekasser mv.).

LØNNET ARBEJDE OG ULØNNET FRIVILLIGT ARBEJDE I DEN DANSKE NONPROFITSEKTOR

I det følgende belyses antallet af personer, som er aktive i nonprofitsektoren i Danmark. Med aktiviteter i nonprofitsektoren menes både det lønnede arbejde og den frivillige indsats, som udføres i sektoren. Begge former for aktiviteter vil blive beregnet i såvel antal timer som i antal personer, der udfører arbejdet. Det skal her præciseres, at med løn forstås i dette afsnit den 'formelle løn'. Det vil sige den løn, som registreres, og som bliver opgivet til skattevæsenet. 'Sort arbejde' er ikke medregnet, og det er de honorarer, som er fritaget fra dokumentation og beskatning, heller ikke. Det er således muligt at tjene op til 3.000 kroner pr. år uden at skulle dokumentere afholdte udgifter eller betale skat af beløbet. Det er en særdeles udbredt form for kompensation blandt trænere i mange idrætsforeninger.

Lønnet arbejde

Her ses først på, hvor mange der er ansat i lønnet arbejde inden for den frivillige sektor i Danmark. I tabel 5.8 er der foretaget en opgørelse over antallet af personer, som er beskæftiget i lønnet arbejde i nonprofitsektoren. Dette tal er dels opgjort i antal personer, som er ansat i sektoren – det være sig på fuldtid eller på deltid – hvilket er godt 200.000 personer. En del har imidlertid deltidsansættelser, som i tabellen er blevet omregnet til heltidsansættelser svarende til en arbejdsindsats på 1.650 arbejdstimer pr. heltidsansat om året. Det svarer til, at der er ansat 140.620 heltidspersoner i nonprofitsektoren, hvilket stort set er det samme antal, som der i 2003 var ansat i den danske jern- og metalindustri.

En mere indgående analyse af den lønnede arbejdsstyrkes sammensætning i den frivillige sektor viser, at knap to tredjedele af de ansatte i lønnet arbejde findes inden for 'uddannelse mv.' og 'social service'. Her er der primært tale om selvejende institutioner på uddannelses- og dagin-

Tabel 5.8

Antal beskæftigede i lønnet arbejde i nonprofitsektoren i Danmark, 2004.

Organisationskategori	Antal personer beskæftiget i lønnet arbejde	Antal beskæfti- gede i lønnet arbejde omregnet til heltidsansatte	Andel beskæftigede omregnet til heltidsansatte pr. sektor i procent af total
Kultur og fritid	17.660	9.675	6,9
Uddannelse mv.	70.530	50.909	36,2
Sundhed	3.925	2.616	1,9
Social service	54.207	39.748	28,3
Miljø og natur	358	213	0,2
Bolig og lokalsamfund	13.036	9.743	6,9
Politik, rådgivning, bistand	2.207	1.839	1,3
Filantropi	722	469	0,3
Internationale organisationer	2.340	1.274	0,9
Religion	1.593	944	0,7
Branche og faglige organisationer	29.652	20.370	14,5
Andet	4.112	2.820	2,0
Total	200.342	140.620	100,1

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelse, 2003.

stitutionsområdet – skoler, højskoler, børnehaver mv. Disse to organisationskategorier er således de helt centrale i nonprofitsektoren, hvad angår lønnet arbejdskraft. Et betydeligt antal ansatte i lønnet arbejde findes dog også inden for 'branche og faglige organisationer' – 14,5 pct. af den samlede arbejdsstyrke – og på et væsentligt lavere niveau inden for 'kultur og fritid' samt 'bolig og lokalsamfund' – med omkring 7 pct. af den samlede arbejdsstyrke omregnet til heltidsansatte. De øvrige sektorer har kun et meget beskedent antal ansatte i lønnet arbejde.

Ulønnet frivilligt arbejde

En meget væsentlig del af den frivillige sektors arbejdsopgaver udføres som bekendt af ulønnet arbejdskraft i form af frivilligt arbejde. Vi fandt i Befolkningsundersøgelsen, at 35 pct. af den danske befolkning i alderen 16-85 år i 2004 udførte ulønnet frivilligt arbejde (se Koch-Nielsen et al., 2005). Dette svarer til næsten 1,5 mio. personer. For så vidt angår denne form for arbejde, er der for de fleste frivillige tale om et begrænset antal arbejdstimer pr. uge, måned og år. Ifølge Befolkningsundersøgelsen var det gennemsnitlige antal ulønnede arbejdstimer pr. år 129 timer for en person,

der udførte frivilligt arbejde i en organisation (se kapitel 3). For at få et realistisk indtryk af omfanget af det samlede ulønnede frivillige arbejde og for at kunne sammenligne den ulønnede frivillige arbejdsindsats med den lønnede arbejdsindsats har vi derfor også her beregnet antallet af frivillige udtrykt i heltidsansættelser på årsbasis. Det giver som resultat, at mere end 110.000 heltidsansatte med en arbejdsmængde på 1.650 timer pr. person pr. år i 2004 ville være beskæftiget i ulønnet arbejde i den frivillige sektor.

Tabel 5.9

Omfanget af ulønnet frivilligt arbejde i Danmark, 2004.

Organisationskategori	Antal personer i ulønnet frivilligt arbejde	Ulønnet frivilligt arbejde omregnet til heltidsansættelser	Andel frivillige omregnet til heltidsansatte pr. sektor
Kultur og fritid	771.650	53.968	49,0
Uddannelse mv.	147.303	4.999	4,5
Sundhed	124.329	3.667	3,3
Social service	131.086	8.342	7,6
Miljø og natur	20.271	1.396	1,3
Bolig og lokalsamfund	262.172	6.446	5,9
Politik, rådgivning og bistand	66.218	5.851	5,3
Filantropi	--	--	-
Internationale organisationer	68.921	4.205	3,8
Religion	91.895	6.489	5,9
Branche og faglige organisationer	112.166	6.890	6,3
Andet	106.761	7.810	7,1
Total	1.477.081	110.041	100,0

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Organisationsundersøgelsen, 2004, og Befolkningsundersøgelsen, 2004, SFI.

Opdelt på organisationskategorier er den helt overvejende andel af de frivillige beskæftiget inden for 'kultur og fritid', hvor næsten halvdelen af det samlede ulønnede arbejde ifølge tabel 5.9 bliver udført. For alle de andre sektorer udgør andelen af ulønnet arbejde 7 pct. eller mindre af den samlede frivillige indsats. 'Social service', 'branche og faglige organisationer' samt 'bolig og lokalsamfund' har også et betydeligt antal frivillige, men i alle tre sektorer er der tale om en beskeden andel af den samlede ulønnede frivillige arbejdsindsats omregnet til heltidsansatte personer.

Professionalisering af nonprofitsektoren

Med baggrund i ovenstående beregninger af omfanget af lønnet arbejde og ulønnet frivilligt arbejde inden for de enkelte kategorier af den danske frivillighedssektor kan vi beregne den samlede arbejdsindsats, som udføres i sektoren og dens forskellige delsektorer. Herudfra kan vi vurdere graden af professionalisering i sektoren defineret ved omfanget af lønnet arbejdskraft i forhold til den frivillige indsats i organisationerne. Det er nemlig en plausibel antagelse, at en stor andel af lønnet arbejdskraft i forhold til den frivillige arbejdsindsats betyder, at der er tale om en formaliseret og professionel organisationsform. Begge beregninger – den totale arbejdsindsats og graden af professionalisering er foretaget i tabel 5.10.

Tabel 5.10

Samlede antal aktive (lønnet og ulønnet arbejde) og professionaliseringsgraden i den frivillige sektor i Danmark, 2004.

Ranking i forhold til professionalisering	Organisationskategori	Aktive personer (lønnede og ulønnede) i hver kategori i procent af totale antal	Lønnet arbejde i procent af den totale arbejdsstyrke i den frivillige sektor
1	Uddannelse m.v.	22,3	91,1
2	Social service	19,2	82,7
3	Branche og faglige organisationer	10,9	74,7
4	Bolig og lokalsamfund	6,5	60,2
5	Sundhed	2,5	41,6
6	Andet	4,2	26,5
7	Politik, rådgivning, bistand	3,1	23,9
8	Internationale organisationer	2,2	23,3
9	Kultur og fritid	25,4	15,2
10	Miljø og natur	0,6	13,2
11	Religion	3,0	12,7
	Total	100,1	56,1

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelse, 2003, og Befolkningsundersøgelsen, 2004, SFI.

Graden af professionalisering er tydeligt størst inden for nogle af de organisationskategorier, som totalt set har flest aktive personer – 'uddannelse mv.', 'social service' samt 'branche og faglige organisationer'. Der er tale om nonprofitsektorer med en høj grad af formalisering. Det er endvidere sektorer, hvor det primært er serviceydelser, som produceres enten til med-

lemsskaren – 'branche og faglige organisationer' – eller som supplement til det offentlige servicetilbud – fx 'uddannelse mv.' samt 'social service'. I disse sektorer har frivillighed kun et begrænset omfang i form af supplerende aktiviteter som bestyrelses- og udvalgsarbejde, mens de mere udadrettede aktiviteter spiller en mindre central rolle (Koch-Nielsen et al., 2006: 73). De sektorer, hvor professionaliseringsgraden er mindst, er de budskabsbringende (ekspressive) sektorer som 'religion', 'miljø og naturorganisationer' samt inden for 'kultur og fritid'. Den sidste sektor afviger klart fra de andre sektorer, der er kendetegnet ved lav professionalisering. 'Kultur og fritid' er den største delsektor i den danske frivillighedssektor omfattende en fjerdedel af den samlede arbejdsindsats, og samtidig er det suverænt den kategori, hvor der blandt de aktive personer er tale om et udpræget frivilligt engagement. Omkring halvdelen af det samlede frivillige arbejde foregår inden for 'kultur og fritid'. Det store omfang af frivillighed gør, at denne kategori også er størst i nonprofitsektoren, når vi ser på det samlede antal af aktive – lønnet og ulønnet – efterfulgt af de to store velfærdssektorer – 'uddannelse mv.' og 'social service' – hvor det imidlertid er den lønnede arbejdsindsats, som tæller mest.

Der er i den danske frivillighedssektor et tydeligt skel i professionaliseringsgraden mellem på den ene side velfærdssektorerne – her inklusive 'uddannelse', 'social service' og boligområdet – samt de faglige organisationer, som er kendetegnet ved et betydeligt antal lønnede ansatte og bureaukratisk opbyggede organisationer. Der er på den ene side tale om organisationer, hvor en dominerende aktivitet er produktion af serviceydelser til den almene befolkning enten gennem de selvejende institutioner på velfærdsområdet eller gennem store interesseorganisationer på bolig- og arbejdsmarkedsområdet. På den anden side er der de ekspressive og folkelige organisationer, primært repræsenteret ved 'kultur og fritid', 'miljø og natur' samt 'religion', som har et stort omfang af udadvendte aktiviteter udført af ulønnede frivillige og en meget lav professionaliseringsgrad. Her er det de medlemsbaserede og ofte lokalt forankrede foreninger med beskedne økonomiske midler, som er i flertal, og hvis aktiviteter i høj grad beror på en frivillig indsats. I en mellemkategori finder vi sundhedsområdet, politiske og internationale organisationer. I disse sektorer er der dels mange små støtteforeninger med et stort indslag af frivillighed i form af kampagner og støttearrangementer, dels store pressionsgrupper, hvor arbejdet er professionelt og i et væsentligt omfang udført af lønnet arbejdskraft som fx Kræftens Bekæmpelse, Røde Kors, Folkekirkens Nødhjælp, de politiske partiorganisationer.

Den samlede arbejdsindsats

Ser vi på det totale antal aktive – i lønnet og ulønnet beskæftigelse – i den danske nonprofitsektor, var der i 2004 250.661 personer omregnet til heltidsaktive personer svarende til personer med 1.650 arbejdstimer pr. år. Det lønnede arbejde målt i heltidsansættelser udgjorde i 2004 140.620 heltidsansatte svarende til 3,9 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning i Danmark, og det ulønnede frivillige arbejde udgjorde 110.041 heltidsaktive, svarende til 3,1 pct. af den erhvervsaktive befolkning – se tabel 5.11. Det betalte arbejde var således i overtal i forhold til den samlede ulønnede frivillige indsats og udgjorde 56,1 pct. af den totale arbejdsindsats i den frivillige sektor.

Tabel 5.11

Omfanget af heltidsaktive i nonprofitsektoren i forhold til den samlede erhvervsaktive befolkning i Danmark, 2004.

	Antal aktive omregnet til heltidsaktive svarende til 1.650 timer pr. år	Andel af den samlede erhvervsaktive befolkning (3,575 mio. personer)
Lønnet arbejde	140.620	3,9
Ulønnet frivilligt arbejde i en organisation	110.041	3,1
Uformelle hjælpeaktiviteter	169.500	4,7
Totalt	420.161	11,7

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger hentet fra Befolkningsundersøgelsen, 2004, SFI, og Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelse, 2003.

Ud over det ulønnede frivillige arbejde, som udføres i tilknytning til de frivillige organisationer, blev den danske befolkning i Befolkningsundersøgelsen også spurgt om omfanget af *uformelle hjælpeaktiviteter i forhold til familie, venner og naboer uden for egen husholdning*. Denne type af hjælp blev i 2004 udført af i alt 52 pct. af den danske befolkning. Hovedparten af hjælpen bliver givet enten til forældre/svigerforældre (25 pct.) eller til slægtninge, naboer og venner (31 pct.) (se Koch-Nielsen et al., 2005). Denne form for uformelle ulønnede hjælpetjenester er således væsentligt mere udbredt i den danske befolkning, end hvad vi fandt for det ulønnede frivillige arbejde i organisatoriske sammenhænge. Omfanget af de uformelle ulønnede hjælpeaktiviteter er på baggrund af oplysningerne fra Befolkningsundersøgelsen beregnet som heltidsaktive på samme måde, som det ulønnede frivillige arbejde i formelle organisationer. Vi får da, at i alt 169.500 heltidspersoner var aktive i uformelle hjælpeaktiviteter svarende til 4,7 pct. af den totale erhvervsaktive befolkning i Danmark i år 2004.

Sammenfattende kan vi således beregne den frivillige ulønnede indsats i Danmark i år 2004 – det være sig ulønnet frivilligt arbejde i organisationer og uformelle ulønnede hjælpetjenester for familie og venner uden for hjemmet. Denne var i 2004 af en størrelsesorden svarende til 7,8 pct. af den erhvervsaktive befolkning – det ulønnede frivillige arbejde i en organisation omfattede 3,1 pct. og de uformelle hjælpeaktiviteter omfattede 4,7 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning. Lægges dertil den betalte arbejdsindsats i nonprofitsektoren, som blev beregnet til 3,9 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning, kommer vi op på et omfang svarende til 11,7 pct. Denne størrelse på nonprofitsektorens samlede arbejdsindsats svarer i omfang til arbejdsindsatsen i den samlede danske fremstillingsindustri i 2004.

KONKLUSION

I dette kapitel har vi redegjort for den danske nonprofitsektors sammensætning og omfang samt dens samfundsøkonomiske betydning. Her skal som konklusion fremhæves nogle centrale resultater fra Frivillighedsundersøgelsen, hvad angår økonomi og beskæftigelse.

Den frivillige sektor i Danmark har i dag et betydeligt omfang, hvad angår beskæftigelsen i sektoren såvel som i forhold til samfundsøkonomien generelt. Et centralt mål på sektorens økonomiske betydning er størrelsen af den værditilvækst, som sektoren tilfører samfundet, hvilket er knap 37 mia. kr. Dertil skal lægges de overførsler, der sker til sektoren i form af medlemsafgifter, offentlige tilskud, gaver etc., hvilket er anslået til mere end 62 mia. kr. Samlet er der altså tale om et beløb på næsten 100 mia. kr. svarende til 7,1 pct. af det samlede danske bruttonationalprodukt – se tabel 5.12.

Det er også dette tal, som er sammenligneligt med andre landes nonprofitsektor i komparative analyser. Der kan dog være gode argumenter for også at værdisætte det frivillige ulønnede arbejde, som udføres inden for nonprofitorganisationerne. Der er ved beregningen af det ulønnede frivillige arbejdes værdi anvendt et gennemsnit af timelønnen for ansatte inden for sociale institutioner og foreninger, kultur mv. En type af arbejde, som ganske godt svarer til det, der bliver udført af de frivillige, og som er dækkende for hovedparten af den frivillige indsats, der bliver udført i Danmark. Timelønnen for denne type arbejde var på undersøgelsestidspunktet – efteråret 2004 – på 194,47 kr. i gennemsnit. Beregnet ud fra

Tabel 5.12

Den økonomiske betydning af den frivillige sektor i Danmark 2003-2004.

	Mio. kr.	Procent af BNP
Bruttonationalproduktet i nonprofitsektoren	99.245	7,1
værditilvækst i frivillige organisationer	36.747	2,6
overførsler fra medlemsafgift, det offentlige mv.	62.498	4,5
Beregnet værdi af frivilligt ulønnet arbejde	35.309	2,5
Samlede økonomiske betydning af den frivillige sektor	134.554	9,6

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Befolkningsundersøgelsen, 2004, SFI, og Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelsen, 2003.

dette lønniveau ville det betyde, at sektorens økonomiske ressourcer blev forøget med mere end 35 mia. kr., svarende til en forhøjelse på noget mere end en tredjedel af den samlede værditilvækst i sektoren.

Hvis de forskellige former for værditilførsler til nonprofitsektoren – dvs. bruttoværditilvæksten, overførsler fra det offentlige og fra kontingenter, indsamlinger mv. samt den beregnede værdi af det ulønnede frivillige arbejde – lægges sammen, da kan den samlede økonomiske betydning af nonprofitsektoren i Danmark i 2004 estimeres til 134,6 mia. kr., hvilket svarer til 9,6 pct. af det samlede danske bruttonationalprodukt i 2004.

En anden måde at sammenfatte de ressourcer på, som den danske nonprofitsektor råder over, er ved at se på fordelingen af dens indkomst ud fra de forskellige indkomstkilder – dvs. overførsler fra stat og kommune, filantropi forstået som indsamlinger, gaver og arv samt værdien af egne aktiviteter, som er defineret dels ved indtægter fra kontingenter og deltagerbetaling, dels ved indtægter fra produktion af varer og service – se tabel 5.13.

Fordelingen af nonprofitsektorens indkomster på dens kilder med inddragelse af tillægsoplysninger fra Organisationsundersøgelsens indtægtsoplysninger, men uden inddragelse af den beregnede værdi af det ulønnede frivillige arbejde, viser, at halvdelen af indkomsten stammer fra egne aktiviteter – kontingenter og produktion, mens knap 38 pct. er tilskud fra stat og kommune (se Boje & Ibsen, 2006: bilag 4: tabellerne A og B). De sidste godt 12 pct. stammer fra filantropi og renteindtægter. I Johns Hopkins-projektet indregnes værdien af den ulønnede frivillige indsats som filantropi. Det ulønnede frivillige arbejde opfattes som en del af befolkningens bidrag til sektorens aktiviteter på samme måde som gaver, bidrag til indsamlinger mv. Ved at inkludere den beregnede værdi af det

Tabel 5.13

Den danske nonprofitsektors indkomster fordelt på dens forskellige kilder i procent.¹

Indkomstkilder	Indkomst uden værdi af frivilligt arbejde	Indkomst med værdi af frivilligt arbejde.
		I procent af totale indtægter
Overførsler fra det offentlige	37,5	28,5
Filantropi	6,5	28,9
Værdi af kontingent og produktion af service og varer	50,2	38,2
Andre indtægter (renter mv.)	5,8	4,4
Total i procent	100,0	100,0

1. I forhold til tabel 5.3, hvor den danske nonprofitsektors indtægter er angivet alene ud fra Danmarks Statistiks Nationalregnskabsundersøgelse, 2003, er indtægternes procentvise størrelsesorden lidt anderledes. I Nationalregnskabsundersøgelsen er der ikke oplysninger om indtægterne for de organisationer, som ikke har CVR-nummer, og der er ikke fyldestgørende information om filantropi. Disse oplysninger har vi hentet fra Organisationsundersøgelsen, og det har betydet en forøgelse af de samlede indtægter for filantropi og værdi af egen produktion svarende til ca. 14 mia.

Kilde: Beregnet på baggrund af oplysninger fra Organisationsundersøgelsen, 2004, Befolkningsundersøgelsen, 2004, SFI, og Danmarks Statistik: Nationalregnskabsundersøgelsen, 2003.

ulønnede frivillige arbejde som filantropi øges dennes andel af de samlede ressourcer, som nonprofitsektoren disponerer over fra 6,5 pct. til knap 30 pct. af den samlede indkomst, mens de andre indkomstkilder selvsagt bliver tilsvarende reduceret, således at indtægter fra filantropi får samme omfang som overførsler fra stat og kommune.

Velfærdssektoren med dens produktion af serviceydelser har en helt dominerende rolle i den danske nonprofitsektor. Denne sektor – som primært er repræsenteret ved 'uddannelse mv.' og 'social service' disponerer over knap halvdelen af nonprofitsektorens indtægter og udgifter. Når det drejer sig om den værditilvækst, som produceres i nonprofitsektoren, er velfærdssektoren endnu mere dominerende, idet den står for næsten fire femtedele af værditilvæksten. Ud over velfærdssektoren er det kun 'branche og faglige organisationer', som har betydning, hvad angår disposition over væsentlige økonomiske ressourcer. I alle de vigtigste organisationskategorier er den primære aktivitet produktion af serviceydelser.

For den samlede nonprofitsektor er mængden af lønnet arbejde større end mængden af det frivillige ulønnede arbejde, som udføres i sektoren. Det lønnede arbejde udgjorde i 2004 godt 56 pct. af den samlede arbejdsindsats i nonprofitsektoren. Her adskiller Danmark sig markant fra de andre nordiske lande, hvor den ulønnede frivillige arbejdsindsats klart

er i overvægt. Specielt i Sverige er nonprofitsektoren domineret af ulønnet frivilligt arbejde, og det lønnede arbejde udgør kun en femtedel af den samlede arbejdsindsats. Det er primært inden for de to danske velfærdssektorer – 'uddannelse mv.' samt 'social service' – at det lønnede arbejde helt dominerer i forhold til den frivillige indsats. Lønnet arbejde er også i overvægt inden for sektorerne 'branche og faglige organisationer' samt 'bolig og lokalsamfund', mens sektorerne, hvor det ulønnede frivillige arbejde indtager den meget dominerende rolle, er 'kultur og fritid', 'miljø og natur' samt 'religion'. Her er kun omkring 15 pct. af den samlede arbejdsmængde udført af lønnet arbejdskraft. Disse sektorer er kendetegnet ved udadvendte og ekspressive aktiviteter rettet mod befolkningen bredt, mens sektorerne med dominans af lønnet arbejdskraft er de primært serviceproducerende former for nonprofitorganisationer.

Godt 200.000 personer var ansat i lønnet arbejde i den frivillige sektor. Et betydeligt antal var dog ansat på deltid, og omregnes deres arbejdstid til heltidsansættelser, kan antallet af 'fuldtidsjob' i sektoren opgøres til 140.620 heltidspersoner i den frivillige sektor udregnet på baggrund af en arbejdsmængde på 1.650 timer pr. heltidsperson pr. år. Tilsvarende har vi beregnet den samlede ulønnede frivillige arbejdsindsats, og denne er omregnet til heltidsansættelser opgjort til ca. 110.000 personer. Næsten halvdelen af det ulønnede frivillige arbejde blev udført i forbindelse med aktiviteter inden for 'kultur og fritid', mens de andre former for nonprofitkategorier hver for sig står for blot 4-7 pct. af det samlede udførte ulønnede frivillige arbejde.

Det totale antal aktive – i lønnet og ulønnet beskæftigelse – i Danmark var altså 250.661 personer omregnet til heltidsaktive personer. Det lønnede arbejde målt i heltidsansættelser svarede til 3,9 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning i Danmark, mens det ulønnede frivillige arbejde havde et omfang svarende til 3,1 pct. af den erhvervsaktive befolkning. Totalt er der således tale om, at den samlede arbejdsmæssige indsats i nonprofitsektoren svarer til 7,1 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning i Danmark i år 2004. Et omfang, som er noget mindre end omfanget af den samlede arbejdsindsats i nonprofitsektoren i de øvrige nordiske lande. Sverige har i den seneste undersøgelse af arbejdsindsatsen i nonprofitsektoren en samlet arbejdsindsats på omkring 10 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning, mens det tilsvarende tal for Norge er 8,1 pct. I begge lande har man fundet, at der er sket en stigning i arbejdsindsatsen, specielt hvad angår den ulønnede frivillige indsats (se Wijks-tröm & Einarsson, 2006; Boje & Ibsen, 2006: kapitel 10).

SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER

Thomas P. Boje, Torben Fridberg, Lars Skov Henriksen & Bjarne Ibsen

I en international sammenhæng har der siden begyndelsen af 1990'erne været en betydelig interesse for udviklingen af den samling af institutioner, der befinder sig mellem stat og marked, og som – alt efter temperament og tradition – kaldes den frivillige sektor, nonprofit-institutioner, ngo'er, det civile samfund eller noget helt femte. Disse institutioner bliver ofte betragtet som alternativer til både statslige og markeds-mæssige løsninger på tidens presserende samfundsmæssige problemer – nationalt såvel som globalt. En indikator for denne interesse er den betydelige politiske og mediemæssige opmærksomhed omkring frivillige organisationer og den betydelige forskningsmæssige interesse i aktivt medborgerskab, frivilligt arbejde, integration og social kapital. Dette synes at have givet den frivillige sektor en større legitimitet med øgede forventninger til sektorens rolle i løsningen af samfundets opgaver og problemer.

Interessen for det civile samfund/den frivillige sektor/nonprofit-sektoren er især knyttet til to dimensioner. Den første dimension er sektorens betydning som 'serviceleverandør', dvs. dens rolle i løsningen af en række velfærdsopgaver, som den offentlige sektor i mange årtier primært har haft ansvaret for i Danmark. En anden og lige så væsentlig dimension er det civile samfunds demokratiske betydning. Den demokratiske organisationsform, der først og fremmest karakteriserer foreningerne og de frivillige organisationer, er uløseligt forbundet med det moderne demokrati. På den ene side opstod foreningerne på samme tidspunkt, som

demokratiet blev indført som konstitutionel styreform i Danmark. Dannelsen af en forening blev en realisering af de demokratiske idealer og principper. På den anden side er det også en almindelig opfattelse, at foreningerne og de frivillige organisationer er et vigtigt fundament – ja, måske ligefrem en forudsætning – for demokratiet.

Frivillighedsundersøgelsen, som er den danske del af det internationale komparative forskningsprojekt The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, er et udtryk for denne store interesse for det civile samfunds betydning. Med dette forskningsprojekt er der foretaget en samlet kortlægning af den frivillige nonprofitsektor i Danmark, som for første gang har sat tal på sektorens samlede størrelse og fordelingen af den på forskellige samfundsområder. Med undersøgelsen har vi fået et relativt præcist billede af sektorens karakteristika og interne forskellighed. Vi vil i dette afsluttende kapitel samle op på Frivillighedsundersøgelsens resultater og perspektivere resultaterne på tværs af de forskellige delundersøgelser.

Tvetydighed: Den frivillige sektor i vækst eller opløsning?

Udviklingen i og diskussionerne om den frivillige sektor er karakteriseret ved en markant tvetydighed. På den ene side kappes forskere og politikere om at udtrykke deres begejstring for sektoren. Nogle forskere mener, at vi er vidne til en hidtil uset vækst og kraft i de private og frivillige initiativer og aktiviteter. Lester M. Salamon et al. (2003) kalder det en “global associational revolution.” Han mener, at sektoren er på vej til at få en betydning, som nationalstaten havde i anden halvdel af det 19. århundrede. Baggrunden for denne optimisme er primært forankret i en global udvikling, hvor vi ser en kraftig vækst i antallet af og styrken i nonprofitorganisationer og ngo’ere i udviklingslandene (se Salamon et al., 2003 og 2004). I Europa er der mere tale om en omstrukturering af den frivillige sektor. Dette tema vil vi for Danmarks vedkommende vende tilbage til senere i denne sammenfatning.

Den voksende opmærksomhed omkring frivillighedssektoren tilskrives blandt andet stigende problemer med at løse de samfundsmæssige problemer i forbindelse med en voksende differentiering mellem sociale grupper på baggrund af køn, uddannelse, alder og etnicitet. Der er i dag en udbredt erkendelse af, at det er vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at sikre social deltagelse og dermed integration i samfundet af de socialt marginaliserede alene gennem statslige og/eller markedsmæssige løsninger. Derfor rettes opmærksomheden mod den frivillige sektor som en institutionel krumtap i udviklingen af “en tredje vej”. Sektoren er således blevet en

potentiel vigtig strategisk partner i forsøget på at skabe løsninger, der kan kombinere det private initiativ og den offentlige regulering (Salamon et al., 2003). Denne optimisme med hensyn til den frivillige sektors fremtid er baggrunden for det internationale forskningsprojekt The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, som den danske undersøgelse indgår i.

Denne tillid til den frivillige sektors bidrag til velfærdssamfundet finder vi også i Danmark. Over hele det politiske spektrum har den frivillige sektor fået stor legitimitet, som det bl.a. kom til udtryk i 2001, da regeringen, kommunerne og frivillige organisationer i skøn samdrægtighed udformede et *Charter for samspil mellem det frivillige Danmark/Foreningsdanmark og det offentlige*. Der er en stærk tro på den frivillige sektors betydning og dens potentialer for løsningen af en række påtrængende samfundsmæssige problemer. Det har resulteret i lovgivninger, der har styrket de frivillige organisationers position og forøget den offentlige støtte: Tips- og Lottoloven i 1988, der resulterede i større statslig støtte til især landsorganisationerne, Folkeoplysningsloven i 1991, som stort set gav foreningerne monopol på offentlig støtte til folkeoplysende aktiviteter, og Den sociale Servicelov i 1998, som bl.a. stiller krav til kommunerne om, at de skal støtte og samarbejde med det frivillige sociale arbejde. I samme periode har forskellige ministerier igangsat en række forsøgs- og udviklingsprogrammer. I begyndelsen var det et led i en strategi for at fremme udvikling og nytænkning fra neden, men med tiden er det blevet en mere målrettet strategi for bl.a. at fremme samarbejdet mellem kommunale myndigheder og frivillige organisationer.

På den anden side er diskussionerne om og forskningen i den frivillige sektor og det civile samfund også præget af en bekymring for enten et dalende eller et mere individuelt orienteret civilt og frivilligt engagement. Centralt i denne diskussion står den kommunitariske tankegang, som hævder, at det civile engagement er blevet fortrængt, dels af individuelle løsninger på markedsvilkår, dels af voksende statslig regulering af borgernes adfærd (Etzioni, 1988; Wolfe, 1989). De seneste ti år har Robert Putnams tese om "declining social capital" (Putnam, 2000) bidraget stærkt til forestillingen om, at forenings- og organisationssamfundet står ved en skillevej mellem klassisk hierarkiske medlemsbaserede organisationer udsprunget af sociale bevægelser på den ene side og (sen)moderne management- og markedsorienterede organisationer, der bryder med såvel medlemskab som frivillighed, på den anden. Som en konsekvens heraf – er påstanden – vil også det individuelle engagement ændre sig fra den klas-

siske langtidforpligtelse og organisationsloyalitet til en mere selvcentreret, mere individualistisk, mere kalkulerende og mindre forpligtende form (Hustinx & Lammertyn, 2003; Wollebæk & Selle, 2003). Konsekvensen er ikke nødvendigvis mindre frivilligt engagement, men en løsere kobling mellem individ og organisation og forringede muligheder for at bruge den frivillige forening som demokratisk kanal (Sivesind et al., 2002: 118,119). Det er en bekymring, vi ofte møder i den danske debat, og mange forenings- og organisationsledere er af den opfattelse, at det er blevet vanskeligere at få medlemmerne til at påtage sig frivillige opgaver. Det var en af begrundelserne for det 'Tæskehold', som den danske regering i 2002 nedsatte med sigte på at identificere de vigtigste barrierer for foreningerne og det frivillige arbejde.

Der er dog intet i den internationale forskning, som empirisk kan dokumentere en tilbagegang for frivilligheden og nonprofitsektoren. Der er imidlertid en tydelig tendens til, at de traditionelle klassebaserede organisationer – faglige organisationer og politiske partier – er i tilbagegang, mens de ekspressive og enkeltsagsorienterede organisationer er i vækst.

Vækst og fremgang

Det er vanskeligt ud fra resultaterne fra denne undersøgelse at vurdere, hvilken vej udviklingen går i Danmark. Ideelt set kræver en belysning af forandringsprocesser data, som er baseret på et longitudinelt design. Helt i overensstemmelse med resultaterne fra andre lande giver de mange kvantitative indikatorer fra undersøgelsen dog ikke støtte til det mere pessimistiske syn, at den danske befolknings frivillige engagement i foreningsliv og sociale netværk skulle være for nedadgående. Tværtimod peger de fleste af resultaterne på vækst og fremgang. Det gælder det individuelle frivillige engagement, hvor såvel den formelle som den uformelle hjælp ser ud til at være vokset, siden den første sammenlignelige undersøgelse blev gennemført i 1993. Hvor ca. en fjerdedel af befolkningen gjorde en formel frivillig indsats i 1993, drejer det sig i dag om ca. en tredjedel. Og hvor omkring en tredjedel af befolkningen i 1993 rapporterede jævnlig praktisk hjælp til nogen uden for deres egen husholdning, så gælder dette for omkring halvdelen af befolkningen i dag (Anker & Koch-Nielsen, 1995; Koch-Nielsen, Henriksen, Fridberg & Rosdahl, 2005). På organisationsniveau er der ikke tidligere gennemført totale undersøgelser af antallet af foreninger og andre frivillige organisationer, men kortlægningen påviser, at der de seneste årtier er dannet mange nye, og det samlede antal organisationer har efter alt at dømme været voksende. Hver fjerde forening, frivillige lands-

organisation og selvejende institution er således dannet inden for de seneste 15 år, og halvdelen af alle eksisterende organisationer og institutioner er dannet efter 1975. Det tyder på en væsentlig dynamik og kontinuerlig tilvækst af nye organisationer. En del af forklaringen på fremgangen i det frivillige engagement er således sandsynligvis, at vi har fået flere organisationer at være medlem af og være frivillige i. Samtidig viser svarene, at både foreningerne og de selvejende institutioner vokser. Blandt andet rapporterer 40 pct. af foreningerne om medlemsfremgang, mens kun ca. 25 pct. rapporterer om medlemstilbagegang (Boje & Ibsen, 2006). Det bekræfter resultaterne fra andre studier, der har vist, at det gennemsnitlige antal medlemskaber pr. voksen dansker er vokset fra 2,9 i 1979 til 3,5 i 1998 (Torpe, 2000). En anden undersøgelse baseret på familiers opgørelse af deres tidsforbrug viser, at stadigt mere tid går til foreningsliv og frivilligt arbejde (Bonke, 2002). De fleste undersøgelser og tilgængelige data peger således på, at Danmark – sammen med de øvrige nordiske lande – har et højt og voksende frivilligt engagement (Lundström & Wijkström, 1997; Wollebæk et al., 2000; Oorschot & Arts, 2005; Wijkström & Einarsson, 2006).

Et andet engagement?

Trods væksten i det frivillige engagement så har flere samfundsforskere været fremme med den påstand, at der er sket en ændring i den subjektive villighed til at engagere sig frivilligt – fra den klassiske langtidforpligtelse og organisationsloyalitet til en mere selvcentreret og mindre forpligtende form. Generelt giver undersøgelsen ikke et klart billede af dette. Udviklingen i forskellige alders- og uddannelsesgruppers frivillige arbejde kan dog belyse lidt af problemstillingen.

Undersøgelsen bekræfter, hvad tidligere undersøgelser har vist, nemlig at de midterste aldersgrupper er de mest aktive. Vi finder også, at den generelle fremgang findes i alle aldersgrupper. Blandt de ældste er der relativt mange, som aldrig har været engageret i frivilligt arbejde. Men den relative vækst er størst blandt de ældste. Alle er altså blevet mere aktive, men de ældste er blevet relativt mere aktive (Habermann, Henriksen, Ibsen & Koch-Nielsen, 2006). Isoleret set peger dette i retning af en forskydning mellem generationerne. Dette støttes af flere undersøgelser, der finder nogle holdningsforskelle. De yngre generationer er mindre optaget af den frivillige sektors legitimitet og opbakning, end de ældre er, og nogle forskere ser tegn på, at de har et andet forhold til foreningen (Wollebæk et al., 2000: 233; Torpe, 2003). Befolkningsundersøgelsen viser, at

der er klare forskelle mellem aldersgrupperne i begrundelserne for at være kommet i gang med det frivillige arbejde. Jo ældre de frivillige er, jo større er sandsynligheden for, at de oplyser, at de er blevet opfordret eller valgt til at gøre en indsats. Og omvendt: Jo yngre de frivillige er, jo større er sandsynligheden for, at det frivillige arbejde begrundes med, at det interesserer dem. Man kunne forestille sig, at baggrunden for disse resultater er, at den ældre generation i højere grad er en del af en traditionel forpligtende kultur, hvor man tager en tårn i foreningen, når der er brug for det, mens de yngre årgange i højere grad lægger vægt på at forfølge deres interesser. Men da de yngre årgange jo ikke laver mindre frivilligt arbejde end de ældre generationer, er disse resultater måske nok så meget et udtryk for en ændring i, hvad der opfattes som legitime begrundelser for at lave frivilligt arbejde. De yngre lægger mere vægt på, at det ikke bare er af pligt, men at de gør det, fordi de er interesserede i en aktivitet, opgave eller sag.

Ser vi på de frivilliges uddannelsesbaggrund, finder vi det samme generelle mønster. Det er dem med den højeste uddannelse, der er mest aktive. Men over tid ser vi, at fremgangen især findes blandt dem med praktisk uddannelse og blandt dem uden uddannelse (Habermann, Henriksen, Ibsen & Koch-Nielsen, 2006). Umiddelbart kunne det se ud til, at vi er vidne til en demokratisering af det frivillige engagement. Imidlertid ved vi, at de ældste aldersgrupper også er blandt de dårligst uddannede, så det kan være vanskeligt ud fra de foreliggende data at vurdere, om det i virkeligheden er alderen, der er afgørende.

Spørgsmålet er imidlertid, om disse ændringer skyldes en generationseffekt, eller om det snarere skyldes en livscykluseffekt. Generationseffekten henviser til, at bestemte holdninger og værdier, fx til frivilligt engagement, er knyttet til generationerne. Livscykluseffekten henviser til, at frivilligt engagement udvikles over tid i takt med, at individet udvikler sit livssyn (fx gennem uddannelse) og bliver bundet af forpligtelser (fx i familie og arbejdsliv).

Hvad er forklaringerne på den generelle vækst i den frivillige indsats og på de forskydninger, som er foregået mellem generationerne? At alle er blevet mere aktive, kan skyldes en højnelse af det civile engagement. Der har været meget fokus på frivilligt arbejde, og visse politikere har ikke forsømt nogen lejligheder til at prise dets betydning. Det er også muligt, at en del af forskydningerne skyldes en overorganisering og overstrukturering af samfundet. Vi ved blandt andet, at en pæn del af det frivillige arbejde finder sted uden for foreningsregi. Det vil blandt andet sige inden for det offentlige, i børnehaver, på skoler og i ældreråd m.m., og en del af

dette er lovbestemt. Fremgangen kan altså være drevet af “organisations-syndromet” – væksten i det frivillige engagement er således på den ene side ikke udtryk for spontan selvorganisering, men blot mere beslaglagt tid. På den anden side kan øget selvorganisering også være en del af forklaringen. Efter alt at dømme er der kommet flere foreninger og derfor også flere frivillige opgaver. At vi ser en relativt stor vækst blandt de ældre, skyldes sandsynligvis dels tidligere tilbagetrækning dels det faktum, at flere ældre er friskere. Frivilligt arbejde er i den forstand et overskudsfænomen.

Man kan også sige, at det er overraskende, at vi ikke finder en større vækst blandt de yngre aldersgrupper. Uddannelse er i stort set hver eneste undersøgelse den væsentligste enkeltfaktor til forklaring af frivilligt engagement. I takt med, at flere og flere får en længerevarende uddannelse, burde man derfor måske – alt andet lige – forvente en større stigning blandt de sidst tilkomne generationer. På langt sigt er det interessant at følge, om uddannelsesrevolutionen kan dæmpe noget af generationseffekten.

Sammenligning med andre lande

Den frivillige sektors størrelse i Danmark er også et omstridt emne. På den ene side er det en udbredt opfattelse, at foreninger og frivillighed nærmest er en del af det danske sindelag – med henvisning til Grundtvig, de frie skoler, brugsforeningerne og andre kooperative bevægelser. På den anden side møder man også ofte det synspunkt, at velfærdsstaten har fortrængt eller overflødiggjort det frivillige, kollektive engagement. I mange år var det en almindelig antagelse i forskningen, at den frivillige sektor var forholdsvis lille i stærke velfærdsstater med en stor offentlig sektor (Wolfe, 1989).

For første gang nogensinde kan vi nu sige noget om dette spørgsmål. Ved at følge de samme definitioner og metoder, som de øvrige lande, der har deltaget i det internationale projekt, er det muligt at foretage rimeligt pålidelige sammenligninger – trods vanskelighederne med at definere ’frivilligt arbejde’ og ’den frivillige sektor’ på samme måde fra land til land.

Den frivillige sektors størrelse kan opgøres på forskellige måder: ud fra befolkningens deltagelse, ud fra antallet af foreninger og organisationer og ud fra sektorens samlede økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning:

- På baggrund af foreningernes oplysninger kan det samlede antal medlemskaber opgøres til ca. 15 mio., svarende til 2,8 medlemskaber pr. indbygger¹, 35 pct. af den voksne befolkning arbejder 'frivilligt', og de gør det i 17 timer om måneden i gennemsnit.
- Antallet af organisatoriske enheder – dvs. foreninger, landsorganisationer, selvejende institutioner og almennyttige fonde – er opgjort til ca. 100.000. Omkring 80 pct. af det totale antal enheder i sektoren er lokale medlemsbaserede foreninger. Der er i undersøgelsen registreret godt 6.200 almennyttige fonde og knap 8.000 selvejende institutioner.
- Det totale antal aktive – både lønnet og ulønnet – i den frivillige sektor i Danmark er 250.661 personer omregnet til heltidsaktive personer på baggrund af en arbejdsmængde på 1.650 timer pr. heltidsperson pr. år. Det lønnede arbejde målt i heltidsansættelser er godt 140.000 svarende til 3,9 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning i Danmark, mens det ulønnede frivillige arbejde har et omfang på godt 110.000 heltidsaktive personer svarende til 3,1 pct. af den erhvervsaktive befolkning. Totalt er der således tale om, at den samlede arbejdsmæssige indsats i nonprofitsektoren svarer til 7,1 pct. af den samlede erhvervsaktive befolkning i Danmark i år 2004.
- De samlede økonomiske ressourcer i sektoren er for 2003 opgjort til ca. 134 mia. kr., hvilket svarer til 9,6 pct. af bruttonationalproduktet (BNP). Dette økonomiske skøn omfatter dels bruttoværditilvæksten skabt i nonprofitsektoren, som er på knap 37 mia., dels overførsler til sektoren fra det offentlige, fra kontingenter og fra indsamlinger mv., som er på godt 62 mia., og endelig den beregnede værdi af ulønnet frivilligt arbejde, som er opgjort til 35 mia. Det frivillige arbejde udgør altså ca. en fjerdedel af de samlede økonomiske ressourcer i sektoren, hvilket svarer til 2,5 pct. af BNP.

Opgjort i økonomiske ressourcer er den frivillige nonprofitsektor i Danmark større end i både Norge og Sverige. Det skyldes først og fremmest det store antal selvejende nonprofitinstitutioner. Denne organisationsform er ikke særligt udbredt i hverken Sverige eller Norge. Den danske nonpro-

1. En surveyundersøgelse fra 1998 viste, at det gennemsnitlige antal medlemskaber pr. indbygger mellem 18 og 70 år var 3,5 (Torpe, 2000). I Fyns Amt udgjorde den del af befolkningen 67 pct. i 2004. Da antallet af medlemskaber er lavere hos børn og unge, og det samme givetvis også gælder for de ældre over 70, så forekommer 2,8 medlemskaber pr. indbygger i amtet at være i god overensstemmelse med surveyundersøgelsens tal.

fitsektor ligner i økonomisk størrelse mere den britiske sektor, men er væsentligt mindre end den hollandske, som er det land blandt de næsten 50 lande, som har deltaget i det internationale forskningsprojekt, der har den største nonprofitsektor målt i forhold til landets bruttonationalprodukt og aktive personer i sektoren som andel af landets samlede erhvervsaktive befolkning (Boje & Ibsen, 2006: kapitel 10).

Det er altså den professionaliserede del af sektoren, der gør den danske frivillige sektor større end i Norge og Sverige. Ser vi derimod på det frivillige arbejdes omfang, kan Danmark ikke helt følge med de øvrige skandinaviske lande. Her topper Sverige med en frivillig ulønnet arbejdsmængde, som er mere end dobbelt så stor som i Danmark. I både Norge og Sverige oplyser mere end halvdelen af den voksne befolkning, at de udfører frivilligt arbejde, mens det kun er hver tredje dansker, der gør det.

Sådanne helt overordnede kvantitative mål for den frivillige sektor siger imidlertid ikke noget om karakteren af det frivillige engagement. Og hvad kendetegner den frivillige sektor i Danmark?

Ulige deltagelse

Det karakteriserer den frivillige sektor, at der er betydelige forskelle på, hvor meget folk fra forskellige grupperinger engagerer sig frivilligt. Man taler ikke så meget om det i den frivillige verden og interessant nok heller ikke i forskningen af det. Det er en af de helt store myter i foreninger og frivillige organisationer, at her er der plads til alle, og her er alle lige. Alle undersøgelser viser imidlertid, og denne bekræfter det, at de socioøkonomisk bedst stillede deltager mest, og de mest marginaliserede deltager mindst. Selv om der ikke kan siges at være omfattende uligheder i den frivillige deltagelse, så er det tydeligt, at human kapital, især i form af uddannelse, sammen med social kapital i form af netværk samt kulturel kapital i form af den vægt, der lægges på frivillighed som værdi, er af betydning for inklusionen i den frivillige sektor. Deltagelsen i det civile samfunds organiseringer er ikke kun drevet af ønsket om integration og solidaritet, men også – og måske ikke mindst – af frygten for selv at blive udelukket og marginaliseret (Østerberg, 2006: 83) samt interessen i at fastholde egen position og status samt hævdede privilegier. Deltagelsen er derfor bestemt af socioøkonomisk status og heraf afledte ressourcer og interesser (Janoski & Wilson, 1995: 273; Henriksen, Koch-Nielsen & Rosdahl, 2006). Dette gør det til en væsentlig udfordring at skabe plads til de kapitalfattige sociale grupper i den frivillige sektors aktiviteter og ikke mindst de etniske minoriteter, som har en meget svag integration i den

frivillige sektor. Frivillighedsundersøgelsen dokumenterer klart, at de etniske minoriteter i høj grad er fraværende i det frivillige arbejde, og at kun få frivillige organisationer har forankring i de etniske minoritetsgrupper i Danmark. Dette forhold er med til yderligere at marginalisere disse sociale grupper i det danske samfund (Boje & Ibsen, 2006, kapitel 3).

Undersøgelsen indikerer dog, at selv om der fortsat er store socioøkonomiske forskelle på den individuelle deltagelse – både hvad angår medlemskab og frivilligt arbejde – så er den frivillige sektor i dag mindre klasseopdelt end tidligere. Tidligere havde arbejderne deres egne foreninger: fagforeningen, arbejderfodboldklubben, arbejdersangkoret, Arbejderne's Oplysnings Forbund, DUI (arbejderbevægelsens ungdomsorganisation) m.fl. Tilsvarende havde borgerskabet sine foreninger, selv om man ikke skilte sig med det i samme grad, som arbejderne gjorde. På det religiøse område var organisationssamfundet ligeledes opdelt i foreninger, som forbandt sig med Indre Mission (bl.a. KFUM-idrætsforeninger og KFUM-spejdere), og foreninger, der var mere grundtvigianske (fx De Danske Ungdomsforeninger, der ikke eksisterer i dag). Disse klasse- og religions-specifikke skillelinjer har også præget – og præger stadig – de selvejende institutioner, især de frie skoler og de sociale institutioner. Selv om mange af disse foreninger, organisationer og institutioner med rødder i sociale og religiøse bevægelser stadig eksisterer, så tyder undersøgelsen på, at disse organisationer og institutioner udgør en vigende andel af sektoren som helhed. Det er således kun 7 pct. af foreningerne, som svarer, at de bygger på arbejderbevægelsens værdier, og det er først og fremmest fagforeninger og politiske foreninger, mens disse værdier i dag spiller en marginal rolle inden for 'kultur', 'fritid', 'idræt' mv. (Boje & Ibsen, 2006, kapitel 3).

Traditionelt har der også været flere mænd end kvinder, der blev engageret i frivilligt arbejde. Men denne forskel er muligvis ved at blive udjævnet i takt med, at kønsforskellene i uddannelse og erhvervsdeltagelse også er blevet mindre. Forskellene i frivillig deltagelse er meget små i de yngste årgange. Samtidig er det vigtigt at pege på, at trods den gennemsnitlige lige deltagelse blandt mænd og kvinder er der stadig væsentlige forskelle på, hvad mænd og kvinder engagerer sig i: Mænd er mere aktive på fritidsområdet og inden for 'bolig og lokalsamfund'. Kvinder er mere aktive på social- og sundhedsområdet. Endelig er mænd mere aktive end kvinder i bestyrelsesarbejde mv.

Medlemsbaserede demokratiske organisationer

I lighed med de øvrige nordiske lande kendetegner det den frivillige sektor i Danmark, at den først og fremmest består af medlemsbaserede, demokratiske foreninger og organisationer, og at det frivillige arbejde helt overvejende finder sted i sådanne organisationer. Cirka 80 pct. af de frivillige organisationer og institutioner er medlemsbaserede foreninger, fire ud af fem af disse foreninger klarer sig udelukkende ved hjælp af medlemmernes frivillige arbejdskraft, og det er typisk som medlem af en forening, at man bliver frivillig. 79 pct. af de frivillige har således udført et frivilligt arbejde som medlemmer af en forening eller organisation. Der er ikke noget, der tyder på, at denne andel er blevet mindre, selv om der har været en vækst i den andel af befolkningen, der (også) arbejder frivilligt uden at være medlem af en forening. Tilsyneladende er der vækst på begge områder. Dette understreger, at 'medlemskabet' fortsat har stor betydning for det frivillige arbejde. På dette punkt ligner Danmark de øvrige nordiske lande, som i øvrigt afviger fra mange andre lande, hvor den frivillige sektor i meget mindre grad består af medlemsbaserede demokratiske organisationer, og hvor det frivillige arbejde i mindre grad hænger sammen med medlemskab af en organisation.

Selvejende institutioner

Den danske frivillige sektor afviger imidlertid fra den 'nordiske frivillighedsmodel' ved, at en forholdsvis stor del af aktiviteterne, arbejdet og omsætningen finder sted i selvejende nonprofitinstitutioner og fonde, der som regel ikke bygger på individuelt medlemskab, og som typisk baserer sine aktiviteter på uddannet og lønnet arbejdskraft. Det drejer sig om private selvejende børnehaver, plejehjem og institutioner for socialt udsatte, frie og private grundskoler, højskoler og efterskoler, selvejende museer og idrætsanlæg samt forsamlingshuse og beboerhuse. Det samlede antal selvejende institutioner kan opgøres til knap 8.000 i Danmark. I disse institutionsformer udgør det frivillige arbejde kun en tredjedel af det samlede arbejde, og halvdelen af udgifterne går til løn. Til sammenligning udgør det frivillige arbejde i foreningerne ni tiendedele af det samlede arbejde, og lønudgifterne udgør en tiendedel af de samlede udgifter. Det frivillige arbejde er dog lige så stort pr. institution i gennemsnit, som det er i foreningerne. Forskellen skyldes alene, at det lønnede arbejde er så meget større. Det er primært disse institutioner, der er årsagen til, at den danske frivillige sektor fremtræder som mere professionaliseret end i Norge og Sverige. I Danmark udføres 56 pct. af det samlede arbejde i den frivil-

lige sektor af lønnede medarbejdere, mens de tilsvarende tal for Sverige er 22 pct. og for Norge godt 36 pct. (Boje & Ibsen, 2006: kapitel 10).

Analysen kunne efterlade det indtryk, at foreningerne og de selvejende institutioner udgør to meget forskellige og adskilte sider af den frivillige nonprofitsektor. Mange institutioner har imidlertid en nær forbindelse til dele af foreningslivet. For det første er godt halvdelen af de selvejende institutioner medlem af eller tilknyttet en forening eller organisation. For det andet er mange institutioner etableret på initiativ af en eller flere foreninger og organisationer i fællesskab. Det gælder fx mange selvejende institutioner på det sociale område og mange selvejende idrætsanlæg. For det tredje foregår mange foreningers aktiviteter og møder i et selvejende forsamlingshus eller idrætsanlæg, og derfor er det som regel også repræsentanter for disse foreninger, som udgør bestyrelsen i den pågældende institution (især idrætsanlæggene). For det fjerde er der mange steder et betydeligt deltagersammenfald mellem de to organisationsformer. For eksempel inspireres mange unge medlemmer af idrætsforeninger til at tage på en af de mange efterskoler og højskoler, hvor idræt og gymnastik fylder meget, og tilsvarende rekrutteres mange lærere i gymnastik og idræt fra den foreningsorganiserede idræt. Omvendt tilbyder mange af de samme skoler kurser og instruktøruddannelse i idræt, som tager sigte på foreningsorganiseret idræt.

Ikke én frivillig sektor

Den danske frivillige sektor ligner også de øvrige skandinaviske lande ved, at det frivillige engagement især finder sted inden for områder som 'idræt', 'fritid' og 'kulturaktiviteter'. Omkring halvdelen af de frivillige, en tilsvarende andel af foreningerne og hver fjerde landsorganisation og selvejende institution findes inden for kultur- og fritidsområdet. Det er samtidig et område, hvor medlemskab, frivilligt arbejde og foreninger dominerer. Om sætningen på området udgør dog kun en tiendedel af den samlede om sætning i hele den frivillige sektor, og det lønnede arbejde udgør kun en tyvendedel af det samlede lønnede arbejde. Fritids- og kulturlivets stærke placering i den frivillige sektor hænger selvfølgelig sammen med den helt dominerende rolle, som den frivillige sektor historisk har haft inden for 'sport, kultur og fritid'. Men det rækker videre end dette. En stor del af de øvrige foreningstyper har også fritids- og kulturaktiviteter på programmet. For alle foreningerne finder man dette i to ud af tre foreninger, og i mere end halvdelen af de sociale foreninger har man sådanne aktiviteter.

Det andet store delområde af den frivillige sektor er de traditio-

nelle velfærdsområder – 'uddannelse', 'social service' og 'sundhed'. Dets rolle og struktur er imidlertid vidt forskellig fra kultur- og fritidsområdet. Omkring halvdelen af den samlede nonprofitsektors indtægter og udgifter hidrører fra velfærdsområdet, og det samme er tilfældet for to tredjedele af alt lønnet arbejde i den frivillige sektor. Ser vi på den værditilvækst, som skabes i nonprofitsektoren, er velfærdsområdet endnu mere dominerende, i og med at området står for knap 80 pct. af den samlede værditilvækst. Derimod spiller det frivillige arbejde en meget mindre rolle. Hver fjerde af de frivillige er engageret inden for 'uddannelse', 'sundhed' og 'social hjælp', og omkring 15 pct. af den samlede frivillige arbejdsindsats finder sted på disse områder. Denne forskel fra kultur- og fritidsområdet skyldes primært, at de selvejende institutioner udgør en stor del af den frivillige sektor på disse velfærdsområder, og inden for disse institutioner er frivillighed som nævnt kun et yderst beskedent element i den samlede aktivitet. 60 pct. af de selvejende institutioner findes her, mens foreningerne på de samme områder kun udgør 13 pct. af alle foreningerne og 15 pct. af landsorganisationerne.

Det tredje store samfundsområde for frivillig organisering er arbejdslivet, dvs. brancheforeninger, fagforeninger og professionsforeninger. Til forskel fra både kultur- og fritidsområdet og velfærdsområdet er det et område, som normalt ikke regner sig med som en del af den frivillige sektor. Området ligner på den ene side fritids- og kulturområdet ved at have mange foreninger og især mange landsorganisationer – henholdsvis 12 pct. og 42 pct. af de frivillige organisationer på lokalt og landsniveau – og næsten ingen selvejende institutioner. På den anden side er området kendetegnet af en stor omsætning og en betydelig professionalisering. Lidt under en fjerdedel af den frivillige sektors indtægter og udgifter og 15 pct. af det lønnede arbejde findes i denne del af den frivillige sektor, mens det frivillige arbejde kun udgør 6 pct. af det samlede frivillige arbejde.

Et fjerde område af den frivillige sektor, som ikke har fået megen opmærksomhed i diskussionerne om den frivillige sektor, er de lokale boligforeninger og institutioner (forsamlingshuse o.l.). Hver tiende forening og hver femte selvejende institution hører til her. Området tæller mange frivillige, men arbejdet er forholdsvis begrænset, og derfor udgør det lønnede arbejde alligevel hovedparten af det samlede arbejde på området. Omkring 8 pct. af den voksne befolkning er engageret i frivilligt arbejde i denne sammenhæng, mens det frivillige arbejde kun udgør 6 pct. af det samlede frivillige arbejde i den frivillige sektor, og det lønnede arbejde udgør 7 pct.

Det sidste område kan samlet betegnes som 'budskabsområdet', dvs. foreninger og organisationer, der arbejder for holdninger, ideologier og politiske mål (fx politiske vælgerforeninger, religiøse foreninger og humanitære organisationer). Området omfatter næsten kun foreninger og frivillige landsorganisationer – henholdsvis 11 pct. og 6 pct. af alle de frivillige organisationer – og langt den største del af arbejdet står frivillige for. Det lønnede arbejde i disse foreninger og organisationer er yderst begrænset og udgør 3 pct. af det samlede lønnede arbejde i den frivillige sektor, mens det frivillige arbejde udgør 15 pct. af det samlede frivillige arbejde.

Ved første øjekast ser det således ud til, at den frivillige sektor primært er omdrejningspunkt for organiseringen af private interesser og aktiviteter snarere end offentlige, politisk definerede interesser. Langt det meste frivillige arbejde finder sted i foreninger, hvor det aktivitetsbaserede, medlemsorienterede fællesskab dominerer, mens det kun er en beskedent del af den frivillige indsats, som finder sted i foreninger, der har et mere samfundsorienteret sigte til fremme af mål og idealer for hele samfundet. Ser vi det imidlertid ud fra en økonomisk og beskæftigelsesmæssig vinkel, så finder vi langt den største omsætning og lønnede beskæftigelse på de tre velfærdsområder – 'uddannelse', 'social service' og 'sundhed' – der er domineret af selvejende institutioner, der overvejende varetager bredere samfundsopgaver, som den offentlige sektor opfatter sig som ansvarlig for.

Selvforvaltning af medlemmernes interesser

Det er selvforvaltning og organisering af egne interesser snarere end kamp for medlemmernes interesser og holdninger, som kendetegner sektoren. Bortset fra de relativt få politiske, religiøse og budskabsbringende foreninger og organisationer, er det langt de færreste frivillige foreninger, institutioner og organisationer, der ønsker at påvirke andre med deres holdninger eller tager sigte på at ændre samfundet. Såvel 'interesseorganisationen', der kæmper for medlemmernes interesser, og 'den folkelige bevægelse', der arbejder for at ændre samfundet, står forholdsvist svagt i det samlede billede. Frivillighedsundersøgelsens resultater tyder således på, at disse sider af den frivillige sektor er svækket gennem de seneste årtier. Begge perspektiver (medlemmernes og samfundets interesser) står stærkest på landsplan, og måske er der tale om en arbejdsdeling mellem det lokale og det centrale organisationsniveau. Dels er de frivillige landsorganisationer i højere grad end de lokale foreninger samfundsorienterede, dvs. tager efter eget udsagn sigte på generelle samfundsmæssige mål, og de advokerer i

højere grad for særlige gruppers interesser over for det politisk administrative system. Dels er der på landsplan inden for især sundhedsområdet dannet mange specialiserede interessegrupper. Dette område har dog i den samlede frivillige sektor kun ganske ringe betydning, både hvad angår omfang af frivillighed og økonomisk betydning (se kapitel 5).

Stor selvfinansiering

Nonprofitsektoren har tre hovedindtægtskilder – overførsler fra stat og kommune, værdi af egne aktiviteter, dvs. kontingent, deltagerbetaling og produktion af service, samt endelig filantropi. Uden værdien af det frivillige arbejde er omkring 55 pct. af de samlede indtægter fremskaffet ved egen finansiering, knap 40 pct. hidrører fra offentlig støtte, og resten udgøres af kapitalindtægter. Hvis vi til filantropi tillægger den beregnede værdi af det frivillige arbejde, vokser andelen af sektorens egne indtægter fra 55 pct. til mere end to tredjedele af de samlede ressourcer. Der er således tale om en meget betydelig grad af selvfinansiering, som selvsagt er størst på de områder, hvor frivillighed spiller en central rolle – dvs. 'kultur og fritid' og 'miljø og natur', men også inden for 'branche og faglige organisationer', hvor aktiviteterne er finansieret gennem kontingenter. Hvis værdien af ulønnet frivilligt arbejde indregnes i de økonomiske ressourcer som filantropi, er værdien af denne på samme andel som den offentlige støtte. I den offentlige støtte er værdien af gratis benyttelse af offentlige faciliteter dog ikke medregnet. Økonomisk er der således tale om en relativt autonom sektor, der er forholdsvis uafhængig af såvel offentlige som private sponsorer.

Der er som nævnt store forskelle på denne fordeling mellem de forskellige organisationstyper. For de lokale foreninger udgør kontingenter, andre medlemsbetalinger og indtægter fra arrangementer og aktiviteter i foreningen, som de frivillige typisk står for, omkring tre fjerdedele af de samlede indtægter. Den sidste fjerdedel kommer hovedsageligt fra den offentlige sektor, men hvis det frivillige arbejde medregnes i ressourceopgørelsen, udgør den offentlige støtte en meget lille del af de samlede indtægter i foreningerne. Dette billede ser dog helt anderledes ud i landsorganisationerne og især de selvejende institutioner, hvor den offentlige støtte udgør en meget større del end i foreningerne. I de selvejende institutioner kommer halvdelen af indtægterne fra offentlige kasser, og selv om der også arbejdes frivilligt i disse institutioner, så udgør det en meget lille del af de samlede ressourcer.

Politisk paradoks

Denne beskrivelse af den frivillige sektor i Danmark stiller politikerne og den offentlige sektor over for et paradoks.

På den ene side viser kortlægningen, at Danmark har en stor, velfungerende og efter alt at dømme voksende frivillig sektor, hvoraf størstedelen lever op til idealbilledet på det civile samfund. Et mylder af overvejende små, medlemsbaserede, økonomisk uafhængige foreninger og organisationer, der drives uden store udgifter til løn, og med en relativt stor autonomi. Man kan tale om en horisontal differentiering af sfærer for integration, fællesskab og identitet – drevet af ønsket om inklusion, dvs. deltagelse og anerkendelse (Østerberg, 2006: 82) og normen om (eller forpligtelsen til) solidaritet (Janoski & Wilson, 1995: 272). Michael Walzer (1991: 293) har foreslået, at det civile samfund kan forstås som “the space of uncoerced human association”. Selv om der er tale om en idealtypisk bestemmelse, så passer de strukturelle kendetegn for store dele af de foreninger og institutioner, der her er defineret som den frivillige sektor, udmærket herpå. Undtagelsen fra denne beskrivelse er de selvejende institutioner på velfærdsområderne ’uddannelse’, ’social service’ og ’sundhed’. Her finder vi en betydelig offentlig regulering, stor afhængighed af offentlig støtte og overvejende uddannet og lønnet arbejdskraft.

På den anden side viser beskrivelsen også, at den frivillige sektor kan have svært ved at leve op til mange af de ideale forestillinger om og forventninger til den frivillige sektor, som frivillige organisationer og institutioner selv har gjort sig til talsmand for, og mange politiske initiativer bygger på. Det antages, at de frivillige organisationer fungerer som det demokratiske mellemlid mellem individ og samfund – ved at tage vare på medlemmernes interesser (som ’interesseorganisation’) og arbejde for et bedre samfund (som ’folkelig bevægelse’). Endvidere er der forventninger om, at foreninger og frivillige organisationer engagerer sig i påtrængende samfundsproblemer, som den offentlige sektor ikke selv formår at løse, eller som politikerne har en forestilling om, at de frivillige er de bedste til at løse. Det gælder fx en styrkelse af lokalsamfundet, integration af indvandrere, hjælp til marginaliserede grupper og en forbedring af folkesundheden. Undersøgelsen viser imidlertid, at hovedparten af den frivillige sektor ikke er engageret i løsningen af politisk definerede problemer og heller ikke opfatter sig som talerør for medlemmernes interesser eller som ’demokratiets vagthund’. For den store del af den frivillige sektor, som de mange foreninger især udgør, forekommer det urealistisk (og måske også upassende) at forvente et øget ansvar for offentlig politisk løsning. For den –

mindre – del af den frivillige sektor, som vi især finder i de selvejende institutioner og en del landsorganisationer, hvor vi finder en vis grad af løsningskapacitet, forekommer det omvendt relevant at spørge, i hvor høj grad der er tale om et alternativ til offentlig velfærdsproduktion. Man kan derfor spørge, hvad vi egentlig skal forvente af den frivillige sektor i lyset af de vedholdende politiske ønsker om at inddrage andre aktører end offentlige i en ny arbejdsdeling, der skal holde omkostningerne nede og tillade, at det offentlige koncentrerer sig om kerneområderne (Kangas & Palme, 2005: 5)? Et centralt spørgsmål i denne sammenhæng vil yderligere være, om nonprofitsektorens aktiviteter skal være et supplerende tilbud til borgerne om service i forhold til den offentlige sektor eller fungere som demokratisk vagthund for sociale grupper i deres kontakt med en stadig mere bureaukratisk offentlig forvaltning.

I den sammenhæng er det tankevækkende, at det netop er i de nordiske lande med et veludbygget trykkehedsystem og en stor offentlig sektor, at man også finder en stor og tilsyneladende voksende frivillig sektor målt på omfanget af frivilligt ulønnet arbejde. Der er tilsyneladende hverken tale om, at en udbygget velfærdsstat har overflødiggjort behovet for den indsats, der lægges i den frivillige sektor, eller om, at en stor frivillig sektor først og fremmest trives, fordi det offentlige svigter. Tværtimod synes der at være tale om en slags komplementaritet mellem den offentlige og den frivillige sektor, som netop udfolder sig bl.a. på baggrund af en stor offentlig sektor. På det store område for det ulønnede frivillige arbejde, nemlig kultur- og fritidsområdet, er det åbenbart, at mange aktiviteter finder sted på baggrund af offentlige investeringer i fx kulturhuse eller idrætsfaciliteter. Også det mindre område for egentligt socialt hjælpearbejde, fx besøgstjenester, forudsætter, at de grundlæggende sociale problemer er løst andre steder. I stedet for at spørge, hvad den frivillige sektor kan gøre for den offentlige sektor, er det måske nok så relevant at spørge, hvad det offentlige kan gøre for den frivillige sektor.

Frivillighedsforskning i fremtiden

Det er tankevækkende, at der skulle gå i hvert fald 15 år, fra den første forskning om den frivillige sektor blev gennemført i Danmark i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne, til vi i dag står med et nogenlunde systematisk og pålideligt overblik over de organisationer og aktiviteter, vi knytter betegnelsen "frivillig" eller "nonprofit" til.

Vi har nu i Danmark et dækkende og omfattende datamateriale, der for første gang på en systematisk måde tillader os at komme tættere på

den heterogenitet og mangfoldighed, der karakteriserer frivillige organisationer og frivillige indsatser. Sammenlignet med andre lande har vi også datamateriale af meget høj kvalitet, der kalder på fortsat analyse. Dette er ikke kun et ønske, der er begrundet i forskningens institutionelle interesser, men også et spørgsmål om, at beslutningstagere (i såvel den frivillige som den offentlige sektor) på sigt bør have et mere kvalificeret grundlag at træffe beslutninger på. Man må gå ud fra, at den stigende interesse for den frivillige sektors rolle, der har karakteriseret de seneste 15 års samfundsdiskussion, vil øge behovet for at nuancere og kvalificere vores indsigt.

Erfaringerne fra Frivillighedsundersøgelsen peger på, at det er afgørende også fremover at investere i dataindsamling og fortsat analyse på frivillighedsområdet. For det *første* fordi vi kun netop kan siges at have påbegyndt den indsats, der kan kompensere for den hidtidige mangel på systematisk analyse af hele sektoren på såvel individ- som organisations- og samfundsniveau. For det *andet* fordi de foretagne analyser peger på, at den frivillige sektor – som andre vitale institutioner i det danske samfund – dels er karakteriseret ved interne forandringer som fx ændring i medlemsbase eller støtteformer, dels er påvirket af eksterne drivkræfter som fx ændring i befolkningssammensætning, teknologi, befolkningens værdiorienteringer og den offentlige sektor. For det *tredje* fordi mange spørgsmål stadig står ubesvarede tilbage, enten som resultat af manglende tid og ressourcer eller som resultat af utilstrækkelige eller manglende data.

Derfor et det påtrængende, at der gøres en ekstra indsats for at styrke forskningen i den frivillige sektor og det civile samfund. Dette forskningsprojekt har kortlagt sektoren, men også blotlagt en mængde problemstillinger, der kan tages fat på. En styrkelse af forskningen kunne ske ved oprettelsen af et 'Center for forskning i civilt samfund', som skulle have til opgave at a) initiere og koordinere videre forskning i data fra Frivillighedsundersøgelsen, b) samle data fra andre undersøgelser og mere generelt skabe overblik over foreliggende forskning, c) tage initiativ til ny forskning og d) formidle forskningen til frivillige organisationer, kommunale og offentlige myndigheder samt offentligheden. Såvel den offentlige som den kommercielle sektor har sine forskningsinstitutioner. Vi mangler én for den frivillige sektor.

LITTERATUR

- Adamsen, L. & Habermann, U. (1995): *Self-help groups in Denmark developed in the concept of a Welfare State*. Odense. Center for frivilligt socialt arbejde.
- Anker, J. & Koch-Nielsen, I. (1995): *Det frivillige arbejde*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:3.
- Bager, T. (1992): *Andelsorganisering. En analyse af danske andelsorganisationers udviklingsprocesser*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Balle-Petersen, M. (1976): "Foreningstiden". I: *Det forsømte århundrede*. Dansk Kulturhistorisk Museumsforening.
- Boje, T.P. & Ibsen, B. (2006): *Frivillighed og nonprofit i Danmark. Omfang, organisation, økonomi og beskæftigelse*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 06:18.
- Bonke, J. (2002): *Tid og velfærd*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 02:26.
- Carroll, G.R. (1984): "Organizational Ecology". *Annual review of Sociology*, 10:71-93.
- Christensen, S. & Isen, T. (2001): "Organisationsform og identitetsdannelse – Frivillig ledelse ved årtusindskiftet." I: Henriksen, L.S. & Ibsen, B. (red.): *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense Universitetsforlag.

- Clemmensen, N. (1987): *Associationer og foreningsdannelse i Danmark 1780-1880*. Alvheim & Eide.
- DiMaggio, P.J. & Powell, W.W. (1983): "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields." In: *American Sociological Review* 1983, Vol. 48 (April: 147-160).
- Enjolras, B. & Seippel, Ø. (2001): *Norske idrettslag 2000: Struktur, økonomi og frivillig innsats*. Rapport 4. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.
- Etzioni, A. (1988): *The Moral Dimension. Toward A New Economics*. The Free Press.
- Etzioni, A. (1995) (ed.): *New Communitarian thinking. Persons, Virtues, Institutions and Communities*. Charlottesville and London: Lawrence & Wishart.
- Folkeoplysningsloven. Lov nr. 480 af 31.5.2000.
- Gui, B. (1991): "The Economic Rationale for the 'Third Sector'- Non profit and other Non-capitalist Organizations." *Annals of Public and Cooperative Economics* 4/1991, p. 551-572.
- Gundelach, P. (1988): *Sociale bevægelser og samfundsændringer*. Århus: Politica.
- Gundelach, P. & Torpe, L. (1997): "Social kapital og foreningernes demokratiske rolle". I: *Politica*, 29. årg. nr. 1, 1997.
- Habermann, U. (1993): *Folkelighed og frivilligt arbejde*. København: Akademisk Forlag.
- Habermann, U. (2004): *Where money meets visions. Foundations in Europe: Denmark*. København: Institut for Idræt. Københavns Universitet.
- Habermann, U., Henriksen, L.S., Ibsen, B. & Koch-Nielsen, I. (2006): "Recent Trends in Danish Volunteering and the Organization of Voluntary Action." In: Matthies, A.L. (ed.): *Nordic civic society organizations and the future of welfare services. A model for Europe?* Nordic Council of Ministers. TemaNord 2006:517.
- Hannan, M.T. & Freeman, J. (1977): "The Populations Ecology of Organizations". *American Journal of Sociology*, 82, 5, s. 929-964.
- Hansen, H. & Syberg Henriksen, C. (2001): *Selvejende institutioner på det sociale område: Aktuelle problemstillinger*. København: CASA.
- Hansen, M.H. (1997): *Selvhjælpens profil anno 1996*. Odense: Center for frivilligt socialt arbejde.

- Hasselbalch, O. (1992): *Foreningsret*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Heinemann, K. (1987): *Grundbog i idrætssociologi*. Bogforlaget DUO.
- Heinemann, K. & Schubert, M. (1992): *Ehrenamtlichkeit und Hauptamtlichkeit in Sportvereine*. Schorndorf: Verlag Karl Hofmann.
- Helander, V., Laaksonen, H., Sundback, S., Anheier, H.K. & Salamon, L.M. (1999): "Finland." In: Salamon, L.M. (ed.) (1999): *Global Civil Society, Volume One*. Global Civil Society: Dimensions of the Non-profit Sector.
- Henriksen, L.S., Koch-Nielsen, I. & Rosdahl, D. (2006): *Formal and Informal Volunteering in a State Friendly Society*. Paper.
- Horch, H.-D. (1982): *Strukturbesonderheiten freiwilliger Vereinigungen. Analyse und Untersuchung einer alternativen Form menschlichen Zusammenarbeitens*. Frankfurt/Main; New York: Campus Verlag.
- Horch, H.-D. (1994): "Does government financing have a detrimental effect on the autonomy of voluntary associations? Evidence from German sports clubs." *Int. Rev. Sociology of Sport*: 29:269- 285.
- Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2003): "Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective." In: *Voluntas*, vol. 14, no. 2:167-187.
- Ibsen, B. (1992): *Frivilligt arbejde i idrætsforeninger*. 348 sider. DHL/systime.
- Ibsen, B. (1996). "Changes in local voluntary associations in Denmark." In: *Voluntas*, vol. 7, no. 2:160-176.
- Ibsen, B. (2006): *Foreningsidrætten i Danmark. Udvikling og udfordringer*. Idrættens Analyseinstitut.
- Ibsen, B. & Habermann, U. (2005): *Definition af den frivillige sektor i Danmark*. Center for frivilligt socialt arbejde. www.frivilligheds-us.dk
- Janoski, T. & Wilson, J. (1995): "Pathways to Voluntarism: Family Socialization and Status Transmission Models." In: *Social Forces*. 74(1):271-292.
- Jørgensen, L.H. (2003): *Arbejdsløshedsforsikring og overgangsydelse*. Sociale Publikationer 1.
- Kangas, O. & Palme, J. (eds.) (2005): *Social policy and economic development in the Nordic countries*. Palgrave Macmillan.
- Koch-Nielsen, I. & Clausen, J. D. (2004): "Frivilligt arbejde." I: Gundelach, P. (red.): *Danskernes særpræg*. Side 170-196. København: Hans Reitzels Forlag.

- Koch-Nielsen, I., Henriksen, L.S., Fridberg, T. & Rosdahl, D. (2005): *Frivilligt arbejde. Den frivillige indsats i Danmark*. København: Socialforskningsinstituttet, Rapport 05:20.
- Lovbekendtgørelse nr. 443 af 13. juni 1990.
- Lovbekendtgørelse nr. 698 af 11. august 1992.
- Lov om forsvarrets formål mv. (senest revideret i 2001).
- Lov om hjemmевærnet (senest revideret i 2006).
- Lundström, T. & Wijkström, F. (1997): *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Lynge Andersen, L. (2002): "Stiftelser med offentligt engagement." I: Lynge Andersen & Olsson (red.): *Stiftelser i Norden II*. Rapport fra et nordisk forskningssymposium, Dec. 2001. København: Gjellerup.
- Lynge Andersen, L. (1998): *Fonde og foreninger I og II*. København: Gad-jura.
- Lynge Andersen, L. (2002): *Fra Stiftelse til Fond*. København: Gellerup.
- Mehlbye, J. & Christoffersen, M.N. (1992): *Self-Help Groups: Extend, character and experience in national and international perspective*. København: Akademisk Forlag.
- Michelsen, J. (1995): "Nordiske landbrugskooperativer i politiske og økonomiske omgivelser under forandring." I: Klaudi Klausen, K. & Selle, P (red.): *Frivillig organisering i Norden*. TANO og Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Oorschot, W. van, & Arts, W. (2005): "The social capital of European welfare states: the crowding out hypothesis revisited." In: *The Journal of European Social Policy*, vol. 15, nr.1, pp. 05-26.
- Pfeffer, J. & Salancik, G.R. (1978): *The External Control of Organizations. A Ressource Dependence Perspective*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Reddy, G.P. (1997): *'Har du været på højskole?'*. En indisk antropolog ser på et mini-Danmark Grevas Forlag.
- Salamon, L.M. og Anheier, H. K. (eds.) (1997): *Defining the non-profit sector: a cross-cultural Analysis*. Manchester: Manchester University Press.

- Salamon, L.M., Sokolowski, S.W. & List, R. (2003): *Global civil society. An Overview*. Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Salamon, L.M., Sokolowski, S.W. & Associates (2004): *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Volume Two*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
- Seippel, Ø. (2002): "Volunteers and Professionals in Norwegian Sport Organizations." In: *Voluntas, vol. 13, no. 3*. Side 253-270.
- Singh, J.V. & Lunsden, C.J. (1990): "Theory and research in organizational ecology." *Annual Review Sociology, 1990, 16*:161-95.
- Sivesind, K.H., Lorentzen, H., Selle, P. & Wollebæk, D. (2002): *The voluntary sector in Norway. Composition, Changes and Causes*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Skovmand, R. (1951): *De folkelige bevægelser i Danmark*. København: Schultz.
- Taylor, M. (1982): *Community, Anarchy and Liberty*. New York: Cambridge University Press.
- Thøgersen, M.L. (2006): *Omgivelsernes betydning for det lokale foreningsliv. En analyse af foreningslivet på Fyn*. Speciale. Institut for Statskundskab. Syddansk Universitet.
- Torpe, L. (2000): "Foreninger og demokrati." I: Goul Andersen, J., Torpe, L. & Andersen, J.: *Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag: 79-122.
- Torpe, L. (2003): "Democracy and Associations in Denmark: Changing Relationships between Individuals and Associations?" *Non-profit and Voluntary Sector Quarterly, vol. 32, no. 3*:329-343.
- Torpe, L. & Kjeldgaard, T.K. (2003). *Foreningssamfundets sociale kapital. Danske foreninger i et europæisk perspektiv*. Magtudredningen.
- United Nations (2003): *Handbook on Non-Profit Institution in the System of National Accounts*.
- Walzer, M. (1991): *The Idea of Civil Society. Dissent*. Spring: 293-304.
- Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006): *Från nationalstat till näringsliv*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm.
- Wolfe, A. (1989): *Whose Keeper? Social Science and Moral Obligation*. University of California Press.
- Wollebæk, D. et al. (2000): *Frivillig innsats. Sosial integrasjon, demokrati og økonomi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2002): *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omformning*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Wollebæk, D. & Selle, P. (2003): "Generations and Organizational Change." In: Dekker, P. & Halman, L. (eds.): *The values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic.
- Østerberg, D. (2006): "Vestens individkultur." *Social Kritik*, nr. 104: pp. 79-85.

SFI-UDGIVELSER SIDEN 2005

- 05:01 Dahl, K.M. & Jakobsen, V.: *Køn, etnicitet og barrierer for integration. Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv.* 2005. 112 s. ISBN 87-7487-774-7. Kr. 90,00.
- 05:02 Geerdsen, L.P., Koch-Nielsen, I., Vinther, H., Christensen, I. & Christensen, V.T.: *Ud af hjemløshed? Om livet efter ophold på en institution for hjemløse.* 2005. 207 s. ISBN 87-7487-776-3. Kr. 198,00.
- 05:03 Jørgensen, M.S., Larsen, M. & Rosenstock, M.: *Et længere arbejdsliv. Tilbagetrækningsordninger og arbejdspladsens muligheder.* 2005. 64 s. ISBN 87-7487-777-1. Kr. 50,00.
- 05:04 Graversen, B.K. & Tinggaard K.: *Loft over ydelser. Evaluering af loftet over ydelser til kontanthjælpsmodtagere.* 2005. 128 s. ISBN 87-7487-779-8. Kr. 110,00.
- 05:05 Christensen, E. & Sloth, D.A.: *Børn med anden etnisk baggrund ved skolestart. Fra tredje dataindsamling i forløbsundersøgelsen af børn med anden etnisk baggrund end dansk.* 2005. 105 s. ISBN 87-7487-782-8. Kr. 98,00.
- 05:06 Rasmussen, L.K., Espersen, L.D., Sørensen, M.L. & Thomsen, S.A.: *Ungdomssanktionen i kvalitativ belysning. Ti unge og ni institutioner.* 2005. 106 s. ISBN 87-7487-783-6. Kr. 90,00.
- 05:07 Nielsen, A.M., Fink-Jensen, K. & Ringsmose, C.: *Skolen og den sociale arv.* 2005. 147 s. ISBN 87-7487-784-4. Kr. 145,00.

- 05:08 Jensen, B.: *Kan daginstitutioner gøre en forskel? En undersøgelse af daginstitutioner og social arv*. 2005. 163 s. ISBN 87-7487-785-2. Kr. 165,00.
- 05:09 Jensen, U.H. & Jensen, T.P.: *Unge uden uddannelse. Hvem er de, og hvad kan der gøres for at få dem i gang?* 2005. 143 s. ISBN 87-7487-787-9. Kr. 150,00.
- 05:10 Ploug, N.: *Social arv. Sammenfatning 2005*. 2005. 53 s. ISBN 87-7487-789-5. Kr. 50,00.
- 05:11 Bengtsson, S.: *Princip og virkelighed. Om sektoransvar i handicapolitikken*. 2005. 206 s. ISBN 87-7487-786-0. Kr. 198,00.
- 05:12 Damgaard, B., Hohnen, P. & Madsen, M.B.: *Fokus på job? En analyse af kontaktførelsessamtaler i AF, kommuner og hos andre aktører*. 2005. 107 s. ISBN 87-7487-789-5. Kr. 100,00.
- 05:13 Rosenstock, M., Jensen, S., Holt, H., Weatherall, C.D. & Jørgensen, M.S.: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2005*. 2005. 168 s. ISBN 87-7487-791-7. Kr. 195,00.
- 05:14 Rosenstock, M.: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2005 – Sammenfatning*. 2005. 30 s. ISBN 87-7487-792-5. Kr. 25,00.
- 05:15 Christoffersen, M.N., Hestbæk, A.D., Lindemann, A. & Nielsen, V.L.: *Nye regler for udsatte børn og unge. Ændringerne i Serviceloven 2001, delrapport I*. 2005. 261 s. ISBN 87-7487-794-1. Kr. 250,00.
- 05:16 Hestbæk, A.D., Lindemann, A., Christensen, E., Rebien, C. & Christensen, M.: *Kommuner i udvikling på børneområdet. Ændringerne i Serviceloven 2001, delrapport II*. 2005. 136 s. ISBN 87-7487-796-8. Kr. 130,00.
- 05:17 Fabricius, N., Tilia, G., Ramsbøl, H., & Villadsen, K.: *Fra hjemløshed til fast bolig. Samarbejde og metoder i arbejdet med hjemløse*. 2005. 248 s. ISBN 87-7487-797-6. Kr. 225,00.
- 05:18 Bonke, J. (red.), Borgeraas, E., Døving, R., Hjort, T., Hohnen, P., Montesino, N., Rysst, M. & Salonen, T.: *Udsathed og forbrug i de nordiske velfærdsstater*. 2005. 373 s. ISBN 87-7487-798-4. Kr. 298,00.
- 05:19 Olsen, B.M.: *Mænd, orlov og arbejdspladskultur. Fire danske virksomheder*. 2005. 125 s. ISBN 87-7487-801-8. Kr. 125,00.
- 05:20 Koch-Nielsen, I., Henriksen, L.S., Fridberg, T. & Rosdahl, D.: *Frivilligt arbejde. Den frivillige indsats i Danmark*. 2005. 163 s. ISBN 87-7487-799-2. Kr. 158,00.

- 05:21 Jespersen, C. & Sivertsen, M.B.: *Unge sociale problemer. En forskningsoversigt*. 180 s. Netpublikation. Kan downloades på www.sfi.dk.
- 06:01 Egelund, T.: *Sammenbrud i anbringelser*. 2006. 79 s. ISBN 87-7487-802-6. Kr. 65,00
- 06:02 Holt, H., Geerdsen, L.P., Christensen, G., Klitgaard, C. & Lind, M.L.: *Det kønsopdelte arbejdsmarked. En kvantitativ og kvalitativ belysning*. 2006. 250 s., ISBN 87-7487-804-2. Kr. 228,00.
- 06:03 Rosdahl, A.: *Kommunale aktiveringsprojekter med produktion*. 2006. 51 s. ISBN 87-7487-805-0. Kr. 50,00.
- 06:04 Christensen, E.: *Opvækst med særlig risiko. Indkredsning af børn med behov for en tidlig forebyggende indsats*. 2006. 92 s. ISBN 87-7487-806-9. Kr. 85,00.
- 06:05 Jørgensen, M.S., Holt, H., Hohnen, P. & Schimmel, G.: *Job på særlige vilkår. Overblik over viden på området*. 2006. 83 s. ISBN 87-7487-807-7. Kr. 75,00.
- 06:06 Rasmussen, M.: *Kontanthjælpsmodtageres gæld. Eftergivelse af offentlig gæld*. 2006. 68 s. ISBN 87-7487-808-5. Kr. 55,00.
- 06:07 Møller, S.S. & Rosdahl, A.: *Indvandrere i job. Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. 2006. 171 s. ISBN 87-7487-809-3. Kr. 160,00.
- 06:08 Bengtsson, S. & Kristensen, L.K.: *Særforsorgens udlægning*. 2006. 96 s. ISBN 87-7487-810-7. Kr. 100,00.
- 06:09 Larsen, M.: *Fastholdelse og rekruttering af ældre. Arbejdspladsers indsats*. 2006. 101 s. ISBN 87-7487-813-1. Kr. 100,00.
- 06:10 Hestbæk, A.-D., Lindemann, A., Nielsen, V.L. & Christoffersen, M.N.: *Nye regler – ny praksis. Ændringerne i servicelovens børneregler 2001. Afslutningsrapport*. 2006. 265 s. ISBN 87-91247-80-2. Rapporten er udgivet af Styrelsen for Social Service. Den kan downloades på www.sfi.dk.
- 06:11 Olsen, H.: *Guide til gode spørgeskemaer. En manual*. 2006. 100 s. ISBN 87-7487-812-3. Kr. 100,00.
- 06:12 Bonke, J.: *Ludomani i Danmark. Udbredelsen af pengespil og problemspillere*. 2006. 79 s. ISBN 87-7487-811-5. Kr. 85,00.
- 06:13 Miiller, M.M.: *Arbejds miljø og indvandrere. Erfaringer i forhold til rekruttering og fastholdelse*. 2006. 92 s. ISBN 87-7487-816-6. Kr. 90,00.-

DEN FRIVILLIGE SEKTOR I DANMARK

– OMFANG OG BETYDNING

Den frivillige sektor har de senere år haft stor politisk og mediemæssig bevågenhed. Men hvem er de frivillige? Hvilke organisationer består sektoren af? Og hvilken økonomisk og beskæftigelsesmæssig betydning har den for det danske samfund? Frivillighedsundersøgelsen, som er den danske del af et stort internationalt forskningsprojekt, sætter som den første undersøgelse af sin art pålidelige tal på den frivillige nonprofittsektors samlede størrelse og fordeling på samfundsområder i Danmark.

Frivillighedsundersøgelsen består af tre omfattende delstudier, der med hver deres vinkel kan bidrage til forståelsen af den frivillige sektor. Dermed tegner den et omfattende billede af hele den danske frivillige sektors karakteristika og interne mangfoldighed. Denne rapport sammenfatter resultaterne fra de tre delstudier.

Frivillighedsundersøgelsen er det danske bidrag til den internationale undersøgelse af den frivillige nonprofittsektor The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, der omfatter ca. 50 lande.

Socialforskningsinstituttet

06:19

160,00 kr. inkl. moms

ISSN: 1396-1810

